พระราชทานเพลิงศพ

เกรียงศักดิ์ แก้วมงคล

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

พุทธทาส ภิกขุ

— ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" เพียงคำเดียว
— สันติภาพขึ้นอยู่กับ "ธรรม" เพียงสิ่งเดียวอย่างไร?
— มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมอย่างไรจึงจะมีความสงบสุข

อาจารย์เกรียงศักดิ์ได้จากพวกเราไปแล้ว แต่พันธทางใจของเรายังมีอยู่ ถึงแม้วิญญาณของอาจารย์เกรียงศักดิ์ไปสู่สุคติหรือสวรรค์ชั้นอันใดควรแก่ความดีก็ตาม พวกเราใฝ่ใจที่จะมีหนังสือขึ้นสักเล่มหนึ่ง เพื่อเป็นสัญญลักษณ์การจากไปของสหาย มันอาจไม่คุ้มค่าแก่ความดีหรือลักษณะพิเศษแห่งความเป็นคนของสหายก็ตาม แต่มันก็เป็นการประกาศว่าอาจารย์เกรียงศักดิ์ได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกนี้ ในระยะนี้ด้วยลักษณะพิเศษแห่งความเป็นคนของสหายที่ พวกเรา ลืมไม่ได้ ตราบที่เรายังลืมตาดูโลกอยู่

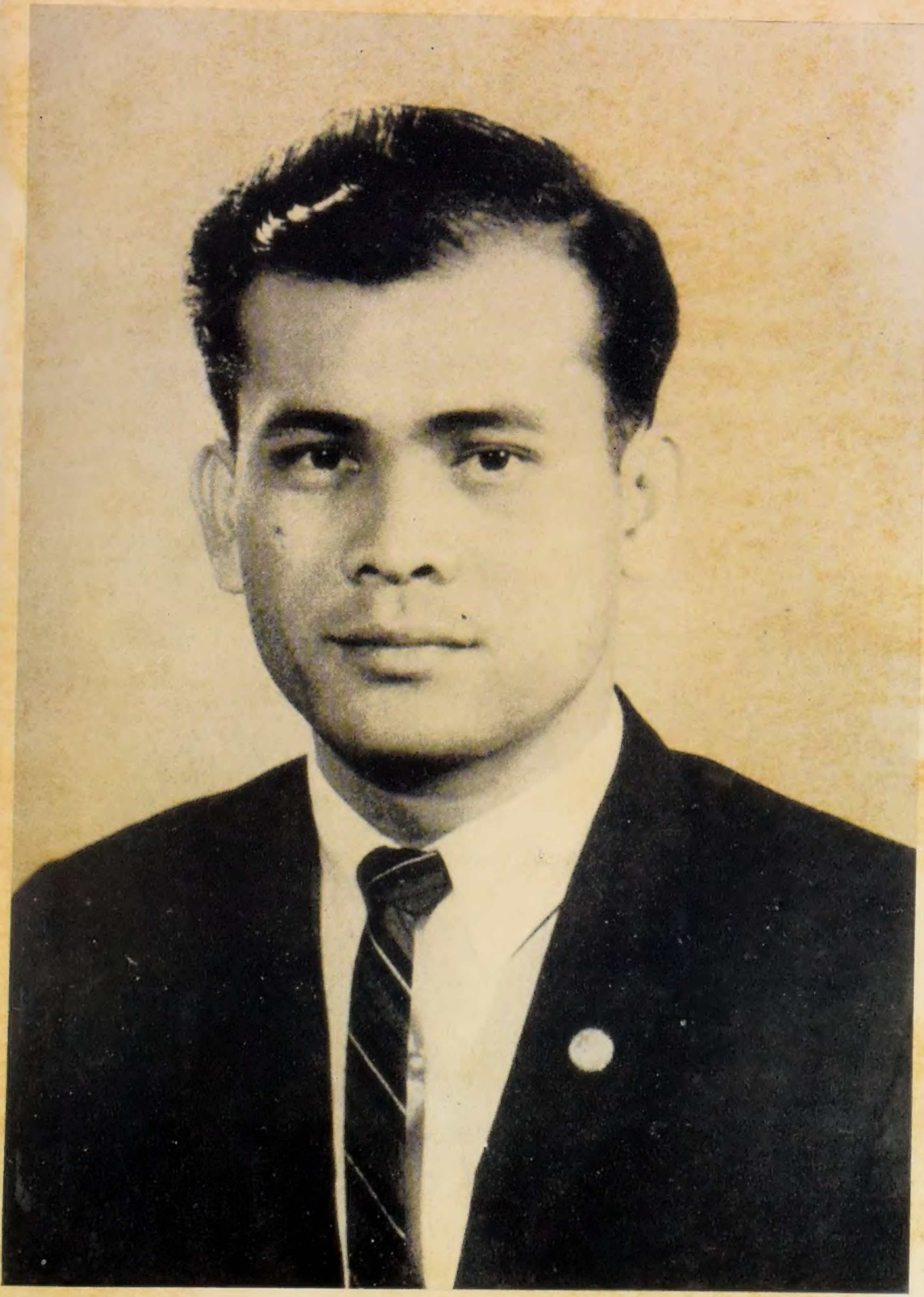
ผู้ใดพบข้อความนี้ใฝ่เช่นเดียว กับเรา ที่จะ ประกาศการกำเนิดการจากไปของสหายจงมาร่วมแรงร่วมใจกันเถิด

เกรียงศักดิ์ แก้วมงคล

เกิด 14 มิ.ย. 2484 มรณะ 12 มกราคม 2513

อดีต

ของ

อาจารย์ เกรียงศักดิ์ แก้วมงคล

คืนหนึ่งเมื่อ 29 ปีล่วงมาแล้ว เวลาล่วงไปถึง 21.45 น. ของวันเสาร์ที่ 14 มิถุนายน 5584 ตรงกับวันแรม 5 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเส็ง ขณะที่พระจันทร์ข้างแรมโผล่ขึ้นมาจากความมืดมิดของทิวไม้บริเวณหนึ่งของอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ชีวิตหนึ่งได้ถือกำเนิดขึ้นมาในครอบครัวของนายศิลปชัยแลลนางแสวง แก้วมงคน ถือกำเนิดเป็นทายาทคนที่ 2 ในจำนวน 5 คนคือ

น.ส. ศิวาภรณ์ แก้วมงคล

นายเกรียงศักดิ์ แก้วมงคล

นายสุพล แก้วมงคล

น.ส. วนิดา แก้วมงคล

นายสุพจน์ แก้วมงคล

อดีตเป็นอย่างไรขณะเป็นเด็กเล็ก ๆ ยากจะกล่าวถึง แต่เพราะลักษณะต้องตาต้องใจจึงได้ชื่อเล่นว่า "แอ๊ด" ความน่ารักน่าหวง ปานใด คงไม่มี ใคร ล่วง รู้ดี ไปกว่าส่วนลึกของจิตใจผู้ ให้กำเนิด

"เมื่อเยาว์วัย แอ๊ดมีอะไรหลาย ๆ อย่างที่ทำให้พ่อต้องระลึกถึงอยู่เสมอ อ้วน อวบ ขาว ทุกคนเห็นเห็นอยากอุ้มเล่นด้วย...พ่อรับราชการ ต้อง ออกไปปฏิบัติงานในท้องที่ตำบลต่าง ๆ ...ทุกครั้งเมื่อกลับถึงบ้าน จะพบแอ๊ดนั่งคอยพ่ออยู่ที่บันไดบ้านและดีใจที่พ่อกลับ ถึงแม้ในเวลาที่ออกไปธุรกิจนอกบ้าน จะดึกดื่นปานใดแอ๊ดจะนั่งคอยพ่อกลับอยู่เสมอ ๆ เมื่อเล็กแอ๊ดเป็นเด็กซน ฉลาด ชอบสนุก ซึ่งมักจะเข้าร่วมวงดนตรีช่วยเพื่อนครูของแม่ตีฉาบหรือฉิ่ง"

ขณะนั้นผู้ให้กำเนิดต้องไป รับราชการอยู่ ที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี สมัยนั้นอู่ทองยังกันดารไม่ว่าจงทางคมนาคม ทางการศึกษาหรือทางใด อนาคตของแอ๊ดเป็นชีวิตจิตใจของผู้ให้กำเนิดทั้งสอง ท่านจึงต้องตัดใจให้แอ๊ดไปอาศัยอยู่กับคุณปู่ คุณย่า ณ. ภูมิลำเนาเดิม

"...แอ๊ดอายุ 7 ขวบ พ่อแม่ถึงรักลูกปานใดก็จำยอมตัดสินใจหอบลูกเดินทางเข้าเมืองสุพรรณบุรี ลงเรือบริษัทสุพรรณขนส่งถึงกรุงเทพฯ ขึ้นรถไฟจากกรุงเทพฯถึงพิษณุโลก ซึ่งเป็นบ้านของปู่กับย่าเพื่อให้อยู่กับพี่สาว (น.ส. ศิวาภรณ์ แก้วมงคล).."

ความซนเป็นการเรียนรู้ของเด็ก ๆ แอ๊ดซนและไม่สนใจการเรียนเหมือนเด็กอื่น ๆ ไม่ว่าจะให้ไปเรียนอะไร ยิ่งเมื่อผู้ให้กำเนิดส่งไป เรียนโรง เรียน จีน ด้วยแล้ว ยิ่งไม่ สนใจการมากขึ้น จะถูกตีและถูกขนาบแล้วขนาบอีกดังช่างปั้นหม้อทุบดินก็ไม่ปาน

ถึงแม้จะเป็นเด็กผู้ชายที่แข็งแกร่งก็ตาม แต่การแยกกันอยู่กับ คุณพ่อ คุณ แม่ผู้ให้ กำเนิด ชีวิต มันช่าง เงียบ เหงาแห้งแล้ง ขาดความแห้งแล้งอบอุ่น จากอุปนิสัยแห่งความร่าเริงก็ค่อย ๆ กลับกลายเป็นเงียบขรึมใจน้อย

การศึกษาชั้นมัธยมนั้นได้ศึกษาอยู่ในโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 1 ถึงมัธยมปีที่ 6

ความมุ่งหมายที่จะเป็นตัวของตัวเอง ตลอดจนอุดมคติที่ถือว่า "พ่อแม่ให้มาแต่ตัว" ความรู้จักผิดชอบชั่วดีจึงตัดสินใจเดินทางเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ

โรงเรียนช่างกลปทุมวัน เป็น สถาบันการ ศึกษาแห่งแรกในกรุงเทพฯ เพื่ออาชีพและอนาคตในวันข้างหน้า

วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ เป็นสถาบันการศึกษาที่เขาได้มาใช้ชีวิตเพื่อศึกษาทุ่มเททั้งกำลังกายกำลังใจใน แผนกวิชาไฟฟ้าที่ตนรัก

ครั้นสำเร็จการศึกษาพอที่จะออกไปผจญชีวิตในโลกแล้ว งานแห่งแรกคือบริษัทลอกซ์เล่ย์กรุงเทพฯ ทำหน้าที่ติดตั้งลิฟท์บ้าง เขียนผังทางไฟฟ้าบ้าง ทำงานด้วยความอบอุ่นจนงานคือชีวิตและชีวิตคืองาน เขาทำงานอยู่ในบริษัทนี้อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ด้วยความตั้งใจจะสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเอง จึงได้เบนเข็มชีวิตมารับราชการในวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ

ปี พ.ศ. 2508 นักศึกษาเพื่อนอาจารย์ จึงรู้จักอาจารย์เกรียงศักดิ์ แก้วมงคล ในนามอาจารย์ผู้สอนในแผนกวิชาช่างไฟฟ้า ด้วยลักษณะเฉพาะที่สงบเสงี่ยมประจำตัว รวมทั้ง "อีป๋อม" ออสตินยานพาหนะคู่ชีพ

อาจารย์เกรียงศักดิ์ใช้ชีวิตเป็นอาจารย์อยู่เพียง 4 ปีก็ตาม แต่ก็มีคุณธรรม ภูมิธรรมในความเป็นอาจารย์อย่างสูงส่ง สมดังอรรถกถากล่าวว่า

สิสฺสนํ หตํ อาจรตีติ อาจริโย

ความว่า "อาจารย์" เป็นผู้ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่ศิษย์ทั้งหลาย หรืออาจจะกล่าวว่า "ไม่เป็นอาจารย์สอนวิชาความรู้เพียงอย่างเดียว" แต่จะให้ทุกสิ่งทุกทุกอย่างที่ศิษย์ต้องการ

อาจารย์เกรียงศักดิ์ใช้ชีวิตที่คุ้มค่าแก่ชีวิตที่สุด ขณะที่รับราชการในวิทยาลัยเทคนิคนี่แหละ อาจจะกล่าวได้ว่าเกินความคาดคิดที่คนหนุ่มเช่นอาจารย์เกรียงศักดิ์จะพึงมี ลักษณะภายนอกนั้นดูเป็นคนหนุ่มอายุน้อย แต่ภูมิธรรมนั้นเสาะแสวงหามิได้ขาด

ยากที่คนหนุ่มจะเข้าวัดปฏิบัติธรรมกับพระบ่อย ๆ ถึงกับค้างแรมในวัดไม่ว่าจะเป็นวัดโพธารามหรือแห่งหนใด เนื้อที่ห้องครึ่งหนึ่งเป็นโต๊ะบูชาพระ พระขนาดต่าง ๆ แบบต่าง ๆ คนหนุ่มทั่ว ๆ ไปจะแสวงหาไปอีกค่อนชีวิตก็คงไม่ได้เท่า ห้องนอนไม่ต่างจากพิพิธภัณฑ์พระเท่าไรนัก ที่นอน ! ข้างพระหรือหน้าพระตรงไหนก็ได้

อาจารย์เกรียงศักดิ์ แก้วมงคล ขณะสังกัดอยู่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯได้บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์อยู่ตลอดเวลา ไปพัฒนาหมู่บ้านที่ อ. ระแงะ จ. นราธิวาส ในปี พ.ศ. 2510 เป็นเวลาหลายอาทิตย์ รุ่นปี พ.ศ. 2511 ก็มิได้ขาดไปพัฒนาหมู่

บ้านตั้งศูนย์พัฒนาที่ ร.ร. ศึกษาสงเคราะห์ จังหวัดตาก ช่วยพัฒนาหมู่บ้านมูเซอ ในปีเดียวกันร่วมจัดงาน เทคนิคบอลล์เพื่อการกุศล ครั้นเมื่ออดีตผู้อำนวยการสุด เหราบัตรถึงแก่กรรม ก็ได้ร่วมเป็นกรรมการจัดงาน "สุดอนุสรณ์"

ด้วยอุดมคติที่รักการก้าวหน้า ต้นปี 2512 จึงต้องเปลี่ยนไปรับอาชีพใหม่ ณ บริษัทไทยโทรทัศน์สีช่อง 3 อวสานต์ ของชีวิตเขาจบลง ณ ที่ซึ่งไม่มีใครคาดคิด ที่ซึ่งไม่มีใครให้คำตอบแก่ชีวิตเขาได้ เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2513

ศีลเป็นยาทันใจ

พระธรรมคุณาภรณ์ วัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์

ยาทันใจ ตรงกับคำบาลีว่า จิตตอภิหาสนะ ศีลเป็นยาทันใจ เพราะบำรุงใจให้ชื่นบานอยู่ตลอดเวลา ทั้งในโลกนี้คือชีวิตปัจจุบันและโลกหน้าคือชีวิตภายหน้า ศีล แปลว่า การเก็บไว้อย่างปลอดภัยคือเก็บกายและเก็บวาจาให้พ้นจากกายทุจริตและวจีทุจริต ศีล มีความใหญ่หลวงหรือคุณค่าคือ

1. ศีลเป็นหลักสำคัญชั้นต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย

2. ปติฏฐา ศีลเป็นเครื่องสนับสนุนค้ำจุนฌานและมรรคผล

3. กัลยาณานัญจะ มาตุกัง ศีลเป็นมารดาของกัลยาณธรรมทั้งหลายมีสมถะและวิปัสสนาเป็นต้น

4. ปมุขัง สัพพธัมมานัง ศีลเป็นแนวหน้าของธรรมที่ไม่มีโทษทั้งหลาย

ตัสมา สีลัง วิโสธเย เพราะฉะนั้นพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ ไม่ให้ขาด ไม่ให้เป็นรู ไม่ให้เป็นจุด ไม่ให้เป็นลาย ไม่ให้ถอยหลัง

คุณเกรียงศักดิ์ แก้วมงคล เป็นผู้มีศีลเป็นพื้นฐานดีมาก่อน จึงมีภาวะดี มีบิดาดี มีมารดาดี มีศาสนาดี บิดารับราชการเป็นเกษตรจังหวัดนครสวรรค์ มารดารับราชการเป็นครูใหญ่โรงเรียนเขากบ (วิวรณ์สุขวิทยา) ความมีแม่ ความมีพ่อ ความมีศาสนา นับเป็นสุขในโลก ดังพระพุทธภาษิตว่า

มัตเตยยตา สุขา โลเก ความมีแม่ เป็นสุขในโลก

อโถ เปตตัยยตา สุขา ความมีพ่อ เป็นสุขในโลก

สามัญญตา สุขา โลเก ความมีศาสนา เป็นสุขในโลก

เมื่อจบการศึกษาแล้ว คุณเกรียงศักดิ์ ได้เข้ารับราชการเป็นอาจารย์ที่วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ และก่อนถึงแก่กรรม เป็นช่างใหญ่เกี่ยวกับไฟฟ้าที่บริษัท

ท.ว.ส. ช่อง 3 บางแค คุณเกรียงศักดิ์ ได้มาหาข้าพเจ้าที่วัดโพธารามเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2512 สนทนาอยู่ประมาณ 1 ชั่วโมงเศษ ก็ลากลับและได้ทราบข่าวคุณเกรียงศักดิ์ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2513 รู้สึกใจหายและเสียดายมาก

ขอกุศลทั้งนี้ จงส่งผลดลบันดาลให้คุณเกรียง-ศักดิ์ แก้วมงคล ผู้ล่วงลับไปแล้ว ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญญผลโดยเร็วพลันทันใจ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ.

อาลัย

วันที่ 14 เมษายน 2513 เวลาประมาณ 21.00 น. เศษ พ่อได้รับข่าวจากเพื่อนของพ่อว่า แอ๊ดลูกของพ่อได้จากไปอย่างไม่มีวันกลับ เนื่องจากอุบัติเหตุไฟฟ้าช๊อต ซึ่งข่าวนี้ทำให้พ่อไม่เชื่อว่าเป็นความจริง เพราะพ่อไม่ทราบเรื่องมาก่อนว่าลูกลาออกจากราชการและเข้าทำงานที่บริษัท ที.วี. สีช่อง 3 ได้เสียชีวิตเมื่อเวลาประมาณ 11.00 น. เศษแล้ว

การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนหลีกไม่ได้ฉันใด การจากของลูกเป็นสิ่งที่พ่อยังระลึกถึงและตัดใจไม่ขาดฉันนั้น เพราะเกรียงศักดิ์ แก้วมงคล หรือแอ๊ด เป็นบุตรชายคนโตและคนแรกของพ่อ ซึ่งลูกจากพ่อไปขณะที่อายุเพียง 28 ปีเท่านั้น

เมื่อเยาว์วัย แอ๊ดมีอะไรหลาย ๆ อย่างที่ทำให้พ่อต้องระลึกถึงอยู่เสมอ อ้วน อาบ ขาว ทุกคนเห็นอยากอุ้มเล่นด้วย แอ๊ดเกิดที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พ่อรับราชการต้องออกไปปฏิบัติงานในท้องที่ตำบลต่าง ๆ กับนายอำเภอ (ขุนสุพรรณธานี) เป็นประจำ ทุกครั้งเมื่อกลับถึงบ้าน จะพบแอ๊ดนั่งคอยพ่ออยู่ที่บันไดบ้าน และดีใจที่พ่อกลับ ถึงแม้ในเวลาที่ออกไปกิจธุระนอกบ้าน จะดึกดื่นปานใดแอ๊ดก็จะนั่งคอยพ่อกลับเสมอ ๆ เมื่อเล็กแอ๊ดเป็นเด็กซนฉลาด ชอบสนุก ซึ่งมักจะเข้าร่วมวงดนตรีช่วยเพื่อนครูของแม่ตีฉาบหรือฉิ่ง

ความรักลูกที่พ่อแม่ทุกคนคอยเฝ้าคิดและมุ่งหวังอยากจะให้ลูกเป็นคนดี ฉลาด มีความรู้เพื่ออนาคตอันรู้เพื่ออนาคตอันรุ่งโรจน์ อำเภออู่ทองเป็นท้องที่กันดารในสมัยนั้น การศึกษาไม่เจริญ ขาดครู

ด้วยเหตุนี้พอแอ๊ดอายุ 7 ขวบ พ่อแม่ถึงรักลูกปานใดก็จำยอมตัดสินใจหอบลูก เดินทางเข้าเมืองสุพรรณบุรีลงเรือบริษัทสุพรรณบุรีขนส่งถึงกรุงเทพฯ และขึ้นรถไฟจากกรุงเทพฯถึงพิษณุโลกซึ่งเป็นบ้านของปู่กับย่าเพื่อให้อยู่กับพี่สาว (น.ส. ศิวาภรณ์ แก้วมงคล) เข้าเรียนที่พิษณุโลก การแยกกันอยู่ระหว่างพ่อ แม่ และลูก พ่อได้ติดตามข่าวลูกอยู่เสมอ ๆ ลุงและอาได้ส่งข่าวการเรียนดีของลูก ลูกมีอารมณ์เปลี่ยนไป เงียบขรึม และใจน้อย สิ่งต่าง ๆ นี้พ่อคิดว่า เนื่องจากการที่เราต้องแยกกันอยู่คนละมุมเมืองก็เป็นได้

ในปี 2495 โชคค่อยเป็นของพ่อ ทางราชการได้แต่งตั้งให้พ่อดำรงตำแหน่งกสิกรรมจังหวัดนครสวรรค์ ความตั้งใจเดิมพ่อจะเอาลูกมาอยู่นครสวรรค์ให้ได้ แต่ญาติพี่น้องทุกคนเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนโรงเรียนทำความลำบาก แต่เราก็ไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ จนกระทั่งสำเร็จได้เข้าเรียนต่อในกรุงเทพ ฯ พร้อมกับพี่สาว ซึ่งจบจากวิทยาลัยครูพิษณุโลก และได้ไปอยู่กับอา (พ.อ. พิเศษสนัด แก้วมงคล)

การศึกษาต่อในกรุงเทพฯ แอ๊ดมีความเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ถึงแม้พ่อแม่จะทัดทาน แอ๊ดก็ยังขอยืนยันจะเรียนวิชาเครื่องยนต์และไฟฟ้าที่ตนรักและตั้งใจว่าเมื่อสำเร็จมีความชำนาญพอสมควร ก็จะประกอบอาชีพส่วนตัว เมื่อเรียนจบจากโรงเรียนช่างกลปทุมวัน ก็เข้าเรียนต่อวิชาแผนกไฟฟ้าที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ฯ จนสำเร็จ ได้ออกทำงานบริษัท เพื่อหาความชำนาญทางไฟฟ้า การติดตั้งลิฟท์รับจ้างเขียนผังทางไฟฟ้าให้ผู้ก่อสร้าง การดำเนินงานของลูกแอ๊ดเป็นไปด้วยดี แอ๊ดได้บอกพ่อและแม่ว่าอยากเป็นครู ทางวิทยาลัยเทคนิคต้องการครูวิชาไฟฟ้า อาจารย์และเพื่อนชวน จึงได้สมัครเป็นครูในวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ ฯ แต่นั้นตลอดมา

การที่พ่อต้องสูญเสีย แอ๊ด ลูกของพ่ออย่างไม่มีวันกลับเช่นนี้ ความวิปโยคซึ่งเกิดขึ้นในส่วนลึกของหัวใจพ่อนั้น มิอาจที่จะระบายออกมาได้อย่างครบถ้วน หากมีทิพย์ญาณใดที่ลูกจะทราบ

เหตุการณ์ของพ่อและแม่ที่รู้ข่าวการตายของลูกในยามค่ำคืนนั้นได้แล้ว ลูกก็คงจะเห็นพ่อแม่เหมือนคนไร้สติ พ่อ แม่ พี่และน้อง ๆ ทั้งบ้านให้คนอื่นเฝ้ารีบเดินทางเข้ากรุงเทพฯในคืนนั้น เพื่อต้องการพบลูกโดยเร็วที่สุด แม้ว่าวิญญาณของลูกจะจากร่างไปแล้ว ก็อยากเห็นว่ามันเป็นความจริง พ่อจึงตัดสินใจเดินทางโดยรถยนต์ ซึ่งพ่อก็รู้ตัวเองว่า ตนเองเพิ่งฟื้นจากการป่วย มีความดันโลหิตสูง พ่อจึงได้ให้รถยนต์ค่อย ๆ มา เมื่อถึงกรุงเทพฯเกือบ 03.00 น. ได้เลยไปวัดมกุฎกษัตริยาราม ทุกอย่างเงียบสงบ ผู้คนกำลังหลับสนิท อากาศเยือกเย็น แม่ของลูกรีบลงจากรถจะเข้าประตูวัด แต่ทุกประตูปิดหมด ลูกเอ๋ยพ่อเห็นอาการของแม่ พี่และน้อง ๆ ตอนนี้พ่อเองก็ไม่สามารถจะอดกลั้นได้ ใจเหมือนจะขาด อยากเห็นลูกแต่ต้องผิดหวัง เพราะไม่เหมือนงานศพในต่างจังหวัด ที่ญาติจะติดต่อเคารพศพได้ทุกโอกาสตลอดคืน

เวลา 6.00 น. เศษ พ่อแม่พี่น้องและญาติทุก ๆ คนได้กลับมายังวัดมกุฎฯใหม่อีกครั้ง ได้รับแจ้งจากท่านพระครูผู้จัดการฌาปนกิจว่าทางวัดได้ฉีดยาและบรรจุศพสนิทแล้ว เปิดไม่ได้ จึงต่างเคารพศพซึ่งตั้งอยู่บนแท่น พร้อมเครื่องบูชามีภาพของลูกอยู่ในอาคารหลังที่ 1 อบอวลด้วยกลิ่นธูปควันเทียน พ่อแม่และญาติทุก ๆ คนได้ทำการเคารพ จุดธูปบูชา และนึกถึงคติธรรมที่ว่า อนิจังไม่เที่ยง ความตายเป็นของธรรมดาของมนุษย์ ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ พร้อมกับอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของลูกจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ตามคุณงามความดีที่ลูกได้ปฏิบัติไว้นั้นด้วย เทอญ

นายศิลปชัย แก้วมงคล

277/12 สวรรค์วิถี นครสวรรค์

14 มกราคม 2513

ลูกรัก

เดือนเมษายน 2512 ซึ่งตรงกับวันสงกรานต์ ลูกได้ไปอาบน้ำขอพรพ่อแม่ ดังเช่นเคยทำทุกปีมา และลูกได้ปรารภว่า เคราะห์ไม่ค่อยดีอยากจะสะเดาะเคราะห์ พ่อกับแม่เห็นว่าเราเป็นคนไทย นับถือศาสนาพุทธ พระเท่านั้นที่จะช่วยได้ พ่อกับแม่จึงพาไปหาพระที่เคารพ เพื่อประพรมพระพุทธมนต์ ที่วัดพระพุทธมงคลนิมิตร (วัดธรรมยุทธ) และวัดโพธารามซึ่งเป็นวัดพระอารามหลวงของจังหวัดนครสวรรค์ ลูกเองก็เป็นผู้เคร่งครัดทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ลูกคุยกับท่านเจ้าคุณ ธรรมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสถูกอัธยาศัยกันมาก ถึงกับนอนค้างที่วัด เพื่อปฏิบัติทางพุทธศาสนา ตามที่ท่านเจ้าคุณกรุณาสอนให้

14 มิถุนายน 2512 ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดของลูก แม่ไปรับการอบรมเรื่องโครงการเลื่อนชั้น โดยสอบปลายปีบางชั้น ของกรมสามัญศึกษา ที่คุรุสัมนาคารพญาไท ลูกได้ไปพบแม่ที่นั่น กราบขอพรพร้อมกับบอกว่า ขอให้ช่วยเรียนคุณพ่อด้วยว่า ลูกตกลงใจลาออกจากวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ และจะไปทำงานที่บริษัท ที.วี. สีช่อง 3 แม่พูดอะไรไม่ออก เพราะลูกโตแล้ว ลูกคงจะตัดสินใจเด็ดขาดแล้วว่าอะไรดีอะไรไม่ดี และตั้งแต่เล็กจนโตมา ลูกแม่ไม่เคยทำอะไรให้เป็นที่เหลวไหลเดือดร้อนเลย แม่จึงให้พรลูกขอให้งานใหม่ของลูกจงเจริญรุ่งเรือง เมื่อกลับมาบ้านแม่ยังไม่กล้าเรียนให้คุณพ่อทราบ เพราะรู้ดีว่าตอนนี้ท่านไม่ค่อยจะสบายปล่อยท่านทราบเองภายหลัง

23 พฤศจิกายน 2512 ลูกไปเยี่ยมคุณพ่อ เพราะท่านป่วยมาก เนื่องจากความดันโลหิตสูง แม่สังเกตดูลูกร่างกายสมบูรณ์ขึ้น หน้า

ยิ้มแย้มแจ่มใส แม่ได้ถามถึงงานใหม่ของลูก ลูกยิ้มและตอบว่า แม่ไม่ต้องเป็นห่วง คณะกรรมการและผู้ร่วมงานกับลูกดีกับลูกทุกคน และลูกเองได้พยายามทำงานอย่างสุดความสามารถ ขณะนี้งานจวนจะเสร็จแล้ว วันหลังลูกจะพาแม่ไปดูงานของลูก จะได้ถือโอกาสบอกให้พ่อทราบเสียที ลูกอึดอัดใจที่จะต้องปิดบังพ่อ แล้วลูกก็จากมาตอนเช้าวันที่ 26 พ.ย. 2512 ทั้งที่พ่อแม่พี่น้องทุกคนไม่เคยคาดฝันเลยว่าการจากมาของลูกเป็นการจากกันครั้งสุดท้าย

14 มกราคม 2513 เวลาประมาณ 21.00 น. เศษ คุณจินดา พลอยโสภณ เพื่อนของพ่อได้แจ้งข่าวให้ทราบว่าทางวิทยาลัยเทคนิคได้กรุณาโทรศัพท์ทางไกล แจ้งให้ทราบว่าลูกเสียชีวิตในระหว่างปฏิบัติงาน ที่บริษัท ท.ว. สีช่อง 3 บางแค แม่ไม่เชื่อหูตัวเองเมื่อถามย้ำจนแน่ใจแล้ว แม่ชาวบไปทั้งตัว เหมือนสายฟ้าฟาดเปรี้ยงลงกลางดวงใจแม่หมดสติล้มทั้งยืน ทั้ง ๆ ที่หลายคนในหมู่เพื่อนฝูงทราบดีว่าแม่ใจแข็งที่สุด ลูกรักอะไรก็พอทนได้ แต่ข่าวการจากไปของลูกอย่างกระทันหัน โดยที่พ่อแม่พี่น้อง ไม่มีโอกาสช่วยเหลือเลย ลูกยังไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ไข้ ยังไม่ได้แต่งงานมีผู้สืบสกุล ไม่สมควรแก่กาลเวลาที่ลูกจะต้องจากไปจากโลกนี้ หากมีการทดแทนกันได้ลูกรัก แม่ขอรับแทนเพราะแม่แก่แล้ว แม่หวังไว้ว่าลูกเป็นลูกชายคนโต ควรจะได้เป็นหลักฐาน เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่น้อง ๆ ครั้งนี้สุดความสามารถและสิ้นหวังจริง ๆ พ่อแม่พี่น้องเดินทางมาเยี่ยมศพลูกด้วยความเศร้าสร้อยหงอยเหงา ต่างสงบเงียบและร่วมกันภาวนาว่าขออย่าได้เป็นความจริงเลย ระหว่างเดินทางจากนครสวรรค์ถึงกรุงเทพฯ เราต้องมากันช้า ๆ เพราะพ่อยังไม่หายสนิทดี แม่พูดอะไรไม่ออก ความหลังต่าง ๆ พรั่งพรูมาอยู่ในห้วงสำนึกของแม่ มิมีวันลืมเลือน

เล็ก ๆ ลูกเป็นเด็กที่น่ารักมาก เพื่อนฝูงตลอดจนลูกศิษย์ของแม่พากันรักใคร่เอ็นดูลูกทุกคน อำเภออู่ทองสมัยนั้นเป็นอำเภอ

เล็ก ๆ กันดาร การคมนาคมไม่สะดวก การศึกษาไม่เจริญเหมือนสมัยปัจจุบัน เกือบทุกคนรู้จักแอ๊ดดี เพราะแอ๊ดซนอย่างหาตัวจับยาก คล่องแคล่ว ฉลาด คราใดที่ลูกทำผิดลูกจะยืนนิ่งกระพริบตาถี่ ๆ และจะไม่พูดจาอะไรเลย ยอมจำนนทั้งสิ้น แต่ถ้าไม่ผิด ลูกสู้ตาย แม้จะใหญ่กว่าหรือเป็นผู้ใหญ่ลูกไม่มีวันยอม ลูกเป็นเด็กที่อารีอารอบ เข้ากับคนได้ทุกคน ตอนนั้นที่อู่ทองมีแตรวงของเพื่อนครูแม่อยู่คณะหนึ่ง ลูกจะเป็นผู้ร่วมวงเป็นคนตีฉาบตีฉิ่ง ตีถูกจังหวะบ้างไม่ถูกจังหวะบ้าง ลูกชอบจำกลอนลิเกตลกแผลง ๆ มาร้องเล่น เพื่อน ๆ ของแม่ชอบฟังกันมาก ฉะนั้นการร้องลิเกของลูกแต่ละครั้งต้องมีการแลกเปลี่ยน ถ้าใครโกงไม่ให้ตามสัญญาลูกจะโกรธ เกลียดที่สุด นอกจากนั้นลูกยังชอบหนีไปช่วยลูก ศิษย์แม่ ที่เป็น ลูกชาวนาเลี้ยงวัว ลูกจะใช้ผ้าขาวม้าพ่อคาดพุงถือกระบองวิ่ง ต้อน วัวหัวแดงอยู่กลางทุ่ง ลูกชอบช่วยเหลือเพื่อน ๆ และผู้ใหญ่ที่ชอบพอกับพ่อแม่ ส่วนมากเขารู้จักเด็กหัวแดงตัวขาว ๆ ที่ชื่อ "แอ๊ด" ดีเกือบทุกคน

เมื่อปี 2490 ลูกอายุได้ 7 ปี แม่เห็นว่าสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าวจะทำให้ลูกเพลิดเพลินไปใหญ่ ด้วยความเป็นห่วงอนาคตของลูก แม่จึงพาลูกไปพิษณุโลก ฝากให้อยู่กับปู่ ย่า เพื่อให้ได้ศึกษาเล่าเรียนเพราะพี่จิ๋ว (ศิวาภรณ์) พี่ของลูกอยู่ที่นั่นแล้วจะได้เป็นเพื่อนกัน การจากกันครั้งนั้น แม่ทราบดีว่ามันเป็นการจากที่ทรมานจิตใจลูกเป็นที่สุด แม่แสนที่จะสงสาร แต่เพื่อการศึกษาและความเจริญในอนาคตของลูก แม่ต้องตัดใจ

ปี 2495 พ่อโชคดีได้ย้ายมาอยู่นครสวรรค์ เมืองนครสวรรค์กับพิษณุโลกใกล้กันมาก แม่และลูกไม่ต้องทรมานคิดถึงกันอีก ไปมาหากันได้เสมอ ตลอดเวลาปิดภาคเรียนลูกมาอยู่กับพ่อ แม่ และน้อง ๆ จน กระทั่งลูก เรียนจบ ชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียน พิษณุโลกพิทยาคม พี่จิ๋วของลูกจบฝึกหัดครูที่พิษณุโลก และได้รับเลือกให้เรียนต่อที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทาพอดี แม่จึงพาลูกทั้งสองคนไปฝาก

ไว้กับอา (พ.อ. พิเศษสนัด และคุณจำปี แก้วมงคล) ตั้งแต่ปี 2500 จนถึงปี 2506 ลูกเรียนสำเร็จ แม่บอกให้ลูกเรียนต่ออีก เพราะแม่สังเกตเห็นว่าลูกต้องการเรียนต่ออีก แต่ลูกกลับปฏิเสธว่าแม่ช่วยมามากแล้ว ขอเสียสละให้น้อง ๆ เรียนมาก ๆ ดีกว่า เพราะลูกเปรียบเสมือนพี่ชายคนโต ลูกจะต้องทำงานให้เป็นตัวอย่างและเป็นหลักของน้อง ๆ ถ้าลูกจะเรียนต่อก็ขอช่วยตัวเอง แม่จึงตามใจ และหวังเสมอว่าลูกคงจะเป็นหลักของน้องได้ดี

แม่เฝ้าระลึกถึงลูก และภาวนามาตลอดทางซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าขออย่าให้ข่าวสิ้นชีวิตของลูกเป็นความจริงเลย แต่ความจริงย่อมหนีความจริงไม่พ้น แม่กระวนกระวายใจตลอดคืน อยากจะเห็นลูกแม้วิญญาณจะหาไม่แล้วก็ตาม และสิ่งที่หวังไว้ไม่ได้ดังหวัง แม่ได้พบแต่หีบศพของลูกกับภาพถ่ายเท่านั้น สังขารและดวงหน้าของลูกแม่ไม่มีโอกาสได้เห็นเป็นครั้งสุดท้าย แม่แทบจะสิ้นสติอีกครั้งหนึ่งทั้ง ๆ ที่รู้แจ้งเห็นจริงทุกอย่างว่าความตายนั้นเมื่อถึงที่แล้วใครก็หนีไม่พ้น แต่แม่ก็ตัดใจไม่ไหว เมื่อประสบกับตนเอง ยิ่งพบเพื่อน ๆ และลูกศิษย์ของลูก คณะอาจารย์วิทยาลัยเทคนิค ตลอดจนผู้อำนวยการ และผู้จัดการประกอบด้วยคณะกรรมการและผู้ร่วมงาน ที.วี. สีช่อง 3 ด้วยแล้ว แม่ยิ่งระลึกถึงลูกจนมิสามารถจะบรรยายได้ เฝ้าแต่ขอบคุณท่านผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคคณะอาจารย์ โดยเฉพาะท่านอาจารย์สุรีย์ ศุภสิทธิ์ ผู้อำนวยการบริษัท ที.วี. สีช่อง 3 ผู้จัดการทุกแผนก คณะกรรมการ และผู้ร่วมงานของลูกทุกท่าน ตลอดจนเพื่อน ๆ และบรรดาลูกศิษย์ของลูก ได้ให้ความกรุณาเกี่ยวกับพิธีสวดการบำเพ็ญกุศล และบรรจุสังขารของลูกอย่างดียิ่ง แม่ขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วแทนลูกของแม่ด้วย

ด้วยบุญกุศลและความดีของลูกที่สร้างสมไว้ แม่ขอให้วิญญาณของลูกจงไปสู่สุคติภพ แม้วิญญาณของลูกจะสถิตย์อยู่ ณ ทิพย์สถานวิมานใด โปรดจงรับรู้ด้วยว่า แม่ยังรักและระลึกถึงลูกเสมอตลอดชีวิตแม่ แม่ขอสัญญาว่าจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ลูกที่

รักของแม่เป็นประจำ แม้ชาติหน้ามีจริงถ้าลูกมีความจำเป็นจะต้องเกิดอีก แม่ขออธิษฐานให้ลูกมาเกิดเป็นลูกแม่ และมีชีวิตอยู่เป็นลูกแม่ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ จนกว่าจะถึงอายุขัย อย่าให้เป็นดังชาตินี้เลย แม่ขอกราบน้อมจิตระลึกถึง คุณพระศรีรัตนตรัย ด้วยผลบุญและอานิสงส์ของจงบรรดาลให้ ดวง วิญญาณ ของ ลูก ประสบแต่ความสุข เกษมสำราญในสรวงสวรรค์โน้นเถิด

แม่

อาลัย

เมื่อพูดถึงความตาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่พึงปรารถนาด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็เป็นเรื่องสุดวิสัยของมนุษย์ที่จะหักห้ามหรือยับยั้งไว้ได้ในเมื่อถึงกาลเวลาของแต่ละบุคคล

ปัญหาก็มีอยู่ว่า บุคคลผู้นั้นสมควรหรือยังที่เขาจะจากไป และจากไปในลักษณะของผู้สร้างคุณงามความดีหรือในลักษณะเป็นผู้สร้างความทุกข์ยากไว้ให้คนอื่น สำหรับหลานรักของอาว์แล้วเพียงวัย ๒๘ ปี อาว์ว่ายังไม่เป็นการสมควร ไหน ๆ เกิดมาทั้งที อุตส่าห์ร่ำเรียนเสียเวลาและเงินทองพ่อแม่ไปมากมาย น่าจะได้มีโอกาสเผชิญโชคและต่อสู้กับชีวิตให้ยืนนานกว่านี้ แต่จะทำอย่างไรได้ในเมื่อถึงวาระ อาจจะเป็นด้วยบาปบุญของหลานที่ประกอบกรรมไว้แต่ปางก่อน จึงต้องทำให้ถึงความสิ้นสุดของชีวิตเพียงอายุเท่านี้ อาว์คิดว่าอนาคตของหลานกำลังจะสว่างและไปได้ไกลกว่านี้ อาว์เสียดายและอาลัยจริง ๆ อย่างไรก็ตาม อาว์ก็อดภาคภูมิใจ

ในผลงานและคุณงามความดีของหลานที่ได้ประ กอบไว้ในอดีต ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงออกให้พ่อแม่และญาติพี่น้อง และก็เชื่อว่าทุก ๆ ท่านที่มีโอกาสร่วมงานกับหลานได้พากันกล่าวขวัญรำพึงรำพันถึงคุณงามความดีความเอาใจใส่ต่องานในหน้าที่รับผิดชอบ ทุกคนได้ให้ความช่วย เหลือเอ็นดู อย่างจริงจัง และน่าเห็น ใจต่อ การงานศพของหลานเป็นอย่างมาก บรรดาพ่อแม่และพวกเราทุกคนเมื่อได้พบเห็นแล้วอดปลาบปลื้ม ในน้ำ ใจของท่านผู้มีพระคุณเหล่านี้เป็นอย่างมากมิได้

จึงขอถือโอกาสนี้ขอขอบพระคุณต่อทุก ๆ ท่านที่มาช่วยเหลืองานของหลานไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อาว์ขอตั้ง สัตยาธิษ ฐานขอ ให้ดวง วิญญาณ ของหลานรัก แม้จะสิงสถิตย์อยู่ ณ แห่งหนใดก็ตาม ขอได้โปรดรับทราบเถิดว่า การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของหลานได้สร้างความเศร้าและความอาลัยแด่มวลญาติพี่น้องและท่านที่เคารพ และเพื่อนฝูงเป็นอย่างมาก และทุกคน ก็คงจะ ขอให้วิญ ญาณของ หลานไปสู่ ความสงบมีความสุขในสุคติภพเถิด.

อาว์

ระลึกถึง

คุณเกรียงศักดิ์ แก้วมงคล ได้เข้าร่วมงาน บริษัท ไทยโทรทัศน์ ช่อง 3 เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2512 ใน ตำแหน่งหัวหน้าช่างไฟฟ้า และได้ช่วยเป็นกำลังสำคัญ ในงานก่อสร้างสถานี ตั้งแต่ระยะเริ่มแรก จนกระทั่ง สำเร็จเรียบร้อยลง คุณเกรียงศักดิ์เป็นคนขยันมาก ทำ งานไม่มีวันหยุดวันพักผ่อน ทำงานด้วยใจรัก เป็นคน ซื่อสัตย์ สุภาพ ขยันขันแข็งมีความตั้งใจจริง หนักเอา เบาสู้ และใจคอเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แม้บางทีจะไม่ใช่เป็น หน้าที่ของเขา หากเห็นอะไรพอจะช่วยได้เป็นช่วยเสมอ ไม่เคยขัดข้องเลย และแม้จะอยู่ในระหว่างการเจ็บป่วย ก็ยังขยันทำงาน จนกระทั่งต้องห้ามทำกันแม้กระนั้นก็ยัง ขอนอนดูคนอื่นทำงานอยู่ ณ สถานี เพราะความรักและ ก็ต้องเสียชีวิตลงไปครั้งนี้ ก็เพราะห่วงงานและห่วงชีวิต เพื่อนร่วมงาน

คุณเกรียงศักดิ์ จากโลกนี้ไปแล้วก็ตามแต่ความดีของคุณเกรียงศักดิ์ แก้วมงคล จะจารึกอยู่ต่อไปอีกนานเท่านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในใจของผม

เจตนา สิริสิงห์
ผ.อ. ทีวีสี ช่อง 3

เกรียงศักดิ์ เพื่อนรัก

ข้าพเจ้า เริ่มรู้จัก กับเกรียงศักดิ์ มาตั้ง แต่เขา ยัง เป็นนักศึกษาในวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ ในระยะแรกยังไม่ใคร่สนิทกันนัก แต่ก็รู้สึกรักเพราะคน ๆ นี้ดูจะมีเสน่ห์จริง ๆ มาเริ่มสนิทเอาเมื่อปี 2511 นี่เอง สาเหตุที่สนิทกันก็เนื่องมาจากได้ร่วมงานการกุศลกัน ตั้งแต่งานทอดกฐิน งานสร้างพระ และทำบุญอื่น ๆ ตลอดจนงานพัฒนาชุมชนบางแห่ง เกรียงศักดิ์จะต้องเข้าไปร่วมด้วยทุกครั้ง และเขาก็จะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงอย่างดี จนข้าพเจ้ามีอะไรก็มักจะนึกถึงเกรียงศักดิ์ก่อน ดูเหมือนว่าเขาจะเกิดมาเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นจริง ๆ ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ ซึ่งมีสายตาอันแหลมคมจึงได้ไว้วางใจ ให้เกรียงศักดิ์ทำงานในชุมนุมผู้บำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งนับเป็นเกียรติอย่างสูง เพราะผู้ที่จะทำงานในชุมนุมนี้ได้ ต้องเป็นคนดีจริง ๆ

เมื่อข้าพเจ้าเข้ามาทำงานที่สถานีโทรทัศน์สีช่อง 3 คนที่ข้าพเจ้านึกถึงและอยากเอามาร่วมงานด้วย ก็คือเกรียงศักดิ์ แก้วมงคลนี่เอง เมื่อมีตำแหน่งหัวหน้าทางไฟฟ้าว่าง ข้าพเจ้าก็รีบไปตามเกรียงศักดิ์ทันที

เมื่อเข้าทำงานที่ช่อง 3 งานแรกก็คือ การออกแบบผังไฟฟ้าทั้งหมดในสถานี เกรียงศักดิ์ ได้ช่วยกับ อาจารย์ สมพงษ์ ปานใจ จัดทำจนเรียบร้อยไป จากนั้นเราก็เริ่มงานกัน ตั้งแต่ควบคุมการก่อสร้างจากการที่เกรียงศักดิ์ ได้เคยผ่านงานสนามและงานผู้บำเพ็ญประโยชน์มา จึงช่วยเร่งรัดและควบคุมงานก่อสร้างสถานีโทรทัศน์สีช่อง 3 เกือบทั้งหมด จนเป็นที่ไว้วางใจของผู้จัดการทั่วไปเป็นอย่างมาก เกือบจะหายใจเป็นเกรียงศักดิ์เลยทีเดียว งานวางหมุดเสาอากาศ และสมอบกต่าง ๆ เขาก็มีส่วนร่วมอยู่มิใช่น้อย

ในขณะนั้นเป็นระยะแห่งความยากลำบาก ถนนหนทางก็ยังไม่เรียบร้อย น้ำกินน้ำใช้ก็ยังไม่มีอาหารก็หายากมาก เกรียงศักดิ์ยอดนักบริการ ก็พยายามช่วยเหลือเพื่อนฝูงอย่างเต็มที่ เจ้าโตโยต้าคันโปรดก็กลับกลายเป็นแท็กซี่ไป ไม่ว่าเพื่อนฝูงจะไปไหน หรือจะไปกินข้าวกลางวันที่ไหน เกรียงศักดิ์บริการตลอด แม้งานของบริษัทก็ใช้รถเกรียงศักดิ์ จนเพื่อน ๆ ล้อว่า เจ้าหมอนี่เอารถมาทำงานด้วย จะเอาเงินเดือนขึ้น 100 ขั้นหรือยังไง ความจริงไม่ใช่อะไรเป็นแต่เพียงว่า เขาเป็นคนรักงานไม่ชอบเห็นงานช้ามีอะไรพอจะทำให้เสร็จ ๆ ไปได้จะรีบทำทันที และถ้า

เพื่อนขอร้องแล้วเป็นไม่มีขัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าข้าพเจ้าออกปากแล้วเป็นได้ทันที

ในบางขณะที่การงานติดขัด และเกิดความกลุ้ม ใจขึ้นมา เขาจะพาข้าพเจ้าไปกินอะไรกันเสมอ ของโปรดก็คือเสือ (เสือร้องไห้) และ ลาภ ที่หลังสวน รับปทานกับน้ำแข็งเปล่าอร่อยดีนัก

เกรียงศักดิ์ทำงานทั้งเสาร์ อาทิตย์ ไม่มีวันหยุด เขาบอกกับข้าพเจ้าว่าได้มาดูสถานีแล้วสบายใจ ในบางครั้งเราทำงานกัน ตลอด 3 วัน 2 คืนเพราะการขนของเข้าสถานีหยุดไม่ได้ และการทำงานวันเสาร์อาทิตย์ ในระยะต้นไม่มีเบี้ยเลี้ยงเลย เพราะเขามาทำด้วยใจรักไม่มีใครสั่งให้มาทำ บางครั้งผู้ใหญ่ก็ไม่ทราบด้วยซ้ำไป แต่เมื่อทำไปนาน ๆ เข้า ผลแห่งความดีนี้ก็เกิดขึ้นมาเอง ผู้จัดการทั่วไปไว้ใจเกรียงศักดิ์มากไม่ว่ามีงานอะไรเป็นเรียกเกรียงศักดิ์ก่อนเสมอ นั่นมิใช่จะดีเพราะทำให้เกรียงศักดิ์ต้องทำงานมากขึ้นอีก แต่ถึงกระนั้นเขาก็ยังมีเวลามาช่วยงานคนอื่น ไม่ว่าใครจะติดขัดเรื่องอะไร เกรียงศักดิ์ต้องโดดเข้าไปช่วยทันที

แม้จะมีงาน หนักเกรียง ศักดิ์ ก็ยัง มีวันและ เวลาที่ ฝันถึงอนาคต เขาพยายามที่จะมีที่ดินเป็นของตนเอง และอยากปลูกบ้านหลังเล็ก ๆ จึงไปหาซื้อบ้านที่อ้อมน้อย ที่หมอศรี เดิมที่จะ

ผ่อนส่งทั้งที่ทั้งบ้าน แต่เผอิญเพื่อนคนหนึ่งเกิดไปชอบบ้านหลังนั้นเข้า ยอดชายนายเกรียงศักดิ์นักเสียสละก็เลยพาลแกล้งทำเป็นไม่ชอบ เพื่อให้เพื่อนผ่อนบ้านหลังนั้นไปเสียเฉย ๆ โดยไม่บอกให้ใครรู้เลยนอกจากข้าพเจ้า ซึ่งไปกับเขาด้วยตลอดเวลาตกลงเกรียงศักดิ์ เลยผ่อนแต่ที่ไว้เฉย ๆ ความจริง ฐานะทางบ้านเกรียงศักดิ์ก็ไม่เลวนัก แต่นิสัยที่ชอบหาอะไรด้วยตนเองนี่เองทำให้เขาต้องมาผ่อนส่งที่ ในระยะนั้นดูเขาเป็นสุขมากทีเดียว เราไปดูที่ที่อ้อมน้อยแทบทุกเย็น จนคุณหมอสบอัธยาศรัย ชวนให้มาเช่าบ้านซึ่งอยู่ในเขตบ้าน ซึ่งตามธรรมดาคุณหมอจะไม่ ใคร่ยอนให้ชายโสดที่ไม่ ไว้ใจเช่า เพราะคุณหมอมีลูกสาวที่สวยมาก

ความสุขใจนี้มีอยู่ ได้พักหนึ่ง งานก็เริ่มตึงมือขึ้นเพราะเราจะต้องเร่งงานในระยะนี้เรารับคนเพิ่ม เข้ามาอีกเป็น 32 คน (เริ่มแรกทีเดียวเรามีช่างเพียง 6 คนเท่านั้น) เนื่องจากเราอยู่ ไกลรถที่ใช้ขึ้นเป็นประจำก็คือรถขนส่ง ซึ่งบางทีเขาก็หยุด บางทีเขาก็ ไม่หยุด บางครั้งบอกว่าไปลงที่ โทรทัศน์สี เขาบอกว่าไม่ไป แล้วก็ ไล่ลงไปเลยก็มี เกือบจะมีเรื่องไปก็หลายครั้ง เกรียงศักดิ์ก็ ได้มี โอกาสช่วยเพื่อนฝูงไม่น้อย คือไม่ว่าเจอใครเขาก็กวาดต้อนขึ้นเจ้าโตโยต้ามาจนหมด โดยไม่คำนึงว่าแหนบ

จะหักหรือไม่เรียกว่าขี่คอกันมาทีเดียว แต่ก็ยังคงดีกว่าเดินมาหรือขึ้นแท็กซี่มามากมายนัก

งานในระยะนี้เป็นงานย้ายของ และเปิดหีบ ซึ่งเป็นงานที่เกรียงศักดิ์ถนัด เกรียงศักดิ์จึงมีส่วนช่วย อยู่ไม่ใช่น้อยแน่นอนละ เขาทำทั้งสถานีคนเดียวไม่ได้ แต่งานส่วนใหญ่เกรียงศักดิ์ได้มีส่วนร่วมด้วยแทบทุกชิ้น การเก็บและดูแลเข้าของต่าง ๆ เกรียงศักดิ์ได้รับมอบหมายให้ดูแลและเก็บกุญแจแต่ผู้เดียวเพราะทางบริษัทเห็นว่าคน ๆ นี้เป็นคนซื่อสัตย์และไว้ใจได้

เมื่อเปิดหีบเสร็จ งานติดตั้งก็เริ่มขึ้น ในตอนนี้เกรียงศักดิ์เหนื่อยมาก ดู ๆ จะอ่อนเพลียลงไป รู้สึกไม่ค่อยเล่นหัวกับใครนัก แต่อย่างไรก็ดีเขาก็พยายามช่วยข้าพเจ้าเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง งานของเราก้าวไปเร็วกว่าที่ควร แม้แต่ตัวของข้าพเจ้าเองบางครั้งคิดว่าตัวฝันไป เพราะตามทางทฤษฎีแล้วงานนี้ไม่น่าจะเสร็จเร็วถึงอย่างนี้ทั้ง ๆ ที่มีอุปสรรค์มากมายหลายประการ แต่เนื่องจากเราเริ่มงานได้ช้ากว่าความเป็นจริงหลายเดือน ฉะนั้นงานจึงเสร็จช้าไป แต่ถึงกระนั้นเราก็พยายามเร่งทำเพื่อจะให้เสร็จเร็วที่สุด

วันเวลาที่ชตาของ เกรียงศักดิ์เริ่มตก ในระยะ เดือน ตุลาคม 12 นี้เอง ขณะที่เขากำลังจะเร่ง โรงงานไฟฟ้าให้เสร็จ แต่ปรากฏว่าแบบผิด เขาจึงรีบไปเอาแบบ ที่กรมโยธาเทศบาลใน เวลาขากลับ เจ้าโตโยต้าคู่ชีพก็ถูกรถแท็กซี่ชนที่หน้ากรมประชา-สัมพันธ์ แน่นอนเกรียงศักดิ์ ไม่ใช่ผู้ผิดเพราะเขาสุภาพมาก ไม่ว่าเวลาธรรมดาหรือเวลาขับรถ แต่ว่าเมื่อแท็กซี่ยอมรับผิดแล้ว พาเขาไปดูบ้านที่แท็กซี่อยู่ คุณเกรียงศักดิ์ก็เลยเกิดความสงสาร นอกจากจะไม่เอาค่าเสียหายเจ็บป่วยจากแท็กซี่แล้ว ยังแถมให้ค่ายาแท็กซี่ ไปอีก เขาปรารภกับข้าพเจ้าว่า ทำไม่ลงครับพี่ดม เห็นแล้วสงสารลูกระจองอแง จะเอาอะไรกินเข้า ไปเรายังพอหา ได้ นึกว่าฟาดเคราะห์ไปเถอะครับ เรื่องนึกว่าฟาดเคราะห์ ไปนี้ดูจะติดปากเขาทีเดียวเมื่อเกิดไม่พอใจอะไรขึ้นเขาจะนั่งเงียบและอย่างมาก เขาก็จะพูดว่าช่างมัน เรามันซวยนึกว่าฟาดเคราะห์ไปก็แล้วกัน

หลังจากถูกรถชนแล้ว ดูเกรียงศักดิ์จะเปลี่ยนไปเป็นคนละคน รู้สึกหงุดหงิดมากขึ้นเห็นจะเป็นเพราะได้รับความกระทบกระเทือนที่ศีรษะอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคงจะกลุ้มใจ เพราะไม่มีรถ ทำงานไม่สดวก ทำอะไรก็ไม่ทันใจ แท็กซี่ก็หายากแต่

เกรียงศักดิ์ไม่เคยหยุดพักเลยสั่งให้หยุดก็ไม่ยอม ข้าพเจ้าเห็นว่าขืนปล่อยให้ทำไปหากล้มไปจะลำบาก จึงจำต้องเขียนเป็นคำสั่งให้เกรียงศักดิ์หยุดงานได้จนกว่าจะหาย รู้สึกว่าเขาไม่ค่อยพอใจและก็ไม่ยอมกลับบ้าน คงเอาเตียงมานอนอยู่ที่ๆ ทำงาน

ต่อมาอาการเขาก็ค่อยยังชั่วขึ้น จึงได้เริ่มงานโรงไฟฟ้าต่อไป จนเสร็จคงเหลือเพียงแต่จะต่อไฟแรงสูง 1100 โวลท์เข้าและอุปกรณ์อื่นอีกเล็กน้อยเท่านั้น

เรื่องร้ายยังไม่หมด ในระยะนี้ คุณพ่อของเกรียงศักดิ์ป่วยหนัก เขาเป็นคนที่รักพ่อและแม่มาก ในระยะนี้เขาจึงหม่นหมองมากทีเดียว เขาเคยพูดกับผมว่าห่วงคุณพ่อมากจะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ ทางคุณแม่ก็เป็นห่วงมากเพราะอยู่พยาบาลตลอดเวลาหากเป็นอะไรอีกคนจะลำบากมาก ผมก็บอกให้เขาไปดูคุณพ่องานทางนี้ไม่ต้องห่วง เกรียงศักดิ์ไป 2 วันก็กลับมาบอกว่าห่วงงาน แต่ข้าพเจ้าดูเวลาทำงานเขารู้สึกหงอยเหงาตลอดเวลา

วันสำคัญคือวันที่ 14 มกราคม 2513 ความจริงงานของเราใกล้จะเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นทางไฟฟ้าก็จะมาทำสายไฟเข้าให้ใหม่แล้วทีเดียว วันนั้นข้าพเจ้าไม่สบายใจ รู้สึกเป็นห่วงสถานีมากจึงรีบไปสถานีแต่เช้า ทั้งๆ ที่ตอนเช้ามีนัดประชุม และตรวจรับ

เครื่องทำความเย็นที่บริษัทที่ถนนเพ็ชรบุรีตัดใหม่ เมื่อมาถึงสถานีก็ได้เชิญ ช่างชั้นหัวหน้าเข้าประชุมด่วนทันที เรื่องที่เข้าประชุมคือเรื่องความปลอดภัยของคนและสิ่งของ เพราะในระหว่างนั้นมีข่าวไม่ดีเกี่ยวกับสถานีของเราอยู่เสมอ ทั้งที่ไม่เป็นความจริง แต่ก็ต้องป้องกันไว้ก่อน เช่นน๊อตตกจากเสาอากาศเพียงตัวเดียว แต่เขาบอกว่าเสาล้มเป็นต้น ฉะนั้นเราจึงไม่ควรประมาทมีอะไรที่บกพร่องก็ควรทำให้ดีเพื่อเป็นการป้องกันเหตุร้ายเสียก่อน ผู้ที่เข้าประชุมในวันนั้น มีเกรียงศักดิ์อยู่ด้วย คำสุดท้ายที่เขาพูดกับข้าพเจ้าคือพี่ดมเอาอย่างไรผมเอาด้วย" จากนั้นก็มีโทรศัพท์มาตามข้าพเจ้าไปประชุม ข้าพเจ้าตอบว่าไม่ไปเพราะวันนี้รู้สึกไม่สบายใจ แต่ก็มีโทรศัพท์ตามมาอีกครั้ง ข้าพเจ้าจึงจำใจต้องไปโดยวานให้ อุดม วัฒนวิบูลย์ ขับรถไปส่ง

ครั้นไปถึงที่บริษัท ก็พบกับเจ้าหน้าที่ที่จะมอบเครื่องทำความเย็น แล้วก็เข้าประชุมพอขอโทษที่ประชุมว่ามาช้าไปเพราะติดงานทางสถานีเสร็จ ผู้จัดการทั่วไปก็มาบอกว่า อาจารย์ไปโรงพยาบาลศิริราชกันเถอะ ผมยังไม่ทราบเรื่องก็ออกจากที่ประชุมมาผู้จัดการทั่วไปจึงบอกว่าอาจารย์เกรียงถูกไฟดูดเป็นตายเท่ากัน เรารีบจับแท็กซี่ไปศิริราชทันที พอไปถึง ร.ท. อรุณ มณีเครือ ได้

วิ่งมาบอกผมว่า อาจารย์เกรียงศักดิ์เสีย ๆ แล้ว ข้าพเจ้าและผู้จัดการทั่วไปได้แต่ยืนตลึงตัวเย็นอยู่ที่นั่น ความจริงเรื่องจัดการเกี่ยวกับงานศพเป็นงานถนัดของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง แต่วันนั้นขอรับตามตรงว่า ทำอะไรไม่ถูกเลย ได้แต่บอกให้ผู้จัดการทั่วไปให้จัดการไปเถอะ ทางผู้จัดการทั่วไปก็รีบโทรศัพท์ ไปที่บริษัททันทีการประชุมก็หยุดชงักในตอนนั้น ท่านรองกรรมการผู้จัดการ และผู้อำนวยการรีบมาดูศพทันที ผมจึงมอบให้ท่าน ไปจัดการเรื่องอำเภอและโรงพักและให้ผู้จัดการทั่วไป ไปจองวัดโดยลืมนึกไปว่าผู้จัดการทั่วไป จัดเรื่องพระไม่เป็นเลย แต่ท่านก็ดีใจหายรีบไปจองวัดมงกุฎให้จนได้ ส่วนข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นมนุษย์ที่ ไม่ ได้ทำประโยชน์อะไรในวันนั้นเลย เพราะทำไม่ถูก ได้แต่ยืนเฝ้าศพอยู่และคอยตอบคำถาม กับ เพื่อน ๆ และญาติ ของเกรียงศักดิ์เท่านั้นหลังจากที่ ข่าว กระ จายไปไม่ นาน บรรดา เพื่อนฝูงและญาติของเกรียงศักดิ์ ก็มากันเต็มไปหมด โดยเฉพาะที่บริษัท เรียกว่าปิดบริษัทและสถานี ไปกันที่เดียว ตั้งแต่กรรมการผู้จัดการ จนถึงภารโรงไปกันหมดทุกคนมี ใบหน้าหม่นหมอง เพราะโดยปกติแล้วพวกเรารักเกรียงศักดิ์ด้วยกันทุกคน งานรดน้ำได้เริ่มขึ้นอย่างสมเกียรติ ต่อไปนี้คือคำบอกเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด

หลังจากที่ประชุมแล้ว อาจารย์เกรียงศักดิ์ เดินไปที่ถนนและได้พบกับเจ้าหน้าที่ไฟฟ้าของโรงไฟฟ้า และนัดแนะให้มาเปลี่ยนสาย ในวันรุ่งขึ้น จากนั้นอาจารย์เกรียงก็เดินตรวจสายซึ่งเคยทำเสมอเป็นประจำ พบว่าสายไฟเส้นหนึ่งช๊อตกับลวดสลิงขาดตกอยู่ จึงสั่งให้ต่อเสียให้ดี เพราะเกรงว่าหากไปติดกับสลิงเส้นอื่นเข้าอาจจะ เป็นอันตรายกับ คนอีก 10 คนที่ อยู่ บนเสาเสร็จแล้วก็เดินไปสั่งงานอื่นต่อ แล้วนึกห่วงขึ้นมาหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ ย้อนเดินกลับมาอีกทีบอกว่าอั๊วทำเอง แล้วก็จับสายไฟเส้นหนึ่งตรงที่มียางหุ้ม พอดีตรงที่จะต่อมีลวดสลิงเส้นหนึ่งอยู่ จึงจับสลิงเพื่อเอาสายลอด เผอิญในขณะนั้นสายไฟลื่นหลุดจากมือมือจึงพลาด ไปถูกกับสายลวดทองแดงเข้า ร.ท. บุญยงค์ จึงรีบกระชากสายไฟออกและช่วยปฐมพยาบาล จากนั้นก็มีเพื่อนอีกหลายคนมาช่วยกันและพาส่ง โรงพยาบาลทันที แต่สายเกินไปจากการพิสูจน์ของแพทย์แจ้งว่าเสียชีวิตทันทีที่ถูกไฟดูด เพราะกรแสสูงมาก ที่อาจารย์เกรียงเสียชีวิตครั้งนี้ ก็เพราะความเป็นห่วงชีวิตคนบนยอดเสาแท้ ๆ

ทางบริษัทได้พยายามทำศพให้อย่างสมเกียรติทุกประการแต่กระนั้น พวกเราก็ยังอดที่จะเสีย ใจมิได้ ทุกคน ยังคนคิดถึง

เกรียงศักดิ์อยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวข้าพเจ้าเองแม้ในขณะนี้ยัง
คงคิดว่าเกรียงศักดิ์ยังไม่ได้ตายไป ยังคงอยู่ แม้ตัวเขาจะตายไป
แล้วก็ตามแต่วิญญาณเขายังคงอยู่ที่โทรทัศน์สีช่องสาม และอยู่
เคียงข้างข้าพเจ้าตลอดไป และคงชื่นชมยินดีในผลงานอันเป็น
ที่รักของเขา และคอยช่วยเหลือเพื่อน ๆ ทุกคนเหมือนเมื่อยังมี
ชีวิตอยู่

เขาสิ้นชีวิตไปแล้วแต่ผลงาน และ ความดีของเขายังคง
ประทับใจพวกเราอยู่อย่างไม่รู้ลืม

เพื่อนที่รักเกรียงศักดิ์ที่สุด

ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" เพียงคำเดียว

ท่านพุทธทาสภิกขุ

บรรยาย ณ หอประชุม จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

๒๖ มกราคม ๒๕๑๑

ท่านนิสิตนักศึกษาและท่านผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ธรรมกถาใน วันนี้อาตมาตั้งใจจะกล่าวโดยหัวข้อว่า **ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" เพียงคำเดียว** ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเพียงคำเดียว

สำหรับในวันนี้โดยเฉพาะ ก็มุ่งหมาย จะกล่าวถึง สิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะ**" นั้นคือสิ่งใด แต่ว่าก่อนที่จะกล่าวถึงตัวธรรมะคือสิ่งใดนั้น เราควรจะได้พูดกันถึงเรื่องว่า *ธรรมะทำไมกัน ?* เสียก่อนจะดีกว่า เพื่อให้เกิดความสนใจและรู้จักแนวที่จะเข้าไปสู่ธรรมะตั้งแต่ต้น. เดี๋ยวนี้มีพูดกันอยู่เหมือนกันว่า*ธรรมะทำไมกัน ?* เสียงหนึ่งก็พูดไปในทำนองที่

สงสัยว่า*ธรรมะทำไมกัน ?* แต่อีกเสียงหนึ่งก็ดูจะพูดไปในทำนองเยาะเย้ยว่าธรรมะ ธรรมเมอะทำไมกัน มีกินมีใช้ก็พอแล้ว! อย่างนี้เสียก็มี. และอาจจะมีความรู้สึกอย่างอื่น ๆ อีกก็ได้ แต่เมื่อสรุปความแล้วก็มีปัญหาเหมือนกันหมด คือในข้อที่ว่า*ธรรมะทำไมกัน ?* เราควรจะตั้งปัญหาขึ้นว่า*ธรรมะทำไมกัน ?*แล้วก็พิจารณากันดูในข้อนี้.

ผู้ที่คิดว่ามีกินมีใช้ก็พอแล้ว *ธรรมะทำไมกัน ?* นี้ ก็ดูจะยิ่งห่างไกลกว่าพวกอื่นในการที่ จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะ**" เพราะฉะนั้นขอให้ถือเอาพวกนี้เป็นหลักสำหรับการพิจารณา. เราจะต้องนึกถึงตัวเราเองก่อนสิ่งอื่นทั้งหมดเสียก่อน ว่าเรากำลังเป็นอะไรกันบ้าง ? ท่านนิสิตท่านนักศึกษาหรือท่านสาธุชนทั่วไปก็ตาม จะต้องนึกถึงข้อที่ตัวเป็นอะไรหมายความว่ามีหน้าที่อะไรอยู่บ้าง หรืออยู่กี่อย่าง เช่นจะถือเอานิสิต.ป็นหลักก็ยังจะมองกันได้ในหลายแง่หลายมุมว่าในขั้นพื้นฐานทั่วไปเราก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง; นอกจากเป็นมนุษย์คนหนึ่งให้ได้แล้ว เราก็ยังจะต้องเป็นบุตรธิดาที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นนักศึกษาที่พอตัว สำเร็จประโยชน์ในการศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีกระทั่งโดยเลือดโดยเนื้อ ก็ยังจะต้องเป็นพุทธบริษัท ที่ดีอีกด้วย

นี่แหละลองคิดดูเถิดว่าเรามีอะไรหลายๆ อย่างที่เราจะต้องเป็นให้ดีให้ถูกต้อง และให้สมบูรณ์. ถ้ามีความสงสัยว่าอะไรจะช่วยให้เป็นให้ดี ให้ถูกต้อง ให้สมบูรณ์ได้แล้ว มันก็ไม่มีอะไรนอกไปจากสิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะ**" นั่นเอง

เราจะต้องมี**ธรรมะอย่างมนุษย์**จึงจะเป็นมนุษย์ที่ดี เราจะต้องมี**ธรรมะสำหรับบุตร**จึงจะเป็นบุตรที่ดี ต้องมี**ธรรมะสำหรับศิษย์**จึงจะเป็นศิษย์ที่ดี ดังนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยทั่วไปเราก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีธรรมะอยู่แล้ว แล้วทำไมจึงมีการพูดว่าธรรมะ ธรรมะเมอะ ทำไมกันมีกินมีใช้ก็พอแล้ว! อย่างนี้เป็นต้น. เมื่อเป็นดังนี้เราจะต้องมองกันให้ประณีตละเอียดจนพบวิธีที่เราจะเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นนักศึกษาที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี เป็นพุทธบริษัทที่ดีกันให้จนได้

ทีนี้สำหรับผู้ที่ถือว่า มีกินมีใช้เต็มที่แล้ว นั้นยังจะต้องการธรรมะทำไมกันอีก. ข้อนี้หมายความว่า**ธรรมะจะช่วยให้เขามีกินมีใช้อย่างดี** คืออย่างถูกต้อง ไม่เป็นเหมือนกับว่ากินไฟเข้าไป หรืออยู่ในกองไฟ; หรือแม้ที่สุดแต่ในการที่จะหามาเพื่อกินเพื่อใช้ เขาก็จะได้มีการหาที่ไม่มีอาการเร่าร้อนเหมือนกับอยู่ในกองไฟ ไม่ต้องตกนรก

ทั้งเป็น ในการหาอะไรมากินมาใช้ หรือกินหรือใช้อะไรอยู่. เพราะฉะนั้นแหละขอให้ผู้กล่าวอย่างนั้นเอาไปคิดไปนึกดูให้ดีว่า แม้จะมีกินมีใช้สมบูรณ์แล้ว มันก็ยังต้องการธรรมะอยู่นั่นเอง. เพราะถ้าปราศจากธรรมะแล้ว สิ่งที่กินที่ใช้นั้นก็จะกลายเป็นไฟขึ้นมาได้; หรือเมื่อหาก็จะหาอยู่ด้วยความทนทุกข์ทรมาน, เมื่อมีไว้เก็บรักษาไว้ก็จะมีความทนทุกข์ทรมาน (คือมีจิตใจชนิดที่เป็นความทนทุกข์ทรมาน), เพื่อไม่ให้จิตใจมีความทนทุกข์ทรมานโดยประการทั้งปวง เราจึงต้องมีธรรมะ ขอให้นึกกันว่าก่อนแต่มีพระพุทธเจ้าเกิด เขาก็มีกินมีใช้กันทั้งนั้น แต่แล้วทำไมพระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาต่าง ๆ ยังจะต้องเกิดขึ้นมาด้วยเล่า ? นี่คำตอบที่แรกก็เพราะว่าเพื่อจะไม่ให้มีความทุกข์ร้อนในการมีชีวิตอยู่ ในการแสวงหา ในการกินการใช้นั่นเอง; แล้วยิ่งขึ้นไปกว่านั้นยังหวังสูงขึ้นไปถึงกับว่าจะต้องได้รับสิ่งซึ่งเป็นความสุขที่ดีไปกว่าเพียงแต่มีกินมีใช้. ขอให้เข้าใจว่าแม้จะมีกินมีใช้แล้วก็ยังไม่ใช่สิ่งที่เป็นความสงบสุขอันแท้จริง ยังมีสิ่งที่ดีกว่านั้นอีก คือสิ่งที่จะได้มาจากการมีธรรมะนั่นเอง.

เราจะเห็นว่าคนที่มีกินมีใช้เขาก็ยังมีความกระวนกระวาย, คนที่ร่ำรวยมีเกียรติมีอำนาจก็ยังฆ่าตัวตาย; คน

เหล่านี้ ก็ยังถูกติฉินนินทาไม่มีใครเคารพ นับถืออย่างนี้ ก็มีอยู่เป็นอันมาก; รวมความว่าเขายังไม่ได้รับ*สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ*นั่นเอง ฉะนั้นเราจะต้องสนใจถึง*สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ* และจะได้รับก็ต้องโดยอาศัย*ธรรมะ*.

โดยพื้นฐานในฐานะที่เราเป็นมนุษย์คนหนึ่งนี้ เราจะต้องได้*สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้* อันนี้เป็นตัวปัญหาที่สำคัญที่สุด แต่ไม่มีใครให้ความสำคัญแก่ปัญหานี้เลย เพราะเหตุว่า เขาถือเสียว่าเขากำลังได้สิ่งที่ดีที่สุดอยู่แล้ว ไม่มีสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ที่ไหนอีก. เด็กเล็กๆ ก็คิดว่าได้สิ่งที่ดีที่สุดอยู่แล้ว; เหมือนกับเด็กคนหนึ่งพูดว่าจะกินเนื้อสะเต๊ะให้หมดจาน แล้วไปขี่ประตูแกว่งเล่นอ๊อด ๆ แอ๊ด ๆ อยู่ อย่างนี้ก็เป็นความสุขที่สุด เป็นความดีที่สุดของเขาแล้ว เขาก็ไม่เคยคิดว่าจะต้องมีความดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ที่ไหนอีก. คนหนุ่มคนสาวก็เหมือนกัน เมื่อได้สิ่งที่ตนปรารถนาอยู่ในขณะนั้น ก็ถือเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้เสียแล้ว. พ่อบ้านแม่เรือนที่ได้ทรัพย์สมบัติ มีบุตรมีหลานเหมือนกับที่เขามีกันกรู สึกว่า ได้สิ่งที่ควรจะได้แล้ว. คนแก่คนเฒ่ามีเงินใช้ มีลูกหลานประคบประหงม ก็จะถือว่าได้สิ่งที่ดี

ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้เสียแล้ว. เพราะเหตุนั้นจึงไม่มีใคร สนใจว่ายังมีอะไรที่ไหนดีอีก.

แม้จะมีบางคนเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยคิดว่า จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดก็ยังไม่รู้ว่ามันดีอย่างไร ได้แต่ว่าตาม ๆ กัน ไปว่ามันดี ก็เลยกระทำไปอย่างที่เรียกว่างมงาย. สิ่งที่เรียกว่า ธรรมะหรือศาสนาไม่เกิดเป็นของจริงขึ้นมา ไม่เป็นตัวจริง ขึ้นมา เป็นเพียงพิธีรีตองที่งมงายอยู่อย่างนี้ แล้วมนุษย์ นั้นจะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้อย่างไรกัน. ฉะนั้นเรา ควรจะคิดนึกถึงข้อเท็จจริงอันนี้กันใหม่ ในฐานะเป็นหลัก พื้นฐานเป็นจุดตั้งต้น ว่าในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งนั้นควร จะได้สิ่งไรซึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่สุด. ถ้ายังไม่ทราบไม่เข้าใจก็ต้องตั้ง เกณฑ์ไว้ก่อนว่ายังมีสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้จะถึงเป็นแน่ นอน; สิ่งที่เรากำลังได้อยู่เดี๋ยวนี้ยังไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ ควรจะได้ นี่เราจึงเริ่มขวนขวายหาวิธีที่จะรู้และจะหามาให้ ได้ตามลำดับไปโดยอาศัยสิ่งที่เรียกว่าธรรม. ดังนั้นเราจึงมี การศึกษาธรรมตามโอกาส เช่นที่ให้มีการบรรยายในวันนี้ ก็นับรวมอยู่ในการศึกษาธรรมเพื่อให้รู้ลู่ทาง ที่จะให้ได้*สิ่งที่ ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้*อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

ปัญหาที่ควรคิดต่อไปสำหรับนิสิตทั้งหลายมีว่า**เราเป็นบุตรที่ดีของของบิดามารดา**แล้วหรือยัง ? นึกหมายความว่าเรามักจะคิดกันแต่ว่า เราเป็นตัวเรา ไม่ยอมรับผิดชอบนอกไปจากนั้น ไม่นึกถึงบิดามารดา นึกถึงแต่ตัวเอง; อย่างนี้จะเรียกว่าเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาไม่ได้. บุตรที่ดีของบิดามารดาก็คือบุตรที่ทำความพอใจให้แก่บิดามารดาอย่างยิ่ง หรืออย่างสูงสุด. ในทางกลับกันก็คือไม่จับบิดามารดาใส่ลงไปในนรกแห่งความร้อนใจ แต่จะช่วยให้ได้ขึ้นสวรรค์แห่งความพอใจหรือสบายใจ. บุตรที่ทำความยุ่งยากลำบากใจให้แก่บิดามารดาในเรื่องใด ๆ ก็ตาม เรียกว่าจับบิดามารดาใส่ลงไปในนรกที่ร้ายกาจยิ่งกว่านรกไหนๆ หมด เพราะนรกหมายถึงความร้อนใจ. ส่วนที่ช่วยให้บิดามารดาได้รับความพอใจก็คือตรงกันข้ามได้แก่ช่วยให้มีสวรรค์ ให้เกิดเป็นสวรรค์ขึ้นมาในทันตาเห็นนี้ ในชาติทันตาเห็นนี้ คือในปัจจุบันนี้. ฉะนั้นผู้ที่เป็น บุตรเป็นธิดานี้ มีความหมาย สำคัญมากที่จะช่วย สร้างนรกหรือสร้างสวรรค์ขึ้นมาในโลกนี้ โดยเฉพาะในอกในใจของบิดามารดานั่นเอง; แล้วในที่สุดก็จะต้องลามมาถึงในอกในใจของตัวเองด้วย ไม่ใช่เฉพาะแต่ในอกในใจของบิดามารดา. ฉะนั้นความบกพร่องของนักเรียนของนิสิต ซึ่งเป็นผู้ที่

ยังอยู่ในอุปการะของบิดามารดานี้จะต้องระวังในข้อนี้ คือจะต้องเป็นบุตรที่ดีที่ทำบิดามารดาให้มีความรู้สึกเหมือนกับว่าอยู่ในสวรรค์ ; ฉะนั้นเราจะต้องอาศัยเครื่องมือคือธรรมะอีกเหมือนกัน. ขอให้สังเกตไว้ข้อหนึ่ง ที่ได้พูดว่า "*ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเพียงคำเดียว*" นี้ มันมีหลักเกณฑ์หรือมีแนวของมันอย่างนี้

ต่อไปในการที่จะ**เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์**ก็หมายความว่าเราจะเป็นผู้สามารถรับเอาความรู้ที่ควรจะรู้ทั้งหมดทั้งสิ้นจากครูบาอาจารย์ และมีความรู้ที่เป็นส่วนความประพฤติดี มีความเป็นมนุษย์ที่ดีนั่นแหละ เป็นหลักเกณฑ์. การไม่เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ นั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แต่คนสมัยนี้เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย จนกระทั่งส่วนมากเป็นศิษย์ที่ไม่มีครูบาอาจารย์ คือไม่ได้นับถือครูบาอาจารย์ในฐานะที่เป็นครูบาอาจารย์ อย่างนี้เขาเรียกว่า*ไม่มีครูบาอาจารย์*. เมื่อไม่มีครูบาอาจารย์มันก็ไม่มีความเป็นศิษย์ เพราะฉะนั้นตัวเองก็ไม่ได้เป็นศิษย์ อย่าว่าแต่เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์เลย. เมื่อไม่มีความเป็นศิษย์เป็นอาจารย์ที่ถูกต้อง วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็ไม่มีทางที่จะสำเร็จ ในที่สุดก็มีแต่ความเห็นแก่ตัวทั้งศิษย์ทั้งอาจารย์ไปเลยก็ได้. เมื่อความ

เป็นศิษย์เป็นอาจารย์ไม่มีอยู่ในโลกนี้แล้ว โลกนี้ก็หมดที่พึ่ง คือไม่มีสิ่งเคารพยำเกรงซึ่งจะชักจูงวิญญาณของมนุษย์เราให้เป็นไปในทางถูกต้อง เหลืออยู่แต่ต่างคนต่างหาประโยชน์ใส่ตน; มาเรียนหนังสือก็เพราะจำเป็น มาสอนหนังสือก็เพราะจำเป็น อย่างนี้มันผิดกับระบบที่มีศิษย์ที่ดีหรือมีครูบาอาจารย์ที่ดี ในการที่เราจะเป็นศิษย์ที่ดี มีศิษย์ที่ดี เราต้องมีสิ่งที่เรียกว่า "**ธรรม**" นั้นอีกเหมือนกัน.

ทีนี้ **ในฐานะที่เป็นนักศึกษา** คำว่า*ศึกษา*นี้ควรจะมีความหมายกว้างขวาง ถึงขนาดที่เรียกว่าผู้มีการศึกษานั้น คือผู้ที่เป็นมนุษย์ได้ถูกต้อง ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ได้จริงในที่สุด; ไม่ใช่ศึกษาเพ้อเจ้อ หรือว่าไม่ใช่ศึกษาเพียงแต่พอได้ขายความรู้กิน; มันจะต้องมีการศึกษาชนิดที่มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ได้จริง. โลกนี้มีสันติ-ภาพได้ก็เพราะคนมีการศึกษาชนิดนี้. เดี๋ยวนี้มานึกกันเสียแต่เพียงว่าศึกษาเพียงเพื่อทำมาหากินได้ก็แล้วกัน และบางทีก็เลยเถิดไปถึงว่าหาเงินได้ก็แล้วกัน ไม่ต้องคำนึงถึงว่ามันจะเป็นอย่างไร. นี่ไม่เรียกว่าเป็นนักศึกษา และรวมกันทั้งหมดแล้ว ไม่ใช่มนุษย์ คือไม่สามารถที่จะเป็นผู้ที่มีใจสูง ทำตัวเองหรือโลกนี้ให้มีสันติภาพได้ แต่มีความวุ่นวายไปหมด

นี่เพราะขาดธรรมะนี่เหละคือคำอธิบายที่ว่า **ธรรมะทำไมกัน?** มนุษย์นี้จะต้องมีธรรมะไปทำไมกัน ?

เนื่องจากธรรมะ มีเรื่องที่ค่อนข้างจะลึกซึ้งและลึกซึ้งไปตามลำดับ เพราะฉะนั้นเราจะต้องขวนขวายศึกษาธรรมะนี้เป็นระยะยาวนานพอ ด้วยความพากเพียรขะมักเขม้นที่มากพอจึงจะรู้ธรรมะที่ลึกซึ้งนั้นได้ และเราจะต้องทำให้ถูกวิธีด้วย ถ้าไม่ถูกวิธีแม้จะทำมากหรือทำนานเท่าไรมันก็ยากที่จะประสบความสำเร็จ ในการที่จะเข้าใจธรรมะอันลึกซึ้ง.

ทีนี้เราก็จะมองดูกันต่อไปถึง**สิ่งที่เป็นอุดมคติ ที่มีอยู่ในธรรมะ** ธรรมะนี้มันเป็นเรื่องที่ไม่มีตัวมีตนบางคนเห็นไปว่าเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ ไม่ใช่เงินที่ซื้อของกินได้ไม่ใช่วัตถุที่ใช้กินได้ใช้สอยได้; ธรรมะมีลักษณะเป็นอุดมคติ และเป็นแนวสำหรับชักจูงบุคคลไปตามอุดมคติ. ถ้าหากว่าเกลียดสิ่งที่เรียกว่าอุดมคติเสียแล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะเกี่ยวข้องกับธรรมะได้. ผู้ที่เป็นวัตถุนิยมจัดคือเห็นแต่วัตถุ รู้จักแต่วัตถุต้องการแต่วัตถุ อย่างนี้ไม่มีทางที่จะชอบธรรมะได้ ไม่มีทางที่จะมีอุดมคติจากธรรมะได้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นมนุษย์เพียงแต่ทางวัตถุ มีความนิยมแต่วัตถุ. เขาอาจจะเรียกความนิยมทางวัตถุว่าเป็นอุดมคติของเขาก็ได้ แต่ในทางพุทธ

ศาสนา เราไม่ถืออย่างนั้น ฉะนั้นถ้าเรามีความเป็นพุทธ-บริษัท หรือจะสนใจอย่างพุทธบริษัทเราต้องสนใจในเรื่องอุดมคติ ที่เป็นตัวธรรมะหรือเป็นแนวของธรรมะ. เราจะต้องยอมรับว่าอุดมคตินี้มันยิ่งไปกว่าสิ่ง ที่กินได้ หรือสิ่ง ที่จะเอาไปซื้ออะไรกินได้ เพราะว่าถ้าเราไม่มีธรรมะในฐานะเป็นอุดมคติแล้ว ก็จะกินไฟเข้าไป จะซื้ออะไรมากินก็จะกลายเป็นไฟหมด จงดูตัวอย่างหรือผลกรรมที่พวกวัตถุนิยมกำลังได้รับอยู่ทั่ว ๆ ไปในโลกก็แล้วกัน. ฉะนั้นจะต้องเข้าใจกันในฐานะ ที่เป็น พุทธบริษัท มีเลือดเนื้อ เชื้อไขมาอย่างพุทธ บริษัทหรือใน ศาสนาใดก็ตามในข้อนี้ย่อมตรงกันหมดคือจะต้องนิยมอุดมคติ. **ธรรมะที่เป็นอุดมคตินี้กว้างขวางมากมาย สรุปแล้วมัน ก็มารวมอยู่ตรงที่ว่า จะให้ได้ ความเป็นมนุษย์ ที่ถูกต้อง และสูงสุดเต็มเปี่ยมนั่นเอง**

ยกตัวอย่างเหมือนคำว่าสถาบันแห่งนี้ มีชื่อว่า "จุฬาลงกรณ์" เราเรียกกันสั้น ๆ ว่า "จุฬา" คำว่า**จุฬา**นั้นมีอุดมคติของธรรมะหรือมีความหมายเป็นธรรมะอยู่ในตัวคือธรรมะนั่นแหละเป็นจุฬา อย่างนี้เป็นต้น. ทำไมจึงเรียกธรรมว่าเป็นจุฬาหรือเรียกจุฬาว่าเป็นธรรมะ นี่ต้องเล็งถึงความหมาย ไม่ใช่แต่ตัวหนังสือ. ถ้าเล็งแต่ตัวหนังสือมันก็

ไปกันคนละทิศคนละทางแล้วบางทีจะเป็นอันตรายก็ได้. ขออภัยจะกล่าวพอเป็นตัวอย่างอย่าหาว่ากระทบกระเทียบ เช่นคำว่า "จุฬา" ถ้าเอาตามตัวหนังสือก็แปลว่า "หัวจุก" หรืออย่างดีที่สุดก็คือ "โมลี" หรือ "กระหม่อม" ที่อยู่บนศีรษะนั้นมันเป็นตัวหนังสือและเป็นวัตถุ. ส่วนอุดมคติหรือความหมายของมันนั้นหมายถึงความสูง ความสูงสุด; กระหม่อมคือความสูงสุด สิ่งที่เป็นกระหม่อมของคนหรือเหนือสิ่งทั้งปวงนั้นคือธรรมะ, ธรรมะตั้งอยู่ในฐานะเป็นโมลีของศีรษะ คือของชีวิตของวิญญาณของคน และของคนทุกๆ คน หรือของโลก. ถ้าโลกทั้งโลกมีโมลี ธรรมะก็อยู่ที่นั่น ถ้าคนมีกระหม่อมหรือโมลี ธรรมะก็อยู่ที่นั่น; ไม่ใช่หมายแต่เพียงหัวจุก ถ้าเอาธรรมะเป็นหัวจุก ก็เป็นเรื่อง ตัวหนังสือ เป็นเรื่องวัตถุมันก็เป็นเรื่องของเด็กมันก็จะข่วนหน้ากันเรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นเรื่องของเด็ก ๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องของความหมายหรืออุดมคติ มันก็คือธรรมะที่สูงที่มีอยู่เหนือกระหม่อม. ถ้าทุกคนมีธรรมะอยู่ที่กระหม่อมเป็นประจำ จะเป็นอย่างไร ? ขอให้ลองคิดดู. มันจะปลอดภัยจะไม่มีการข่วนหน้ากัน หรือจะไม่มีอะไรที่เป็นปัญหา มีแต่ความก้าวหน้า มีความเจริญตามวิถีทางของผู้ที่มีธรรมะอยู่ที่กระหม่อมในฐานะที่เป็นจุฬา. นี่ขอให้พิจารณา

ตัวอย่างอันนี้ในฐานะเป็นตัวอย่างสำหรับการศึกษา ไม่ใช่คำพูดที่กระแนะกระแหนอะไร.

ทีนี้จะกล่าวถึงคำอื่นๆ ชื่อมหาวิทยาลัยอื่น สถาบันอื่น ดูให้ดีเถอะแต่ละคำ ๆ ผู้มีปัญญาท่านเอาคำที่ดีมาตั้งชื่อของสถาบันนั้น ล้วนแต่มีอุดมคติเป็นธรรมะทั้งนั้น. ถ้ายิ่งมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างนี้ด้วยแล้วก็จะยิ่งเห็นชัดว่าตัวธรรมะเด่นอยู่ที่นั่น มันก็ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมะ โดยตรง. ทีนี้บางคนอาจจะแย้งว่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ทำไร่ทำนา ทำกสิกรรมเล่า มันจะเป็นธรรมะได้อย่างไร ? นี่ก็เพราะว่าเขาได้ยินได้ฟังน้อยเกินไป ไม่ได้ยินได้ฟังเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "*ตถาคตก็เป็นชาวนา*" ในการโต้ตอบสนทนากับพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งเป็นชาวนาขี้เหนียว พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ท่านก็เป็นชาวนาแล้วก็เลยโต้ตอบกัน พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่านาของท่านมีความเชื่อเป็นพืชพันธุ์ มีความเพียรเป็นน้ำฝน มีปัญญาเป็นไถมีหิริเป็นงอนไถ มีใจเป็นเชือกชัก มีสติเป็นผาลเป็นปฏักอย่างนี้เรื่อยไป; นาของท่านทำเสร็จแล้ว มีอมตะเป็นผล. นี่พระพุทธเจ้าเป็นชาวนา ธรรมะก็คือการทำนา หรือเรื่องของการทำนาชนิดหนึ่ง. ดังนั้นธรรมะจะมีลักษณะเป็นอุดม

คติของคำทุกคำที่เราสรรเอามาเป็นชื่อของสถาบัน หรือของสิ่งที่เราหวังไว้เพื่อการทำความเจริญก้าวหน้า.

ทีนี้ถ้าหากว่าทุกคนเข้าถึงอุดมคติ รักษาอุดมคติของตน โดยแปลความหมายของคำนั้นๆ ให้มีอุดมคติเป็นธรรมะอยู่เสมอไปแล้ว ธรรมะนั่นแหละจะคุ้มครอง จะคุ้มครองยิ่งกว่าเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ให้นิสิตทั้งหลาย ให้คนทั้งหลาย คือให้ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานของตนเป็นลำดับ ๆ ไป. นี่คือสิ่งที่เรียกว่าอุดมคติ จากธรรมะ หรือธรรมะมีลักษณะเป็นอุดมคติ อยู่ในตัวธรรมะเองสำหรับทุกคน และทุกกรณี

ดังนั้นขออย่าได้พูดว่า "ธรรมะทำไมกัน" มีกินมีใช้ก็พอแล้วเหมือนที่คนพูดกัน; หรืออย่าได้พูดว่ามีวัดวาอารามมีศาสนาเพื่อเอาไว้อ้อนวอนเมื่อจวนตัว จนตรอกคิดอะไรไม่ถูกคิดอะไรไม่ออกมีแต่ความกลัวครอบงำ ทำอย่างนั้นไม่เป็นธรรมะ ไม่เป็นศาสนา เป็นการกระทำของคนโง่ คนงมงายแม้จะทำไปในนามของศาสนาก็เป็นเรื่องที่ว่าแต่ปาก. เดี๋ยวนี้เราต้องการจะให้เป็นธรรมะจริง ให้เป็นศาสนาก็เป็นศาสนาจริงเพื่อความเป็นมนุษย์ก็เป็นมนุษย์จริงของเรา นี่แหละเราจึงต้องสนใจสิ่งที่เรียกว่าธรรมะกันให้เพียงพอ และให้ความ

สำคัญแก่ธรรมะในลักษณะที่ได้กล่าวเป็นหัวข้อว่า "**ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะเพียงคำเดียว**" อาตมาเชื่อว่ามีท่านหลาย ๆ คนในที่นี้ คงไม่เชื่อในเมื่อได้ยินคำเหล่านี้ เพราะยังคิดว่าจะมีสิ่งอีกหลายสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับธรรมะก็มี คงจะคิดอย่างนั้น ถ้าผู้ใดคิดอย่างนั้น ก็ขอให้เข้าใจไว้ก่อนว่า เพราะยังไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะ**" อย่างถูกต้อง และครบถ้วน เราควรจะได้ศึกษากันถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" ต่อไป

สิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะ**" นั้นเป็นคำคำเดียวที่ตอบปัญหาได้หมดทุกข้อในโลกนี้ ขอย้ำว่าคำว่า *ธรรม* หรือ *ธรรมะ*ก็ตาม เพียงคำเดียวเป็นคำพูดที่สามารถตอบปัญหาได้ทุกข้อที่มีอยู่ในโลกนี้.

ทีนี้ลองคิดดูตามที่จะยกตัวอย่างมาให้ดู : เช่นถ้าจะถามว่าทำไมคนจน ? จนเพราะเหตุอะไร ? ตอบว่าธรรมะ เพราะธรรมะ ตอบได้ด้วยคำเดียวสั้น ๆ ว่า ธรรมะ; คือเขามีธรรมะของคนโง่ ของคนขี้เกียจ ของคนไม่รู้จักความเป็นมนุษย์; ธรรมะฝ่ายชั่วฝ่ายบาป ฝ่ายอกุศลที่ทำให้โง่ให้ขี้เกียจให้ไม่รู้หน้าที่ของตน ธรรมะประเภทนั้นเขามี นี่ก็บอกว่า "ธรรม". ทีนี้ทำไมคนจึงจะรวย ? คำตอบก็คำเดียว

กันว่าธรรมะ เพราะธรรมะ; ก็เพราะว่าเขามีธรรมะของผู้ที่มีสติปัญญา ธรรมะฝ่ายดี. ทำไมเด็ก ๆ จึงข่วนหน้ากัน ? ก็เพราะว่าธรรมะ คือธรรมะฝ่ายอวิชชา ฝ่ายที่เป็นกิเลสที่เป็นฝ่ายอวิชชา ธรรมะฝ่ายดำ. ทำไมเด็ก ๆ จึงรักใคร่อารีอารอบเมตตาปรานีกัน ? ก็ตอบว่าธรรมะ คือธรรมะที่เป็นฝ่ายขาวฝ่ายกุศล ทำไมเราจึงต้องเป็นทุกข์ ? ก็ตอบได้ง่ายว่าธรรมะ คือธรรมะฝ่ายดำ. ทำไมเราจึงมีความสุข ? ก็ตอบว่าเพราะธรรมะ ธรรมะฝ่ายขาว. ทำไมนักเรียนบางคนเรียนหนังสือไม่สำเร็จ เพราะเหตุไร ? เพราะธรรมะ คือธรรมะที่เป็นฝ่ายบาปฝ่ายอกุศลครอบงำเขา เขามีธรรมะส่วนนั้น. ทำไมเด็กคนหนึ่งเรียนหนังสือสำเร็จ เพราะเหตุไร? ก็ธรรมะ.

นี่ ขอให้ คิดไปเถอะปัญหา สัก กี่หมื่น กี่แสน กี่ล้าน หรือกี่ร้อยล้านข้อ ก็สามารถจะตอบได้ด้วยคำคำเดียวว่า "ธรรมะ". นี่ก็เป็นความน่าอัศจรรย์อย่างหนึ่งของสิ่งซึ่งเรียกว่า "**ธรรมะ**" เพราะเหตุว่ามันหมายถึงสิ่งทุกสิ่ง ธรรมะนี้หมายถึงสิ่งทุกสิ่ง. ประเดี๋ยวจะเข้าใจว่าธรรมะหมายถึงสิ่งทุกสิ่งได้อย่างไร.

ธรรมะคือสิ่งทุกสิ่ง และ **เป็นที่มาของสิ่งทุกสิ่ง** ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าคำว่าธรรมะนี้เป็นคำพิเศษของภาษาบาลีใช้เรียกสิ่งทุกสิ่ง ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ : สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์เฉพาะหน้าในฐานะเป็นผลนี้ ก็คือธรรมะ; แล้วเหตุ หรือสิ่งที่เป็นเหตุให้สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นมา ก็เรียกว่าธรรม ; หรือจะสาวทะยอยลงไปถึงเหตุของสิ่งนั้นอีก ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ; เพราะว่าธรรมะเป็นคำกลาง มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง เป็นเนื้อเป็นตัวของคนทุกคน และควบคุมคนทุกคน และมีอยู่ก่อนสิ่งใดในโลก แล้วก็เป็นอนันตกาลด้วย ; คำ ๆ นี้ เป็นคำพูดที่ประหลาดที่สุดในโลกที่จะแปลเป็นภาษาอื่นไม่ได้ นอกจากจะต้องใช้ทับศัพท์ว่า "**ธรรมะ**"

ถ้าไม่เข้าใจก็ขอให้พิจารณาต่อไปอีกตามความหมายของคำ ๆ นี้ สำหรับท่านที่ยังไม่เคยเรียนไม่เคยทราบภาษาบาลีคำนี้ : คำว่า "ธมฺม" ในภาษาบาลี หรือคำว่า "ธรฺม" ในภาษาสันสกฤต หรือว่า "ธรรม" ในภาษาไทย นี่เป็นคำ ๆ เดียวกัน. คำว่า "ธรรม" นี้หมายถึงสิ่งทุกสิ่ง ไม่ใช่หมายแต่เพียงว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นั่นแคบนิดเดียวฤกนิดเดียวไม่ถึงหยิบมือ. ถ้าจะเข้าใจคำว่า**ธรรมะ**ทั้งหมดที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ท่านทั้งหลายจะต้องจดจำคำ ๔ คำ :

ธรรมะ หมายถึง**ตัวธรรมชาติ** นี้คำหนึ่ง

ธรรมะ หมายถึง **ตัวกฎของธรรมชาติ** นี้คำหนึ่ง

ธรรมะ หมายถึง**หน้าที่ตามธรรมชาติ** หน้าที่ที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องทำตาม กฎธรรมชาตินั้น

ธรรมะ คือผลที่จะปรากฏออกมาใน ฐานะเป็น **ผลของหน้าที่ตามธรรมชาติ**

ทบทวนใหม่ สรุปสั้นๆ ว่า ธรรมะ นั้นมีความหมาย ๔ อย่าง คือ หมายถึงตัวธรรมชาติทั่วไปทั้งหมดทั้งสิ้นนี้อย่างหนึ่ง, หมายถึงกฎของธรรมชาติที่มีอยู่ในธรรมชาติเหล่านั้นอย่างหนึ่ง, และหมายถึงหน้าที่ที่มนุษย์หรือสัตว์มีชีวิตจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎนั้นอย่างหนึ่ง, และหมายถึงผลที่จะปรากฏออกมาจากการทำหน้าที่นั้นอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็น ๔ อย่าง

สำหรับจำง่าย ๆ ก็คือ ธรรมชาติ, กฎธรรมชาติ, แล้วก็หน้าที่ตามธรรมชาติ, แล้วก็ผลตามธรรมชาติ. ทั้ง ๔ ความหมายนี้ เป็นความหมายที่ครบถ้วนบริบูรณ์ของคำว่า "ธรรมะ" ซึ่งเราควรจะฟังรายละเอียดดู :

ความหมายแรก คือหมายถึง **ธรรมชาติ**นี้เราถือเอาตามหลักภาษาบาลีหรือภาษาไทย ถ้าจะไปเล็งถึงคำว่า

nature ตามภาษาอังกฤษ หรือภาษาอย่างนั้น อาจจะไม่ตรงกันทีเดียวก็ได้ แต่ถ้าจะใช้คำว่า nature หรืออะไรเป็นต้นก็ตาม ขอให้เล็งถึงความหมายตามความหมายในภาษาไทย หมายถึงสิ่งที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ : จะเป็นวัตถุธาตุก็ได้ เป็นวิญญาณธาตุก็ได้. วัตถุธาตุก็คือสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ทั่วโลก ดิน น้ำ ลม ไฟ จะเป็นอะไรก็ตาม ทั้งหมดนั้นเรียกว่าธรรมชาติ. ทีนี้แม้แต่ความรู้สึกนึกคิดในใจของสิ่งที่มีชีวิต ก็เรียกว่าธรรมชาติ เพราะว่าเป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ เพราะว่าเป็นธาตุชนิดหนึ่งเหมือนกับธาตุทั้งหลาย. คำว่า "*ธาตุ*" ในภาษาบาลี ใช้ความหมายที่กว้างขวางมาก : ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วยังมี อากาศ วิญญาณ, ความว่างก็เป็นธาตุ ; วิญญาณจิตใจ นี่ก็เป็นธาตุ ฉะนั้นจึงถูกถือเป็นธรรมชาติเหมือนกันหมด. แม้แต่ความว่างที่ปราศจากอะไรก็ยังถือว่าเป็นธาตุชนิดหนึ่ง. สิ่งนั้นจะมีชีวิตก็ตาม ไม่มีชีวิตก็ตาม จะดีหรือชั่ว จะสูงหรือต่ำอะไรก็ตาม จนพูดได้ว่านับตั้งแต่สิ่งไม่มีค่าไม่มีค่าเลยเช่นฝุ่นเล็กๆ เม็ดหนึ่ง สูงขึ้นไปถึงของมีค่าจนถึงพระเจ้า หรือสิ่งสูงสุดอะไรก็ตาม ก็ถือเป็นธรรมชาติหมด; นี่หมวดหนึ่งเรียกชื่อว่า "ธรรมะ" ในภาษาบาลีหมายถึงตัวธรรมชาติเอง.

ความหมายประเภทที่ ๒ คือ หมายถึง **กฎของธรรมชาติ** กฎที่ว่าอะไรจะต้องเป็นอย่างไรนั้นมีอยู่ในธรรมชาติ; ตัวกฎนี้ก็เรียกว่า "**ธรรม**" เหมือนกัน. แม้แต่กฎวิทยาศาสตร์ทางฟิสิคส์ เคมี กฎทางชีววิทยา อะไรก็ตามทุกๆ อย่างนั้นมันก็เป็นกฎของธรรมชาติ. ทีนี้กฎที่พูดถึงในทางศาสนา ทางศีลธรรม เรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย เรื่องไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เรื่องกรรม เรื่องอริยสัจ ทั้งหมดเลยไม่ยกเว้นอะไร ก็เรียกว่า "*กฎของธรรมชาติ*". กฎของธรรมชาติ นี่ ดูให้ดี ๆ เถอะว่ามันมีอยู่อย่างไรและอยู่ที่ไหน. ธรรมชาติมีอยู่ที่ไหน กฎของธรรมชาติจะอยู่ที่นั่น; จะรู้สึกว่านี่คือ*พระเจ้าในความหมายที่ถูกต้อง* คือกฎของธรรมชาตินี้มีอำนาจที่จะให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไป ให้พระอาทิตย์เกิดขึ้น ให้พระอาทิตย์สลายไป ให้จักรวาลเกิดขึ้น ให้จักรวาลหายไปสุดแท้ในทางวัตถุ; ส่วนในทางจิตใจก็เหมือนกัน ถ้าเป็นไปอย่างนี้จะมีความรู้สึกอย่างนี้ ถ้าเป็นไปอย่างนั้นจะมีความรู้สึกอย่างนั้น ทั้งความสุขก็ดีความทุกข์ก็ดี ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติอันนี้ ควรจะเรียกว่าพระเจ้า ชนิดที่มีความหมายอันแท้จริง ไม่ใช่พระเจ้าอย่างตัวคนหรือเป็นคน

ความหมายประเภทที่ ๓ ของคำว่า "ธรรมะ"

ซึ่งหมายถึง**หน้าที่** หรือ Duty ถ้าเราจะเปิดดูปทานุกรมภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ดูคำว่า "ธรรมะ" แล้ว มักจะพบคำแปลคำนี้ คือคำว่า*หน้าที่* หรือ duty, ทุกสิ่งที่มีชีวิตนั้นต้องมีหน้าที่. ขอให้หลับตามองให้เห็นในการที่ทุกสิ่งที่มีชีวิตย่อมมีหน้าที่; ตัวหน้าที่นั่นแหละ คือธรรมะ. ธรรมะที่เป็นคำสั่งสอนและการปฏิบัติในพุทธศาสนานี้ระบุหน้าที่ มากกว่าอย่างอื่น เราจึงเข้าใจธรรมะกันแต่เพียงหน้าที่คือการปฏิบัติธรรม; แต่แท้ที่จริงคำว่าธรรมะ มีความหมายกว้างเกี่ยวเนื่องมาตั้งแต่ตัวธรรมชาติ ตัวกฎธรรมชาติและตัวหน้าที่ตามธรรมชาตินี้. อย่างน้อยที่สุด ชีวิตทุกชีวิตมีหน้าที่ที่จะต้องต่อสู้เพื่อความเป็นอยู่ จะเป็นต้นไม้หรือเป็นสัตว์ หรือเป็นมนุษย์ก็ตาม แม้แต่สัตว์เซลล์เดียว ชีวิตต่ำต้อยที่สุดมันก็ต้องมีหน้าที่ต่อสู้เพื่อชีวิตอยู่ นั่นคือหน้าที่พื้นฐาน; และยังมีหน้าที่ต่อสู้เพื่อไม่ให้เกิดความเป็นทุกข์ทรมานในการมีชีวิตอยู่; นี่คือหน้าที่ที่เราจะต้องบริหารร่างกาย ต้องทำมาหากิน ต้องทำทุกสิ่งทุกอย่าง; และหน้าที่อันสูงสุดก็คือหน้าที่ที่จะต้อง ไป ไป ไป จนให้ถึงจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์ คือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; นี่คือหน้าที่. ที่จริงเราอาจจะจำแนกจาระไน สิ่งที่เรียกหน้าที่นี้ได้มากมายหลายสิบอย่าง หลายร้อยอย่าง.

เกี่ยวกับหน้าที่นี้สรุปให้สั้น ๆ เพื่อจำง่ายว่า อย่าง-น้อยก็จะต้องมี ๓ อย่าง: **หน้าที่โดยหลักพื้นฐาน**คือหน้าที่ต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตอยู่ ดิ้นรนทุกอย่าง แม้ที่สุดการสืบพันธุ์หรือการอะไรก็ตาม ให้สิ่งที่เรียกว่าคนหรือมนุษย์หรือชีวิตนี้ยังอยู่. ทีนี้เมื่ออยู่มันก็เกิด**หน้าที่บริหารให้มีกินมีใช้** แล้วก็ต้องอย่าให้เป็นไปเพื่อความทนทุกข์ทรมาน. แม้ในการหามากินมาใช้ก็ต้องมีหน้าที่ที่จะทำให้ถูกต้อง. เมื่อมีกินมีใช้สบายเป็นไปได้แล้ว ก็มารู้สึกว่ายังไม่ถึงจุดสูงสุดของสิ่งที่มนุษย์จะเดินทางไปให้ถึง จึงมี**หน้าที่ที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมะ** หรือธรรมชาติในระดับที่สูงขึ้นไป จนกระทั่งเรียกว่าบรรลุธรรมขั้นสูงสุดเป็นมรรคผล นิพพาน ในพระพุทธศาสนา หรือเช่นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเป็นเจ้าในศาสนาที่มีพระเป็นเจ้าเป็นต้น. ตัวหน้าที่คือตัวการปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่ปฏิบัติไม่ได้ คือ ต้องตายหรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นทุกข์ ทรมานเจียนตาย เหมือนกับไฟไหม้ ไฟเผาลนอยู่เสมอ. หน้าที่เหล่านี้แหละ เรียกว่า "ธรรมะ" ทั้งหมด

ความหมายประเภทที่ ๔ คือ **ผลจากหน้าที่นั้น ๆ** ผลเป็นความสุขความทุกข์อย่างโลก ๆ ก็ดี ตามทางธรรมก็ดี กระทั่งมรรคผล นิพพาน ในพระพุทธศาสนาก็ดี

นี้ก็เรียกว่า **ธรรมะ** : โลกุตรธรรม คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ก็เรียกด้วยคำสามานยนาม ว่า "ธรรมะ" เหมือนกัน,

นี่ขอให้ทราบว่า ในภาษาบาลีนั้น สามานยนาม (Common noun) คำเดียวว่า "*ธรรมะ*" นี้ใช้แก่ทุกสิ่ง. คือใช้แก่ตัวธรรมชาติทั้งหมด, แล้วใช้แก่กฎธรรมชาติทั้งหมด, แล้วใช้แก่หน้าที่ตามธรรมชาติทั้งหมด, แล้วก็ใช้แก่ผลที่เกิดจากหน้าที่นั้นทั้งหมดด้วย; แล้วมันจะมีอะไรเหลือ ขอให้ลองคิดดู. มันไม่มีอะไรเหลือไว้ให้เรียกชื่อเป็นอย่างอื่นนอกจากเรียกว่า "ธรรมะ". เพราะว่าคำว่า "ธรรมะ" เขามีความหมายอย่างนี้เสียแล้ว.

เดี๋ยวนี้เรามีการศึกษาแคบ เพราะขี้เกียจ ได้ยินคำนี้แต่เล็กน้อย ในความหมายอันแคบเช่นว่า "*ธรรมะ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า*" นี่มันถูกนิดเดียว คือในความหมายที่ว่าเป็น หน้าที่. พระพุทธเจ้า ท่านสอนให้ปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนั้น อย่างนั้น นั่นคือหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ; มันก็เป็นเพียงประเภทที่ ๓ ส่วนน้อยส่วนหนึ่งเท่านั้น. แต่ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะสอนเรื่องอื่นส่วนอื่นบ้างก็ไม่ถือเป็นตัวคำสอนของท่าน คำสอนของท่านคือให้ปฏิบัติเพื่อ

ดับทุกข์ แต่ตามภาษาหรือข้อเท็จจริงของคำนี้ มันเล็งถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไรเลย.

นี่ท่านจะเข้าใจได้ทันทีว่าทำไม คำพูด คำเดียวพยางค์เดียวเสียด้วย สามารถใช้ตอบปัญหาได้ทุกข้อ ที่มีอยู่ในโลก. ท่านจะสนใจมันในแง่ของอักษรศาสตร์ อย่างนี้ก่อนก็ได้และดี เพราะมันสนุกดี; แต่แล้วไม่พอ จะต้องเอาไปมองถึงดูแง่ของธรรมะ, อัตถะของธรรมะ ความหมายของธรรมะ อุดมคติของธรรมะ จนกระทั่งรู้ว่า มันมีความสำคัญอย่างไร และเราจะต้องเกี่ยวข้องกับมันอย่างไร. เมื่อรู้ธรรมะในความหมายคลุมทั้ง ๔ ประเภทนี้แล้ว เราก็จะรู้ได้ทันทีว่า แหม **สิ่งที่เรียกว่า ธรรมะนั้น คือ ตัวเราเอง และคือทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับตัวเราเอง**

ลองคิดดูให้เข้าใจในข้อนี้ ว่าสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" นั้น ก็คือ ตัวเราเอง และทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ ตัวเราเอง: เนื้อหนังร่างกาย ทั้งหมดของเรา รวมทั้งใจด้วยนี่เป็นธรรมชาติ เป็น nature อันหนึ่ง; แล้วกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มันบังคับควบคุมอยู่ในนี้ ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งมีกฎมากมายที่มันควบคุมธรรมชาติ ร่างกาย หรือใจนี้ คือ กฎของธรรมชาติ มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราด้วยเหมือนกัน; และ

หน้าที่ ตามธรรมชาติก็คือสิ่งที่เราต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจของเราเอง. แม้ที่สุด แต่ว่าตื่นขึ้นต้องล้างหน้าล้างตาต้องถูพื้น อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นหน้าที่; แล้วยังมีหน้าที่อย่างอื่น ที่มากกว่านั้น และหน้าที่ครบหมดทุกอย่างตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้ที่เราต้องทำ และสิ่งที่เรียกว่า *หน้าที่นั้น* มันอยู่ในตัวเรา. เพราะฉะนั้น ตัวเราทั้งเนื้อทั้งตัว ก็คือ ธรรมะ หรือ ธรรมชาติในข้อนี้. ที่นี้ที่เนื้อที่ตัวเรามีความสุขมีความทุกข์ มีผลที่เราได้รับจากการที่เราทำหน้าที่ เรากำลังเก็บเกี่ยวผลนั้น กำลังบริโภคผลนั้นอยู่. นี่เรียกว่า ธรรมะ ประเภทที่ ๔ คือ ผลจากหน้าที่นั้นก็มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราครบทั้ง ๔ ประการ. เนื้อตัวของเราเป็นธรรมะอย่างนี้; แล้วสิ่งที่แวดล้อมเราอยู่เช่นทรัพย์สมบัติของเรา บิดามารดา บุตรภรรยา สามี ทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมเรา ที่เกี่ยวข้องกับเราทั้งที่ใกล้ และที่ไกล ออกไปแม้จะอยู่คนละมุมโลก ก็ตาม ที่มันเกี่ยวข้องกับเรานั้น ไม่มีอะไรที่ไม่เรียกได้ว่า ธรรมะ ในความหมายใดความหมายหนึ่งใน ๔ ความหมายที่กล่าวมา.

ฉะนั้น เราจึงพูดว่า "**ธรรมะ คือตัวเราและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรา**" แล้วเราจะหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เรียกว่า

ธรรมะ อย่างไรได้; จะพูดว่า "*ธรรมะ ธรรมเมอะ ทำไมกัน? มีกินมีใช้ก็พอแล้ว*" นี่คือความโง่ที่ไม่รู้ว่าสิ่งที่เป็นตัวเรา หรือสิ่งที่กิน ที่ใช้อยู่นั้นก็คือธรรมะ.

ดังนั้นความรู้เรื่องธรรมะก็คือความรู้ที่จะช่วยให้ปฏิบัติอย่างถูกต้องในการมีตัวเรา เป็นตัวเราในการกินการใช้ของเรา หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับเรา, คนที่ไม่รู้เขาเอาธรรมะไว้ที่วัด เอาตัวเองไว้ที่บ้านตามความคิดของเขา. เอาธรรมะไว้ที่วัดก็เพื่ออย่าให้มารบกวนกีดขวางขัดคอที่ตัวจะทำอะไรตามกิเลสของตัว; แต่หารู้ไม่ว่าแม้แต่สิ่งที่จะเรียกว่า "กิเลสของตัว" นั้นก็คือธรรมะ. การที่ตนทำดีหรือทำชั่วอะไรก็ตาม นั้นก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าธรรมะดังที่ได้กล่าวมาแล้วในความหมาย ๔ อย่างนั้น. ฉะนั้นจึงไม่มีทางที่เราจะหลีกเลี่ยงจากธรรมะได้ ไม่มีทางที่จะแยกตัวออกจากธรรมะได้ เพราะมันเป็นตัวเราเสียเอง และเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับตัวเราเสียเอง ทางจึงไม่มีทางเลือกนอกจากทางที่ว่าเราจงเข้าใจมันให้ถูกต้อง คือเข้าใจตัวเรากับสิ่งแวดล้อมเรานี้ให้ถูกต้อง แล้วก็จัดการประพฤติกระทำไปให้ถูกต้องด้วยตัวเรา. ตัวเราก็คือธรรมะ, การประพฤติปฏิบัติของเราก็คือธรรมะ, ผลที่เกิดขึ้นก็คือธรรมะ.

คำว่า "ตัวเรา" นี้เป็นคำสมมติเรียกตามภาษาชาวบ้านเรียก ถ้าเรียกอย่างภาษาที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้าก็เรียกว่า**ธรรม**คือธรรมชาติ ประเภทที่หนึ่ง. นี้สรุปว่าสิ่งที่เรียกว่า "**ธรรมะนั้นคือตัวเราและทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับเรา.** ทำไมเราไม่สนใจ ? เพราะเราไม่รู้จักสิ่งนี้อย่างถูกต้องและเพียงพอ.

ทีนี้เมื่อเราเข้าใจว่า "ธรรมะ" คำเดียว หรือ "ธรรม" เพียงคำเดียว พยางค์เดียว หมายถึงสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็เข้าใจได้ทันทีว่ามัน สามารถตอบปัญหาได้ ทุกข้อ ทุกปัญหาในโลก และคือสิ่งทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร รวมทั้งที่เป็นที่มาของสิ่งทุกสิ่งด้วย. ควรที่จะเรียกว่า "พระเจ้า" คือมันเป็นทุกสิ่งและเป็นที่มาเป็น Source ของสิ่งทุกสิ่ง ซึ่งมันเป็นความหมาย หมายถึง "พระเจ้า" มีอยู่ในทุกที่ทุกหนทุกแห่งและควบคุมคนทุกคน. นี่ก็เป็นความหมายของคำว่า "พระ-เจ้า" พระเจ้ามีอยู่ในที่ทุกแห่ง และควบคุมคนทุกคน คือธรรมะในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติเป็นต้น นั่นเอง มีอยู่ในที่ทุกสิ่งทุกอย่างทุกหนทุกแห่ง และทุกคน แล้วก็ควบคุมสิ่งทุกสิ่งหรือคนทุกคนอย่างแท้จริง ยิ่งกว่าสิ่งใด ควรแก่นามที่จะเรียกว่า "พระเจ้า" เพราะธรรมะนี้มีอยู่ก่อนสิ่งใดและเป็นอนันตกาลด้วย.

ในพระพุทธศาสนามีคำกล่าวยืนยัน ชัดลงไปอย่างนี้ว่า "*ธรรมะมีอยู่ก่อนสิ่งใด*". แม้ในฝ่ายคริสเตียน ศาสนาคริสเตียนก็พูดทำนองเดียวกันว่า The WORD *มีอยู่ก่อนสิ่งใด*. WORD คำพูดนั้นหมายถึงธรรมะ และแรกเริ่มเดิมทีทั้งหมดก่อนสิ่งใดๆ The WORD นั้นมีอยู่. The WORD คือ GOD, GOD คือ The WORD; หมายความว่าสิ่งอันใดอันหนึ่ง ซึ่งเขาไม่รู้จะเรียกว่าอะไร เขาเรียกว่า The WORD. WORD ที่แปลว่าคำพูด แปลว่าพระคำ หรือพระอะไรก็ตามใจ. ที่แท้จริงคำว่า The WORD นั้นนั่นแหละไม่ใช่คำพูด แต่มันคือธรรมะในลักษณะอย่างที่กล่าวนี้; นี่แหละคือสิ่งที่จะพูดและพูดดังกว่าสิ่งใดหมด. หรือเป็นคำพูดก็เป็นคำพูดที่ดังกว่าสิ่งใดหมด ศาสนาคริสเตียนตั้งต้นขึ้นด้วยคำว่ามี The WORD และ The WORD นั้นคือ GOD; The WORD นั้นคือ Light แสงสว่าง; แล้วก็เรื่อยมาจนมีอะไรต่ออะไร. นี่เป็นความหมายที่เป็นอย่างเดียวกันแท้ กับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" ที่กำลังอธิบายอยู่ในที่นี้ ว่าได้แก่สิ่งทุกสิ่งที่ถือว่ามีอยู่ก่อนสิ่งใด ก่อนพระพุทธเจ้าหรือก่อนสิ่งใดทั้งหมด; แล้วก็มีอยู่เป็นอนันตกาล คือไม่มีใครรู้ได้ว่ามันตั้งต้นมาแต่เมื่อใด และมันจะไปสิ้นสุดลงเมื่อใด. ความหมาย

อย่างนี้ก็ควรแก่ความหมายที่จะเรียกว่า "พระเจ้า" อีกนั่นเอง.

เพราะฉะนั้นจึงอยากจะขอบอกกล่าวนิสิตทั้งหลายที่สนใจที่จะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง เผื่อว่าท่านถูกชาวต่างประเทศถามว่า ในพุทธศาสนาของท่านนั้นมีพระเจ้าไหม? ถ้าถูกเขาถามอย่างนี้ท่านอย่าผลีผลามตอบไปว่า "ไม่มี ไม่มี" จะกลายเป็นเรื่องผิดพลาดอย่างขนาดที่เรียกว่าไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหนก็ได้. เราจะต้องย้อนถามเขาว่า "ที่ท่านเรียกว่าพระเจ้าๆ นั้นมีความหมายอย่างไร? มี Condefication อย่างไร? Contribution ไม่อย่างไร? ถามซักไซ้ให้ละเอียด ที่ท่านเรียกว่า GOD—GOD นั้นมันมีความหมายอย่างไร? พอเขาบอกมานี้จะเห็นได้ว่าตรงกับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ในที่นี้; เราก็บอกว่ามีมี ของเราก็มี แต่เราไม่เรียกว่า GOD เราเรียกว่า "ธรรมะ". พุทธบริษัทมีพระเจ้าคือสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ตามความหมายต่าง ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้. นี่จะเป็นการตอบที่ถูกต้อง ที่ไม่ตู่ศาสนาของตัวเองและไม่ตู่พระเจ้าในศาสนาอื่นเลย และบางทีเราจะพิสูจน์ยืนยันให้เห็นชัดได้จริง ยิ่งกว่าพระเจ้าที่เขาพูด ๆ กันตามธรรมเนียมของเขาเสียอีก. เรามีทางจะชี้ให้เห็นระบุให้เห็นทั้งลักษณะ หน้าที่ อำนาจ และขอบเขตได้ดี ในความหมาย ๔ ประการของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ อย่างที่กล่าวมาแล้ว. ฉะนั้นขอให้

จำไว้ให้ดี ๆ เพื่อความเป็นนักศึกษาที่พอตัว และเพื่อความเป็นพุทธบริษัทที่ดี และในที่สุดจะไปถึงจุดหมายปลายทางของการที่เป็นมนุษย์ที่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับนี่เพราะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ เพียงคำเดียวเท่านั้น สิ่งเดียวเท่านั้น; นี้ยิ่งเป็นเครื่องยืนยันว่าทุกสิ่งทุกอย่างมันขึ้นอยู่กับคำเพียงคำเดียว คือ "ธรรมะ".

ทีนี้จะขอชี้เฉพาะส่วนที่เป็นเรื่องทางภาษาอีกทีหนึ่งว่า อ้ายคำว่า "*ธรรม*" นี้เป็นคำพูด หรือสิ่งที่ประหลาดที่สุดในโลกเห็นไหม ? ลองคิดดูว่ามันมีอะไรที่ประหลาดมากอย่างยิ่ง กว้างขวางอย่างยิ่ง เหมือนคำคำนี้; ไม่มีสิ่งใดที่น่าอัศจรรย์น่าประหลาดใจเท่ากับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ฉะนั้นจึงควรสนใจอย่างยิ่ง: ถ้าจะว่าเป็นคำพูด มันก็เป็นคำพูดที่ประหลาด ถ้ามันเป็นสิ่งเป็นของหรือเป็นอะไรก็ตาม มันก็เป็นสิ่งที่ประหลาด คือมันมีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง ควบคุมคนทุกคน เป็นที่มาของทุกสิ่ง มีอยู่ตลอดอนันตกาล เป็นสิ่งสูงสุดแม้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็นับถือสิ่งนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตก็ดี, ปัจจุบันก็ดีในอนาคตก็ดี ทุกองค์ล้วนแต่เคารพสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" หรือธรรม

ที่ว่าเป็นคำพูดที่ประหลาดที่สุดนั้น หมายความว่า มันเป็นคำพูดที่ไม่รู้ใครคิดขึ้นมาได้อย่างไร ออกมาจากปากใครทีแรก มาเป็นภาษาในประเทศอินเดีย มาตั้งแต่โบราณกาล และมีความหมายอย่างนี้ในทางพุทธศาสนา ฉะนั้น**คำว่า "ธรรม" ในพุทธศาสนา**นี้มีความประหลาดอย่างยิ่ง เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมสิ่งทุกสิ่งใน ๔ ประเภท นั้น แม้แต่ฝุ่นเล็ก ๆ เม็ดหนึ่งขึ้นไปถึงสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า" ก็อยู่ในขอบเขตของคำว่า "ธรรมะ" อะไร ๆ ก็อยู่ในขอบเขตของคำว่า "ธรรมะ"; แล้วมันแปลเป็นภาษาอื่นไม่ได้ นี่น่าประหลาด. ท่านคนไหนที่รู้ภาษาอังกฤษดี ช่วยแปลคำว่า ธรรมะ นี้ออกเป็นภาษาอังกฤษดูที แปลว่าอะไร. เรื่องแต่หนหลังมันพิสูจน์มาแล้ว นักศึกษา นักปราชญ์ นักธรรม นักผู้สนใจพุทธศาสนาที่เป็นฝรั่งเจ้าของภาษาเอง พยายามที่จะแปลคำว่า ธรรมะ เป็นภาษาของตน เช่นเป็นภาษาอังกฤษก็แปลเป็นคำสอนบ้าง เป็นธรรมชาติบ้าง มันเพียงได้แต่คำเดียว หรืออย่างเดียว จะแปลว่า Doctrinc มันก็ไม่กินความถึงอีก ๓ ประเภท นี่ แปลว่าคำอะไรทั้งหมดมันก็ยังไม่กินความหมดเหมือนกับคำว่า "ธรรมะ" เพราะว่าในปทานุกรมของคนพวกนั้นไม่มีคำที่มี

หมายอย่างนี้ พยายามแปลกันไป แปลกันไปเคยลองมารวม ๆ ดูได้ตั้ง ๓๐ กว่าคำ ที่เขาแปลให้เป็นคำแปลของคำว่าธรรม; แต่แล้วไม่มีคำไหนสักคำเดียว ที่มีความหมายถูกต้องและเพียงพอ เลยยกเลิก พวกฝรั่งยอมแพ้ ไม่แปลคำนี้อีกต่อไป ใช้คำว่า Dhamma นั้นเลย บรรจุเข้าไปในปทานุกรมของภาษาของเขา เดี๋ยวนี้มีใช้เขียนกันดื่นไปหมด Dharma หรือ Dhamma นี้ เป็นคุณศัพท์ก็เป็น Dharmic เป็นนามก็ Dhamma; เป็นคำที่ประหลาด ที่แปลเป็นภาษาใด ๆ ในโลกนี้ไม่ได้ นอกจากภาษาเดิม

ทีนี้ในประเทศไทยเรานี้โชคดี โชคดีโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม หรือว่าเราจะโง่หรือว่าฉลาดก็ตามเถอะ เราก็มีโชคดีที่เราได้ใช้คำนี้เสียเลย เราไม่แปล เราไม่แปลคำว่าธรรมะ นี่ว่าอะไร เป็นภาษาไทย เรารับเอาคำนี้มาใช้ เรียกว่า "ธรรม" ไปตามเดิม เราจึงสะดวกสบายไม่ลำบากมาตั้งแต่ต้น ไม่เหมือนพวกฝรั่งที่ลำบาก จนเวียนหัวจนหมดท่า จนต้องใช้คำว่า Dhamma เหมือนกัน. นี่เรียกว่าคำที่ประหลาดที่สุดแปลเป็นภาษาอื่นไม่ได้

ในทางคำพูดก็ประหลาดที่สุด ในทางความหมายก็เล็งถึง สิ่งทุกสิ่ง จนสามารถใช้ ตอบปัญหาได้ ทุกข้อ สมกับที่กล่าวว่าทุกอย่าง ปัญหาทุกอย่างหรือว่าไม่ใช่ปัญหาก็ตาม

ทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเพียงคำเดียว.

ทีนี้เรามาพิจารณาดูใน ๔ อย่างนั้น อย่างไหนมันสำคัญ: *ธรรมะคือธรรมชาติ* หมายถึง Nature, *ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ*หมายถึง Law of Nature, *ธรรมะคือหน้าที่ตามธรรมชาติ*หมายถึง Duty (Duty in the law of nature), *ธรรมะ คือผล* The result หรืออะไรก็ตามที่ In the law of nature อย่างเดียวกันอีก. ใน ๔ อย่างนี้ อย่างไหนสำคัญที่สุดที่จะต้องเข้าไปแตะต้องด้วยก่อน ? เราจะเห็นได้ทันทีว่าที่จำเป็นจะต้องรู้ก่อนก็คือหน้าที่ ธรรมะในความหมายที่เรียกว่า "หน้าที่" ถ้าเรารู้สิ่งที่เรียกว่า "**หน้าที่**" แล้วมันก็เพียงพอ และปลอดภัย; ถึงแม้ว่าเราจะไม่รู้ให้มากไปกว่านั้น เราก็ยังทำหน้าที่ได้. เรารู้เท่าที่จำเป็นนั่นแหละดี ถ้ารู้เกินกว่าจำเป็นมันก็เป็นความรู้เฟ้อ. เดี๋ยวนี้คนเราชอบหลงไปในทางที่มีความรู้เฟ้อเสียเป็นส่วนมาก คืออยากจะเป็นนักปราชญ์ อยากจะดีเด่นในทางมีความรู้ ไม่มองในแง่ที่ว่าเราต้องการความรู้ที่จำเป็นมาจัดการกับตัวเราให้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์เสียก่อน เราจึงไม่ค่อยมีความรู้ชนิดที่เป็นประโยชน์ และจำเป็น; แต่ไปมีความรู้ที่เฟ้อ และเหลือเฟือไปในทางอื่น. มันดีแต่ว่าความรู้ที่เฟ้อนั้น มันเอาไปใช้ขายกินได้ เอาไปรับจ้างสอนได้ และมีคนต้องการ

เพราะมีคนต้องการของเฟ้อเต็มไปทั้งโลก ฉะนั้น คนที่มีของเฟ้อก็เอาไปขายกินได้; แต่ไม่จริง ไม่ตรง ไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งต้องการให้เรามีความรู้ที่จำเป็น คือสิ่งที่เรียกว่า*หน้าที่* หรือ *ธรรมะในฐานะที่เป็นหน้าที่* นี่ก็คือการปฏิบัติธรรม หรือสิ่งที่เรียกว่า *ปฏิบัติธรรม* หรือ *ตัวพระพุทธ-ศาสนา*

ตัวพระพุทธศาสนาหมายความว่า ความรู้ การกระทำ และผลการกระทำ; แต่ส่วนสำคัญมันอยู่ที่ตัวการปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติถูกต้องแล้วผลมันก็มาเอง. และการปฏิบัติถูกต้องนี้ ก็ไม่ใช่ต้องเรียน กันอย่างที่ จะเป็น นักปราชญ์ เป็นมหาปราชญ์ เรียนเท่าที่จำเป็นให้รู้ว่าธรรมชาติเป็นอย่างไร กฎของมันเป็นอย่างไร หน้าที่เป็นอย่างไร มันก็พอที่จะปฏิบัติได้, ฉะนั้นใครอยากจะมีความรู้กว้างขวาง ก็มีไป; แต่ว่าขออย่าได้ ละทิ้งความรู้จำเป็นที่เรียกว่าหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องรู้ ซึ่งมีรายละเอียดโดยเฉพาะ ซึ่งจะได้กล่าวในวันต่อไปเพราะในวันนี้เวลาจำกัด. แต่อยากจะชี้ระบุลงไปว่า ธรรมะประเภทที่ ๓ คือ**หน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั่นแหละ คือตัวธรรมที่เราต้องสนใจก่อน** และต้องจัดการให้เป็นไปอย่างถูกต้องครบถ้วนโดยเร็ว แล้วก็จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดอีกเหมือนกันได้หมดไม่มีปัญหาอะไรเหลือ.

ฉะนั้น หน้าที่ของเราที่เกี่ยวกับธรรมะนี้อยากจะขอสรุปว่า ให้มองให้เห็นว่าธรรมะคือตัวเรา และสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับเราเสียก่อน จนพูดได้ว่าธรรมะนั่นแหละเป็นตัวชีวิต หรือคู่กันอยู่กับชีวิตอย่างแยกกันไม่ได้. เมื่อธรรมะมันเป็นสิ่งเป็นตัวเราหรือเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ของเราอย่างนี้แล้ว เราก็ต้องเรียนให้รู้เท่าที่จำเป็น, แล้วเราก็ต้องปฏิบัติให้สำเร็จ ให้รู้จักมันจริงๆ และให้ได้รับผลอย่างรู้แจ้งประจักษ์ในฐานะที่ได้ชิมแล้ว ได้ผ่านแล้ว ได้ดื่มแล้ว กินแล้ว; แล้วเราก็ช่วยกันแนะนำสั่งสอนกันต่อ ๆ ไป เท่าที่เราจะทำได้อย่างไร ฉะนั้นเราจึงมีความเคารพนับถือหรือให้ความสำคัญแก่ธรรมะนี้ให้ยิ่งกว่าสิ่งใด แล้วก็จะเป็น**ผู้มีธรรมะเป็นที่พึ่งได้ตลอดกาล** มีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองให้ปราศจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง ขลังและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าเครื่องรางใด ๆ ในโลกทั้งหมดรวมกัน; ถ้าเอาธรรมะเป็นเครื่องรางเสียได้นั้นก็พอแล้ว; แต่ถ้าเอาอื่นเป็นเครื่องรางแล้วก็อยากจะท้าทายว่า ธรรมะเป็นเครื่องรางคุ้มครองยิ่งกว่าเครื่องรางทั้งหลายต่าง ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น ที่มีอยู่ในโลกรวมกัน.

ขอให้ฟังตามวิธีของพุทธบริษัท ไม่ต้องเชื่ออาตมา อาตมาจะเป็นคนโฆษณาสินค้าของพระพุทธเจ้าหรือไม่ ให้ท่านทั้งหลายเอาไปคิดดูเอง. แต่อยากจะขอยืนยันอย่างนี้

เสมอไป ด้วยความหวังดีแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันทุกคน ไม่ใช่เฉพาะแต่เป็นพุทธบริษัท เพราะว่าถ้าพุทธบริษัทรู้ธรรมะของพุทธบริษัทถูกต้องเพียงพอแล้ว จะสามารถช่วยทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้ และจะสามารถเข้ากันได้กับพวกอื่นเข้ากันได้กับศาสนาอื่น เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้นมันมีแต่อย่างนี้. ธรรมะใน ๔ ประการนี้ จะไปเรียกว่าพุทธ-ศาสนาก็ได้ คริสตศาสนาก็ได้ ศาสนาโมฮัมหมัดหรือศาสนาอะไรก็ได้ มันจะต้องถูกต้องไม่ส่วนใดก็ส่วนหนึ่ง ไม่ปริยายใดก็ปริยายหนึ่ง เพราะฉะนั้นให้เข้าใจหรือให้ถึงธรรมะที่ถูกต้องนี้เถอะ จะกลายเป็นสิ่งที่ประหลาดที่สุด คือจะมีศาสนาเพียงศาสนาเดียว. หรือว่าเราคนเดียวเป็นผู้มีศาสนาที่แท้จริงได้ทุก ๆ ศาสนา; จะพูดกลับกันอย่างไรก็ได้นี่คือความน่าอัศจรรย์ของสิ่งที่เรียกว่า**ธรรมะ** ซึ่งสรุปความได้ว่า มีอานุภาพสูงสุด สามารถที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่สูงสุดควรแก่นามว่า "พระเจ้า" แล้วสิ่งทุกสิ่งก็ขึ้นอยู่แก่สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" เพียงคำเดียวด้วยเหตุนี้.

ขอยุติการ บรรยาย ด้วยสมควรแก่ เวลา เพียงเท่านี้.

สันติภาพขึ้นอยู่กับ "ธรรม" เพียงสิ่งเดียวอย่างไร ?

พุทธทาสภิกขุ

บรรยาย ณ หอประชุม จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

เมื่อ ๒๗ มกราคม ๒๕๑๑

ท่านสมาชิกกลุ่มพุทธศาสตร์
และท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายที่นี่มีอยู่โดยหัวข้อว่า**ทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" เพียงคำเดียว** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อวานนี้ ถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นั้นคืออะไร. สำหรับในวันนี้จะได้กล่าวโดยปัญหาที่ว่า เรามาดูกันต่อไปว่าแม้แต่สิ่งที่เรียกว่าสันติภาพส่วนบุคคลหรือสันติภาพของโลกก็ตามขึ้นอยู่กับธรรมะ เพียงสิ่งเดียว อย่างไรด้วย. และควรจะทบทวนความเข้าใจมาตั้งแต่ทีแรกว่า เมื่อวานนี้ได้ กล่าว เป็น ใจความ ว่ามีสิ่ง ที่เรียกว่า ธรรมะเพียงคำเดียว ซึ่งหมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย

มาวันนี้จะต้องทำความเข้าใจกันในข้อที่ว่าสิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะ** มีมากมายทั้งหมดนั้นในบางส่วนเราให้ชื่อว่า "อธรรม" ก็ยังมี. พวกที่เคยศึกษาบาลีมาอย่างทั่วถึง ไม่มีความสงสัยในข้อนี้ แต่สำหรับท่านทั้งหลายทั่ว ๆ ไป ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี อาจจะมีความสงสัยในข้อที่พูดว่าทุกอย่างเรียกว่า "ธรรม" ไม่ยกเว้นอะไร; แต่แล้วทำไมในภาษาพูดของเราจึงมีสิ่งที่เรียกว่า "อธรรม" ซึ่งใคร ๆ ก็ต้องเข้าใจว่า "ไม่ใช่ธรรม". เมื่อมีความสงสัยอย่างนี้ก็ควรจะเข้าใจต่อไปว่า คำว่า "ธรรม" เป็นคำสามัญเป็นสามานยนาม ใช้เรียกสิ่งทุกสิ่งในฐานะที่เป็นตัวธรรมชาติก็มี ในฐานะที่เป็นตัวกฎของธรรมชาติก็มี ในฐานะที่เป็นหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติก็มี และในฐานะที่เป็นผลที่มนุษย์จะพึงได้รับในการทำหน้าที่นั้นก็มี ล้วนแต่เรียกว่า "ธรรม" หรือธรรมชาติทั้งนั้น. แต่ในสิ่งที่มีมากมายจนนับไม่ไหวเหล่านั้นแหละ มีบางส่วนมนุษย์เราแยกออกมาเรียกว่า "อธรรม" สิ่งที่เรียกว่า *อธรรม*นี้ จะเอาความหมายกันว่าคือสิ่งที่ไม่ควรจะเรียกว่าธรรมก็ได้ คือธรรมะที่ไม่ควรจะเรียกว่าธรรมก็ได้;

แต่ที่แท้นั้นมันมีอยู่ว่าสิ่งใดที่มนุษย์ไม่ปรารถนา สิ่งนั้นมนุษย์ก็เกลียดหรือรังเกียจ ฉะนั้นจึงเกิดคำว่า "อธรรม" ขึ้นมา; นี่เพราะเอามนุษย์เป็นเกณฑ์. ถ้าหากเอาธรรมชาติเป็นเกณฑ์มันไม่มีเรื่องรักเรื่องเกลียดเรื่องชอบ หรือไม่ชอบอะไร มันเป็นธรรมะเสมอกันไปหมด เป็นธรรมะคือธรรมชาติเสมอกันไปหมด. แต่ถ้าเอาใจมนุษย์เป็นหลักก็ชอบแต่สิ่งที่ถูกใจหรือน่าพอใจ มนุษย์จึงสมมติธรรมชาติส่วนที่ตัวไม่ชอบนั้น ให้ชื่อเสียใหม่ว่า "อธรรม" ตามความรู้สึกของมนุษย์นั่นเอง. เมื่อสิ่งต่าง ๆ เป็นไปในหมู่มนุษย์มันก็ต้องแล้วแต่มนุษย์จะประสงค์ และก็แล้วแต่จะบัญญัติอะไรว่าจะเป็นอะไรสืบไป เพราะเหตุฉะนี้แหละ สิ่งที่เรียกว่า "อธรรม" จึงได้มีขึ้นมา โดยแบ่งธรรมหรือธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวง เป็นส่วนที่เรียกว่า "ธรรม" ไปตามเดิม และเรียกอีกส่วนหนึ่งว่า "อธรรม".

ทีนี้มนุษย์เริ่มรู้จักสิ่งที่จะช่วยมนุษย์คือธรรมส่วนที่จะช่วยมนุษย์นั้นมากขึ้น ๆ จนประกอบเป็นรูปของศาสนาหรือคำสอน และเมื่อหวังพึ่งธรรมเป็นสรณะ

ก็มีสิ่งที่มนุษย์บูชาสูงสุด เช่นพระเจ้าหรือพระศาสดา หรืออะไรก็ตาม แยกตัวออกมาจากคำว่า "ธรรม" ธรรมดาทั่ว ๆ ไป มาเป็นตัวธรรมะ ตัวศาสนา เป็นระบบของธรรมที่เราต้องการกันนัก มีความหมายไปในทางดีทางงามถูกต้อง ยุติธรรม หรืออะไรทุกอย่างที่มนุษย์ต้องการส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็คือส่วนที่มนุษย์ไม่ต้องการ นี่ก็คือส่วนที่เรียกกันว่า "อกุศลธรรม". ส่วนที่ต้องการก็เรียกไปว่า "กุศลธรรม" ส่วนที่ไม่ต้องการก็เรียกว่า "อกุศลธรรม" แต่ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นธรรม มองดูให้ดีให้เห็นเป็นเพียงสักว่า ธรรมชาติเสมอไป. ทีนี้ส่วนที่ไม่ต้องการนี้จะเป็นเพียงภาวะหรือสถานะอย่างหนึ่ง หรือจะเป็นสัตว์ เป็นบุคคลที่มีสภาวะสถานะ อย่างนั้นก็ตาม เราแยกออกมาในฐานะเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา จึงได้เรียกว่าความชั่วบ้าง หรือเรียกโดยสมมติเป็นบุคคลว่าเป็น "พญามาร" เป็น "ซาตาน" อะไรบ้าง แต่ที่แท้ก็คือธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ หรือหน้าที่ตามธรรมชาติ หรือรวมอยู่ในคำว่า "ธรรม" อย่างเดียวกันหมด. นี่แหละเราเริ่มมีการบัญญัติคำขึ้น

ต่าง ๆ กัน แล้วก็ถือความหมายแยกทางกันเดินไปอย่างนี้ จนเรารู้สึกรักข้างหนึ่ง เกลียดข้างหนึ่ง เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา ไม่อาจจะมีจิตใจที่สม่ำเสมอในฐานะที่เป็นธรรมหรือธรรมชาติเสมอกันได้. เช่นเราเรียกส่วนหนึ่งว่าพระเจ้าผู้ช่วย เรียกส่วนหนึ่งว่าซาตาน หรือพญามารผู้ทำลายล้างอย่างนี้; แล้วก็เกิดความเกลียดข้างหนึ่ง เกิดความรักข้างหนึ่งเป็นธรรมดา. เพราะเหตุฉะนั้นแหละจึงไม่เข้าใจคำสอนบางอย่างที่ยังพูดไปตามความจริง เช่นว่า ความทุกข์ก็เป็นความประสงค์ของพระเจ้า, ความสุขก็เป็นความประสงค์ของพระเจ้า; การที่คนจะต้องตายลงก็เป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า การที่คนจะอยู่เย็นเป็น สุขสวัสดิ์ก็เป็น ความประสงค์ของพระเป็นเจ้า; หรือว่าการที่จะมีภัยอันตรายต่าง ๆ เช่นน้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด คนตาย อย่างนี้ก็เป็นความประสงค์ของพระเจ้า และการที่ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มีความราบรื่นเรียบร้อยดี ก็เป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า; เราก็ยิ่งไม่เข้าใจ แต่ที่แท้มันก็คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมดาหรือตามธรรมชาติ. เมื่อเข้าใจคำอธิบายเมื่อวาน ที่ได้

กล่าวแล้วว่า สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นั้นแหละคือสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า ในความหมายใดในความหมายหนึ่ง จนครบทุกความหมาย ฉะนั้นจึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ไม่ว่าฝ่ายที่มนุษย์ต้องการหรือฝ่ายที่มนุษย์ไม่ต้องการก็ตาม มันล้วนแต่สิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" หรือธรรมชาติหรือกฎของธรรมชาติ หรือการเป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น

แต่มาถึงตอนนี้เราพูดกันโดยภาษาที่บัญญัติหรือสมมติ เรียกสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาว่า "อธรรม" เรียกสิ่งที่เรา ปรารถนา และพอใจจะ ยึดถือเอา เป็นที่พึ่งต่อไปว่า "ธรรม" ดังนั้นเราให้หัวข้อสำหรับวินิจฉัยกันในวันนี้เป็นข้อแรก ก็คือหัวข้อที่ว่า**มนุษย์ในสมัยปัจจุบันกับธรรมะ.** *มนุษย์กับธรรมะ* ในที่นี้หมายถึงมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นตัวปัญหา.

เมื่อพูดถึงมนุษย์ก็อย่าได้ลืมการบรรยายเมื่อวานที่ว่า เนื้อตัวของมนุษย์ก็คือธรรม, ความคิดจิตใจของมนุษย์ก็คือธรรม, การกระทำต่าง ๆ ทางกาย ทางวาจาของมนุษย์ก็คือธรรม, ผลที่มนุษย์ได้รู้สึกและเสวยอยู่ก็คือธรรม, เนื้อตัวของเราและสิ่งที่แวดล้อมเราอยู่ทั้งหมด

ก็คือธรรม; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรม. แต่เมื่อเราแบ่งแยกมนุษย์หรือธรรมที่เรียกว่ามนุษย์เป็นส่วนมนุษย์ และธรรมส่วนที่มนุษย์จะทำให้เกิดขึ้นมานี้ ก็เป็นธรรมในส่วนที่เป็นธรรม หรือเป็นอธรรม แล้วแต่กรณี. การที่มนุษย์จะมีความสงบสุขหรือมีความทุกข์ นี่ก็แล้วแต่การกระทำของมนุษย์นั่นเอง ถ้ามนุษย์ถือธรรมในส่วนที่จะช่วยให้มีความสงบสุขได้มาเป็นหลัก มนุษย์ก็อยู่เย็นเป็นสุข; ถ้ามนุษย์กระทำไปในทางที่จะให้เป็นทุกข์คือสิ่งที่เรียกว่าอธรรม มันก็ต้องเป็นทุกข์. แต่มนุษย์ไม่ได้นึกถึงเรื่องราวหรือต้นเหตุอันแท้จริงอะไรอย่างนี้มากนัก ล้วนแต่ปล่อยไปตามความรู้สึกของตนตามความพอใจของตน ตามความเคยชินของตน เพราะเอาใจใส่กันอยู่แต่เรื่องสิ่งที่จะได้รับเป็นความสุขสบายพออกพอใจตามที่ตนปรารถนาด้วยกันทั้งนั้น แล้วก็เป็นเหตุให้ส่วนที่เป็นอธรรมนั้นเข้ามาครอบงำได้ โดยไม่รู้สึกตัว นี่แหละมนุษย์หรือโลกทั้งหมดจึงลอยไปตามกระแสของสิ่งที่เรียกว่าอธรรมได้ โดยไม่รู้สึกตัวเหมือนกัน คือลอยไปตามกระแสของธรรม ประเภทที่จะทำลายมนุษย์ หรือ

พระเจ้าในลักษณะที่จะลงโทษมนุษย์นั่นเอง. ถ้าเรารู้สึกตัวเพียงพอ จัดการถูกต้องในเรื่องนี้ มันก็แก้ปัญหาได้ ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่อยู่กับฝ่ายธรรม ที่ทำความสงบสุข หรือเป็นสันติภาพขึ้นมา

ที่นี้ที่ใช้คำว่า "*มนุษย์ในยุคปัจจุบัน*" นี้มีเรื่องที่จะต้องคิดต้องนึก คือ มีปัญหาที่จะต้องพิจารณา: มนุษย์เดิมทีเดียว แรกมีมนุษย์ขึ้นในโลกนี้ก็เป็นอย่างหนึ่ง มนุษย์ในสมัยต่อมาหรือยุคต่อมาก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แล้วมนุษย์ในสมัยปัจจุบันนี้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง; การกล่าวอย่างนี้ไม่มีใครค้านแน่ แม้ว่าโดยส่วนใหญ่จะเรียกว่ามนุษย์ มนุษย์ อยู่ก็ตาม แต่ว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ จะเรียกว่าวิวัฒนาการหรือเรียกว่าอะไรก็สุดแท้แต่มีความเปลี่ยนแปลงมาก.

ขอให้นึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนาที่ระบุถึงมนุษย์ในสมัยที่แรกสร้างโลก. คำว่า "สร้างโลก" นี้ ก็หมายถึงโลกมนุษย์ ไม่ใช่โลกเปล่า ๆ โลกที่ยังไม่มีมนุษย์. สร้างโลกที่ยังไม่มีมนุษย์นั้นมันไกลเกินไป. เราหมายถึงสมัยที่มีมนุษย์ สร้างโลกที่มีมนุษย์

เป็นการสร้างโลกในด้านวิญญาณ. และแม้ว่าสร้างโลกมนุษย์คือโลกสมัยที่มีมนุษย์แล้วนี้ก็ยังมีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือความหมายที่มนุษย์ยังเหมือนกับสัตว์นั้นก็อย่างหนึ่ง ความหมายที่มนุษย์เริ่มมีความรู้สึกอย่างมนุษย์นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. เมื่อมนุษย์ยังเหมือนสัตว์หรือคล้ายสัตว์ชนิดหนึ่ง เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งนั้นไม่มีอะไรที่จะต้องพูดถึง เรียกว่ายังไม่มีโลกมนุษย์ก็ได้; ต่อเมื่อมีความรู้สึกที่สมควรจะเรียกว่ามนุษย์แล้ว จึงจะเรียกว่ามนุษย์. ถ้าอย่างนี้แล้วก็ถือเอาตามเรื่องราวในคัมภีร์ไบเบิ้ล ของคริสเตียนจะเหมาะที่สุด เข้าใจได้ง่ายที่สุด คือได้กล่าวถึงการสร้างโลกของพระเจ้า ในวันแรกสร้างแสงสว่าง ในวันต่อมาสร้างสิ่งต่าง ๆ กระทั่งในวันที่ ๔ จึงสร้างดวงอาทิตย์ดวงจันทร์อย่างนี้เป็นต้น จนกระทั่งสร้างสำเร็จ ในวันที่ ๖; วันที่ ๗ หยุด. ลองพิจดูให้ดีว่าสร้างแสงสว่างในวันที่ ๑ แล้วมาสร้างดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ในวันที่ ๔ นี้ คำกล่าวอย่างนี้แสดงอยู่ชัดแล้วว่าไม่ใช่หมายถึงโลกทางวัตถุ หมายถึงเรื่องทางจิตหรือทางวิญญาณ. แสงสว่างที่สร้างในวันแรกนั้น คือกฎ

ธรรมชาติ หมายถึงกฎของธรรมชาติ ที่บันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ มาจนกระทั่งเกิดดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์อย่างนี้เป็นต้น. นี้เป็น ข้อความในคัมภีร์หมวด ที่เรียกว่าเยเนซิส. และข้อความในคัมภีร์ที่เรียกว่าโยฮัน อย่างที่กล่าวเมื่อวานนี้ ก็บอกว่า "ทีแรกที่สุดมี The Word. The Word นั้นคือ God, The Word นั้นคือ Light คือแสงสว่าง" อย่างนี้ ข้อความก็ตรงกัน. ก่อนสิ่งทั้งหมดมี The Word ซึ่งเขาแปลว่าคำพูด นี่ก็เพราะคงจะเป็นเพราะไม่รู้ว่าอะไรจึงแปลว่า คำพูด; ที่จริง The Word นั้นคือธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นผู้พูด ผู้ระบุผู้สั่ง ผู้บันดาล; และ The Word นั้นคืออันเดียวกันกับ God, The Word นั้นเอง คือแสงสว่าง ก็ตรงกับคำที่กล่าวในเยเนซีสว่า วันแรกที่สุดสร้างแสงสว่าง แล้วจึงสร้างตัวโลกสร้างแผ่นดิน สร้างดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์สร้างน้ำ สร้างต้นไม้ สร้างสัตว์ สร้างคน. ทีนี้เมื่อสร้างคน มีคนในโลกแล้ว คู่แรกก็คืออาดัม กับอีฟลองคิดดูในตอนนี้ให้มาก อาดัมกับอีฟนั้นยังไม่ได้กินผลไม้ของต้นไม้ต้นที่ ๑ ซึ่งเรียกว่า*ต้นไม้ของความรู้ดีรู้ชั่ว*

(The tree of knowledge of good and evil) ฉะนั้นอาดัม กับอีฟจึงยังไม่รู้ดีรู้ชั่ว ยังไม่ได้นุ่งผ้า ยังไม่รู้สึกว่าใคร เป็นหญิง ใครเป็นชาย ไม่ได้มีความรู้สึกว่าใครเป็นผัว ใครเป็นเมีย เพราะว่าพระเจ้าได้ห้ามเด็ดขาดไม่ให้สอง คนนี้กินผลไม้ของต้นไม้ต้นนั้น คือต้นที่จะทำให้รู้ดีรู้ชั่ว.

ในครั้งนั้นมนุษย์จึงมีความเป็นเพียงตัวผู้หรือตัว เมียอย่างกับสัตว์เดรัจฉานทั่วไปเรื่อย ๆ มา จนกระทั่ง วันหนึ่ง มีอะไร มาบันดาลให้เขากินผล ของต้นไม้ต้นนั้น ซึ่งในคัมภีร์กล่าวว่า งู ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฉลาดและล่อลวงเก่ง มนุษย์ผู้หญิงกินผลไม้นั้นเข้าไปก่อน แล้วก็ไม่เห็นตาย ไม่เห็นตาย ตามที่พระเจ้าขู่ว่าถ้ากินผลไม้ต้นนี้แล้วจะ ต้องตาย. เมื่อไม่เห็นตาย ก็เลยบอกให้มนุษย์ผู้ชายนั้นกิน เข้าไปด้วย ก็เลยกินทั้งคู่ พอกินผลไม้นี้แล้ว ก็มีความ รู้สึกได้ทันทีว่าอะไรเป็นอะไร เช่นว่านุ่งผ้า หรือไม่นุ่งผ้า รู้สึกว่าหญิงหรือชาย กระทั่งรู้อื่น ๆ ต่อไปอีกว่าดีว่าชั่ว ซึ่งเป็นคำคู่ ๆ กันไปหมด เพราะกินผลไม้ต้นนี้เข้าไป.

ในเรื่องนั้นเล่าว่า เมื่อกินผลไม้เข้าไปแล้วรู้ว่า "อ้าว ! ไม่ได้นุ่งผ้า" ก็รู้จักละอาย เมื่อก่อนนี้ไม่รู้จัก

ละอาย เดี๋ยวนี้รู้จักละอาย จนกระทั่งต้องไปซ่อนในพุ่มไม้. พระเจ้ามาเยี่ยมสวนตามเคยไม่เห็น ๒ คนนี้ก็เที่ยวตะโกนเรียก เขาขานอยู่ในพุ่มไม้ พระเจ้าบอกว่า "อ้าว ทำไมไม่ออกมา" อาดัมตอบว่าไม่ได้นุ่งผ้า. พระเจ้าก็รู้ได้ทันทีว่านี่ได้กินผลไม้ต้นที่ห้ามต้นที่ ๑ เข้าไปแล้ว ก็เลยโกรธลงโทษให้มีบาปตลอดกาล ให้มีความทุกข์ตลอดกาล. นี่ให้คิดดูว่าพระเจ้าลงโทษ เพราะเขาเป็นคนรู้ดีรู้ชั่ว และให้มีบาปตลอดกาล ให้มีความทุกข์ตลอดกาล. เมื่อคนรู้จักดีรู้จักชั่วอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว เป็นผู้มีความทุกข์ตลอดกาล เรียกว่า "ตาย" ตายในทางวิญญาณ; ก่อนหน้านี้ไม่มีความทุกข์ไม่มีบาป พอรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่วเข้ามาก็กลายเป็นผู้มีบาปตลอดกาล มีความทุกข์ตลอดกาล พระเจ้าสาปลงไปอย่างนั้นเลย.

ในข้อความมีต่อไปว่าพระเจ้าเกรงว่า มนุษย์เหล่านี้ จะไปกินผลไม้ของต้นไม้ต้นที่ ๒ ซึ่งเรียกว่าต้นไม้แห่งชีวิต (Tree of Life) เป็นต้นไม้ที่ถ้าใครกินลูกของมันเข้าไปแล้วจะไม่รู้จักตายเหมือนกับพระเจ้า จะอยู่เหนือความตายเหมือนกับพระเจ้า พระเจ้าเกรงว่ามนุษย์

จะกินผลไม้ต้นที่ ๒ นี้ เพราะพระเจ้าพลาดจนมนุษย์ไปกินผลไม้ต้นที่ ๑ เข้าไปแล้ว ทีนี้พระเจ้าก็ทำอารักขาอย่างพิเศษ มีดาบแกว่งอยู่รอบต้นไม้ มีคนเฝ้ามีเทวดาพิทักษ์ จนมนุษย์ไม่สามารถจะกินผลไม้ของต้นไม้ต้นที่ ๒ คือ Tree of Life นั้นได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงไม่รู้จักสิ่งที่ไม่ตาย รู้จักแต่ดีชั่วบุญบาป สุข ทุกข์ เกิด ตาย อะไรทำนองนี้ ไม่รู้จักชีวิตนิรันดร หรือสิ่งที่ไม่ตาย เพราะพระเจ้าห้ามขาด ป้องกันไว้เด็ดขาดไม่ให้เข้าไปแตะต้องได้.

นี่ถ้าเราคิดดูเป็นธรรมาธิษฐาน เราก็จะเห็นได้ว่าเมื่อไปรู้ดีรู้ชั่ว หลงดี หลงชั่วที่เป็นคู่ ๆ อย่างนั้นแล้วก็ไม่มีทางที่จะออกมาจากสิ่งนั้นได้ หรืออยู่เหนือสิ่งเหล่านั้นได้ ฉะนั้น ธรรมชาติในลำดับแรกนั้นมันยอมให้มนุษย์เพียงแต่รู้ว่า อะไรดีอะไรชั่วขึ้นมา ยุคหนึ่งก่อนเท่านั้น แต่ไม่มีความรู้ที่จะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว มีชีวิตนิรันดรได้ จนกระทั่งต่อมาได้เกิดพระศาสดาต่าง ๆ ขึ้นในโลก เช่นพระพุทธเจ้า หรือพระยีซัสไครัสต์ก็ตามมาสอนเรื่องชีวิตนิรันดร. พระเยซูก็พยายามสอนเรื่องชีวิต

นิรันดร ชนิดที่จะให้ไม่ต้องตาย เป็นการเกิดใหม่ทางวิญญาณ และถึงความไม่ตาย. ทางพุทธศาสนาก็มีการปฏิบัติเพื่ออยู่เหนือความตาย หรือไม่ต้องตายอย่างเดียวกัน. นี่มันเป็นอันดับหลัง เป็นยุคหลังตอนหลังของมนุษย์.

มนุษย์ในตอนแรก ไม่มีความรู้อะไรเลย เหมือนกับสัตว์; มนุษย์อีกยุคหนึ่งรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรนุ่งผ้า อะไรไม่นุ่งผ้า อะไรเป็นผู้หญิงอะไรเป็นชาย อะไรเป็นสามีอะไรเป็นภรรยา เหล่านี้ แต่ก็รู้เพียงแต่ที่เป็นคู่ที่ผูกพันจิตใจอย่างนี้ทั้งนั้น; แล้วในยุคต่อมาจึงจะมีความรู้ในทางที่เรียกว่าอยู่เหนือความตาย. ประมาณดูอย่างในทวีปเอเซียก็คือในยุคอุปนิษัท ก็พ้อง ๆ กันกับยุคพุทธกาล หรือพระพุทธเจ้าเกิดนั่นเอง. รุกไปข้างหน้าสัก ๕๐๐ ปี ร่นมาข้างหลังสัก ๕๐๐ ปี ประมาณพันปี นี่ก็เป็นยุคที่ควรจะเรียกว่ายุคอุปนิษัท คือเริ่มลืมหูลืมตาสูงขึ้นไป มีการมองในด้านในคือทางสติปัญญาสูงสุด จนรู้เรื่องความไม่ตายขึ้นมา. ฉะนั้นในอินเดียหรือในปาเลสไตน์มันก็ใกล้ ๆ กันและคล้าย ๆ กัน สอน

เรื่องไม่ตายก็คล้าย ๆ กัน แต่ว่ามาอธิบายในตอนหลังเขาแยกทางกันไป เป็นเขาเป็นเราเสียเอง นี้มันก็ช่วยไม่ได้; เพราะมนุษย์เดินผิดทางต่อไปอีก.

ทีนี้เรามาดูมนุษย์สมัยนี้ ซึ่งประมาณ ๒,๐๐๐ ปีต่อมานี้ คือมนุษย์ทุกวันนี้กำลังเป็นอย่างไร กำลังอยู่เหนือความตาย รู้จักสิ่งที่เรียกว่า **ไม่ตาย** อยู่หรือไม่. ที่เราพิจารณาดูมนุษย์ทุกวันนี้กลับเห็นว่าไปอีกทางหนึ่ง คือ กลับไปในทางวัตถุนิยม หลงของคู่ ๆ ดีชั่ว บุญบาป สุข ทุกข์ ฯลฯ อะไรที่เป็นคู่ ๆ ชนิดนั้นเหมือนกัน แต่กลับหนักลงไปอีก คือในทางที่เอาวัตถุเป็นหลัก ดีก็คือย่างวัตถุ ชั่วก็ชั่วอย่างวัตถุ ดีเพราะได้วัตถุ ชั่วเพราะไม่ได้วัตถุ; นี้กลับเป็นมนุษย์ที่มีบาปหนักขึ้นไปอีก ยิ่งกว่าพระเจ้าสาปทีแรก ฉะนั้นจึงมีความทุกข์เพิ่มขึ้นมากมายหลายร้อยเท่า สำหรับมนุษย์ปัจจุบันนี้ ซึ่งเรียกว่า "โลกที่วัตถุนิยมกำลังครอบครอง" วัตถุนิยมกำลังครอบครองโลกของมนุษย์ในทุกวันนี้ และจะมีบาปยิ่งกว่าสมัยแรก คือมีความทุกข์หรือมีบาปยิ่งกว่าสมัยแรกและสมัยต่อมา ก็เรียกว่ากำลังตกลงมาในความทุกข์.

กล่าวถึง*มนุษย์สมัยปัจจุบัน* ก็ต้องหมายความว่ามีความทุกข์มากขึ้น และยิ่งไม่รู้ตัวมากขึ้น เพราะมีความหลงมากขึ้น ผลสาปของพระเจ้าที่ว่าให้มีบาปตลอดกาล มีทุกข์ตลอดกาลนี้ ยิ่งเป็นไปหนักขึ้น นี่ก็หมายความว่า พระศาสดาต่าง ๆ เช่นพระเยซู เช่นพระพุทธเจ้า ได้สอนไว้อย่างไรนั้น มีคนละเลยมากขึ้น หรือเข้าถึงไม่ได้มากขึ้น ถึงแต่เป็นพิธีรีตองมากขึ้น. ในยุคของพระ-เยซูหรือของพระพุทธเจ้าเองนั้น อาจจะมีคนที่เข้าถึงชีวิตนิรันดร หรือความไม่ตายกันนี้ได้มากพอสมควรทีเดียว แต่ชั่วระยะเวลาสองพันปีมานี้ มันเปลี่ยนมาในทางที่เตลิดเปิดเปิงไปในทางวัตถุนิยม กลายเป็นหลงไหลในเรื่องดีเรื่องชั่ว เหมือนกับกินผลไม้ทีแรกนั้นอย่างหนักยิ่งขึ้นไปอีกหลายร้อยเท่าหลายพันเท่า; มองดูก็จะเห็นแต่บาปนิรันดร ความทุกข์นิรันดร ไม่มีสร่าง, นี่คือสิ่งที่อาตมาอยากจะขอร้องชักชวนให้พิจารณาดูก่อนสิ่งอื่น ให้รู้ว่าสิ่งที่เรียกกันว่า**มนุษย์ปัจจุบันนี้** คืออะไร หรือคืออย่างไร ในเมื่อเปรียบเทียบกันกับมนุษย์ในยุคแรกที่สุดและยุคต่อมา

การที่ไม่รู้ว่าเป็นมนุษย์นี้คืออะไร หรือเกิดมาทำไม หรืออะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ นี่แหละเป็นปัญหา หรือเป็นตัวปัญหาที่ทำให้เกิดเรื่องราวต่าง ๆ นานา. ในคัมภีร์ทางศาสนานั้นก็ระบุไว้ชัดอยู่แล้วว่าเมื่อมนุษย์ยังไม่ได้กินผลไม้ ที่ทำให้รู้ดีรู้ชั่วนั้น มนุษย์ยังไม่ได้ตาย พระเจ้าจึงบอกว่าอย่ากินผลไม้ต้นนี้ กินเข้าไปแล้วจะตาย คือพอไปกินเข้าแล้วรู้จักดีรู้จักชั่วแล้วก็เริ่มมีความทุกข์ เริ่มมีกิเลสครอบงำ สูญเสีย ความสะอาด สว่าง สงบ ตามธรรมชาติไปหมด นี่เรียกว่า "ตาย" แล้วมันควรจะแก้ได้ด้วยการกินผลไม้ต้นที่ ๒ คือ Tree of Life นั้นเพื่อไม่ตาย เพื่อเป็นชีวิตนิรันดร มันก็สนใจกันอยู่พักหนึ่ง แล้วลางเลือนไปจนถึงบัดนี้ ไม่มีใครรู้จัก แม้ทั้งสองอย่างคือ ทั้งที่เรียกว่า*ตาย* และที่เรียกว่า*ไม่ตาย* เพราะมันหมายถึงทางวิญญาณทั้งนั้น ตายคือตายทางวิญญาณ ไม่ตายคือไม่ตายทางวิญญาณ ไม่ได้เอาเนื้อหนังเอาวัตถุเป็นเกณฑ์ ไม่เอาร่างกายเป็นเกณฑ์.

คนสมัยนี้เอาวัตถุเอาเนื้อหนัง เอาร่างกายเป็นเกณฑ์หมด สุขก็สุขทางเนื้อหนัง ทุกข์ก็ทุกข์ทางเนื้อ

หนัง ไม่มีรู้เรื่องทางวิญญาณ ฉะนั้นปัญหามันจึงเกิดขึ้นแปลกประหลาดเหลือเกิน ไม่ซ้ำรอยกับที่แล้วมา. แม้เราจะเรียกว่าสัตว์เดรัจฉาน รู้แต่เรื่องทางวัตถุก็จริง แต่มันไม่หลงวัตถุ ไม่เป็นทาสของวัตถุเหมือนกับมนุษย์ ฉะนั้นวัตถุนิยมของสัตว์เดรัจฉาน กับวัตถุนิยมของมนุษย์นี้ไม่เหมือนกันเลย. วัตถุนิยมของมนุษย์นี้คือสิ่งที่จะผูกพันมนุษย์ไว้กับความทุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปไม่มีสร่างซา. นี้เรียกว่ามนุษย์ในยุคปัจจุบัน มันช่างไปสมกับที่คำกล่าวในคัมภีร์ทางฝ่ายพราหมณ์เรียกว่า "กลียุค" คือยุคที่มันชั่วร้าย เป็นเวลาอีกกี่หมื่นปีก็ไม่ทราบ แต่เขาเรียกว่ากลียุค.

ทีนี้เราดูถึงปัญหาเฉพาะหน้ามนุษย์ที่หลงในทางวัตถุนิยมอย่างนี้ มันก็มีความคิด มีความเข้าใจ มีความรู้สึก เดินกันไปคนละทางกับเรื่องทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องทางวิญญาณ ต้องการจะชนะความทุกข์โดยแท้จริง คือความทุกข์ทางวิญญาณ. เดี๋ยวนี้ถ้าถามว่าเกิดมาทำไม? มันก็คงจะตอบตามความพอใจ ว่าเกิดมาเพื่อให้ได้นั่นให้ได้นี่ ได้สบายตามที่เห็น ๆ กันอยู่. แม้จะถามว่าอะไร

ดีที่สุดเป็นสิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ? ก็ต้องตอบถึงความสุขทางเนื้อทางหนังนั่นเอง. นี่คือผลบาปที่กินผลไม้ต้นนั้นเข้าไปแล้วสืบเนื่องอยู่ถึงทุกวันนี้ ไปหลงติดอยู่แต่เรื่องทางวัตถุ แต่อีกทางหนึ่งคือการศึกษามันก้าวหน้า สติปัญญาก้าวหน้า ฉะนั้นมันจึงรู้จักเป็นทาสของวัตถุลึกซึ้งมากมายยิ่งขึ้นไปอีก คือสามารถที่จะประดิษฐ์วัตถุขึ้นมายั่วยวนตัวเอง หลอกลวงตัวเอง มอมตัวเองให้มึนเมายิ่งขึ้นไปอีก; บูชาความสุข ทางเนื้อทางหนังหรือทางวัตถุนี้เป็นสิ่งสูงสุดยิ่งกว่าสิ่งใด เทียบเท่ากับพระเจ้าไปเลย. นี่คือมนุษย์ที่มีความเป็นทาสทางวัตถุไม่รู้ว่าเกิดมาเพื่อพ้นจากสิ่งนี้ และการได้พ้นจากสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด; แต่กลับไปเห็นว่าเกิดมาเพื่อสิ่งนี้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็ได้เป็นทาสของสิ่งนี้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ในที่สุดโลกเรานี้กำลังเป็นอย่างไรท่านทั้งหลายลองคิดดูก็แล้วกัน.

เรามีปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับความทุกข์ความยุ่งยากมากขึ้นเท่าไร ? เราพูดได้ง่าย ๆ อย่างกำปั้นทุบดินว่ามีความทุกข์ยุ่งยากลำบากนี้เพิ่มขึ้น ๆ เท่ากันกับความเจริญของมนุษย์. มนุษย์ก้าวหน้าไปทางวัตถุเท่าไร ก็ยิ่ง

มีความทุกข์ความยุ่งยากมากขึ้นเท่านั้น. ถ้าเราเรียกว่าสติปัญญา มนุษย์มีสติปัญญาแต่ในทางวัตถุ ความทุกข์มันก็เพิ่มมากขึ้นเท่ากับสติปัญญาของมนุษย์ในทางวัตถุ; ไม่ใช่สติปัญญาที่รู้อะไรจริง แต่เป็นสติปัญญาสำหรับเป็นทาสทางวัตถุ ฉะนั้นทางศาสนาจึงเรียกว่าความโง่ ขออภัยที่ใช้คำตรง ๆ อย่างนี้ มันออกจะหยาบคาย แต่ก็ไม่ทราบว่าจะใช้คำว่าอย่างไรดี. ความโง่คือความที่ไม่รู้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงเรียกว่า "อวิชชา" เรียกว่า "โมหะ" เรียกว่าความมืด ความบอด หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก มีมากมายหลายคำหลายสิบคำมีความหมายเหมือนกันหมด.

ถ้ามองดูด้วยสายตาของมนุษย์ที่เป็นทาสของวัตถุก็คือความฉลาด เพราะว่าทำอะไรให้เกิดขึ้นมาได้แปลกๆ อย่างไม่น่าเชื่อ มีอะไรกินมีอะไรใช้เหมือนพวกเทวดา แล้วยังจะไปโลกพระจันทร์โลกพระอังคาร โลกอะไรต่าง ๆ เพื่อไปหาอะไรแปลก ๆ อีก นี้ก็เรียกว่าสติปัญญา แต่ว่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความยุ่งยากลำบากมากขึ้น เพราะไม่รู้เรื่องทางจิตทางวิญญาณ เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้

เลย มันก็เลยแยกทางกันเดิน ไม่เหมือนกับมนุษย์ในสมัยที่รู้เรื่องทางจิต ทางวิญญาณที่พระศาสดาในยุคนั้นได้สอนเรื่องชีวิตนิรันดร จิตใจที่ไม่รู้จักความทุกข์เลย เป็นอยู่อย่างผาสุก สงบเยือกเย็น.

นี้เราลองคิดดูว่ามนุษย์คนหนึ่ง ๆ ตั้งแต่เกิดจากท้องมารดาจน กระทั่งเข้าโลงไปนี้ จะต้อง ทำอะไรกันบ้าง หรือกำลังชอบที่จะทำอย่างไรกันบ้าง. สำหรับมนุษย์ในปัจจุบันนี้ก็มองเห็นอยู่ชัด ๆ แล้วว่าเขาทำอะไรกันบ้าง เขาต้องการอะไรกันบ้าง เขาทำอะไรกันบ้าง อย่างไม่มีหยุดไม่มีหย่อน จนกระทั่งเน่าเข้าโลงไป. ส่วนมนุษย์ในยุคอุปนิษัท คือยุคที่มีแสงสว่างทางจิตทางวิญญาณนั้นเขาทำอะไรกันบ้าง ข้อนี้ก็ต้องอาศัยเรื่องทางประวัติศาสตร์บ้างเป็นธรรมดา ประกอบกันกับเรื่องทางศาสนาะอย่างข้อความที่กล่าวไว้ในมนูธรรมศาสตร์ ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ. บุคคลที่เรียกกันว่า "มนู" นี้ถือกันว่าเป็นมนุษย์ที่ฉลาดที่สุดในยุคนั้น รู้จักธรรมชาติ รู้จักกฎของธรรมชาติ รู้จักหน้าที่ตามธรรมชาติ รู้จักผลที่มนุษย์จะพึงได้รับ มีสติปัญญาเป็นมหามุนี เป็นมหาฤาษี เป็น

มหาปราชญ์ เป็นมหาบุรุษ ได้กล่าวสิ่งต่าง ๆ ไว้มากมาย รวมทั้งบทศีลธรรม บทที่มากลายเป็นกฎหมายหรือเป็นอะไรก็ตาม ไม่มีใครสู้ได้; ที่เรียกว่า "มนู" เรื่องของท่านเรียกว่า "มนูธรรมศาสตร์". และฟังดูให้ดี ๆ นะ คำว่า "มนู" นี้มันเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างไร: คำว่า "มนุษย์" ถ้าแปลตามไวยากรณ์ของภาษาบาลี ก็แปลว่า เทือกเถาเหล่ากอของมนู (มนุ แล้วก็ใส่ปัจจัยให้เป็น มนุสสะ. มนุษยะ) ก็แปลว่าลูกหลานของมนู. ทีนี้ตัวมนูเองนั้นได้สอนไว้อย่างไรในเรื่องนี้ กฎของมนูธรรมศาสตร์บัญญัติกฎสำหรับมนุษย์ วางหลักเกณฑ์สำหรับมนุษย์ ว่ามนุษย์นี้มีอยู่ ๔ อาศรม. คำว่า "อาศรม" นี้มีความหมายแปลกไม่เหมือนกับที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่เดี๋ยวนี้. "อาศรม" ที่เราได้ยินกันสมัยนี้ก็หมายถึงกุฏิเล็ก ๆ ของพวกฤาษี มุนีอยู่ตามป่า แต่ทว่าอาศรมของมนูนั้นหมายถึงระเบียบของการมีชีวิต ที่คนจำนวนมาก ๆ เป็นอยู่เหมือน ๆ กันทั้งหมู่ทั้งกลุ่มเป็น mode of living นั่นแหละคืออาศรม คือคนอยู่รวมกันมาก ๆ แล้วทำอะไรเหมือน ๆ กัน นี้เรียกว่าอาศรม; และได้แบ่งสิ่งที่เรียกว่าอาศรมไว้เป็น ๔ อาศรม:

มนุษย์แรกเกิดมาตั้งแต่เกิดมาจนเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นเด็กเล็ก เป็นรุ่นหนุ่ม แล้วก็เป็นหนุ่มเป็นสาว; อาศรมนี้ เรียกว่า "**อาศรมพรหมจารี**" เขาจะต้องศึกษาอย่างเคร่งครัด จะต้องอยู่ในกรอบในระเบียบศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เรียกว่าประพฤติอย่างเคร่งครัดคือพรหมจารี.

ทีนี้อาศรมถัดมาเรียกว่า "**คฤหัสถ์**" นี้คือแต่งงานเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็หมายถึงการทำงานเป็นระดับที่จะต้องประกอบการงานอย่างตึงเครียด กระทั่งมีลูกมีหลาน ต้องทำให้ดีทำให้ถูกทำผ่านไปให้ได้เหมือนกับให้สอบไล่ได้.

อาศรมถัดไปเรียกว่า "**วนปรัสถ์**" ซึ่งตัวหนังสือก็แปลว่าอยู่ป่า แต่ตามความหมายก็หมายความว่า "พอกันที พอกันที ไอ้เรื่องบ้า ๆ บอ ๆ นั่น" เลยเก็บตัวอยู่ในที่สงบสงัดมองในด้านใน มองในด้านในแต่อย่างเดียว แม้จะไม่ออกไปอยู่ป่าอยู่ภูเขาหิมาลัย ก็อยู่ที่ในโลกในบ้านนี้ก็ได้ ที่กอไผ่หรือกอกล้วยสงบ ๆ ตามมุมบ้านนั้นก็ได้ ก็ไปนั่งมองดูชีวิตในด้านใน หรือในห้อง

ในหับที่จัดไว้เป็นพิเศษบนเรือนหลังใหญ่นั้นก็ได้ ให้มีโอกาสมองด้านในก็แล้วกัน แล้วก็เริ่มมองชีวิตในด้านในโดยอาศัยพวก experience ต่าง ๆ ที่แล้วมาเป็น spiritual—experienee ตั้งแต่เกิดมาจนถึงทุกวันนี้ สำหรับมองชีวิตในด้านใน แล้วก็มองไปมองไปจนพบความสงบเยือกเย็นแสนที่จะเย็นไม่มีอะไรเหมือน เป็นที่พอใจแก่ตัวเองเหมือนกับว่าได้เกิดในโลกใหม่ในโลกอันสูงสุด ในโลกของพระเจ้า นี้ก็อาศรมหนึ่ง.

ทีนี้ต่อไปถ้ายังมีชีวิตอยู่และมีความพอใจและมีความสามารถก็บำเพ็ญตนเป็น "**สันยาสี**" คือเที่ยวแจกแสงสว่างให้แก่ผู้อื่น เรื่องตัวหมดกันที เรื่องของตัวจบแล้ว มีแต่เรื่องช่วยผู้อื่น จึงบำเพ็ญตัวเป็นผู้แจกแสงสว่างให้แก่ผู้อื่น: นั่งตอบปัญหาตอบคำถามของลูกหลานเหลน ทุกอย่างที่เขาจะมาถาม ให้แสงสว่างแก่ลูกแก่หลานแก่เหลนก็ได้ ให้เขาได้เป็นคนมีบุญมีโชคดีได้ปฏิบัติหน้าที่ของเขาถูกต้องรวดเร็ว ได้รับผลของการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่รวดเร็ว หรือจะออกเดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ไปแจกแสงสว่างในที่ทั่ว ๆ ไปเหมือนพระบรรพ-

ชิตนั้นก็ได้; นี่มันมีอยู่ในอันดับสุดท้ายอย่างนี้ก็เรียกว่า สมบูรณ์ตามกฎของมนู ได้ผ่านอาศรมทั้ง ๔ อาศรมโดยสมบูรณ์ เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามกฎของมนู.

เราลองคิดดูว่าพวกเรา สมัยนี้ผ่านอาศรมทั้ง ๔ นี้โดยครบถ้วนหรือเปล่า? หรือว่ากำลังไปจมอยู่ที่อะไร? หรือว่ากำลังติดอยู่ที่อาศรมแรกแล้วเดินเขวออกนอกทางตกทะเลไปเลย? นี้เรียกว่ากล่าวตามกฎของมนู.

ขอให้นึกดูถึงพวกจีนอีก ก็มีเรื่องคล้าย ๆ กันนี้ เขาวางระเบียบชีวิตไว้เป็นลำดับ ๆ เหมือนกัน กระทั่งเขียนเป็นรูปภาพเพื่อจำง่าย แต่ออกจะมากไปหน่อยคือแบ่งเป็น ๑๐ ตอน แทนที่จะเป็นเพียง ๔ ตอน เขียนรูปภาพ ๑๐ ตอน:

一尋牛

ภาพที่ ๑

เป็นภาพเด็กออกมาเหลียวหน้าเหลียวหลัง รี ๆ ขวาง ๆ ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ?

二

見跡

ภาพที่ ๒

เป็นภาพเด็กเริ่มเห็นรอยวัวที่แผ่นดิน มีรอยวัวเป็นทาง ไปนี้ก็คือเห็นลู่ทาง เพราะเริ่มพบรอยวัว ก็ตามรอยวัว ไปแล้วพบร่องรอยว่าตัวเองเกิดมาทำไม

三

見牛

ภาพที่ ๓

เป็นภาพเด็กเริ่มเห็นก้นวัว

๔
得牛

ภาพที่ ๔

เป็นภาพเด็กจับวัว

五

牧牛

ภาพที่ ๕

เป็นภาพเด็กผูกวัวได้เชื่อง

六 騎牛歸家

ภาพที่ ๖

เป็นภาพคนเป่าปี่ขี่วัวไปเลย สบายเลย เสวยความสุข จากผลสำเร็จในชีวิต และการงาน

七
忘牛
存人

ภาพที่ ๗

วัวหายไปไหนแล้วไม่รู้ คนนั่งแหงนหน้าขึ้นเบื้องบนอยู่คนเดียว นี่หมายความว่ามันพอกันทีกับอ้ายเรื่องวัวนั่น เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องขึ้นเรื่องลง เรื่องสุขเรื่องทุกข์เหล่านี้ ก็หันเลยหน้าขึ้นเบื้องบนไม่มีวัวแล้ว

ภาพที่ ๘

เป็นภาพว่างเฉย ๆ เป็นวงกลมว่าง แปลว่าสิ้นสุดกันเรื่องตัวตน.

九

返本還源

ภาพที่ ๙

นี่เป็นภาพผลิใหม่เกิดใหม่ ต้นไม้ผลิยอดใหม่ นี้เกิดใหม่ในอีกรูปหนึ่ง เป็นภาพที่ธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ คือผลิดอกออกผลใหม่ คือเปลี่ยนสภาพจิตจากความเห็นแก่ตัวเป็นความเห็นแก่ผู้อื่นเข้ามาแทนที่.

ภาพที่ ๑๐

ภาพสุดท้ายก็เที่ยวส่องตะเกียงเที่ยวแจกของ นี่เป็นเรื่องเพื่อผู้อื่นล้วน.

นั่นแหละคนโบราณเขาจะเป็นคนโง่หรือเป็นคนฉลาดก็ลองคิดดู เขาวางรูปวางแบบของชีวิตทั้งหมดไว้อย่างนี้ แล้วพวกเราในสมัยนี้มีกี่คน ที่ไต่ไปตามลำดับนี้ถึงที่สุดอย่างนี้ ถึงที่สุดแห่งการงานและชีวิตเพียงพออิ่ม เรียกว่ารู้*จักอิ่มรู้จักพอ* แล้วก็ว่างไปทีหนึ่ง คือสิ้นสุดเรื่องตัวตน แล้วเกิดใหม่สำหรับส่องตะเกียงให้ผู้อื่นแจกของให้ผู้อื่น เราทำได้กันอย่างนี้กี่คน ? มนุษย์ในสมัยนี้ในปัจจุบันนี้ทำอย่างนี้กันได้กี่คน ? นี่เป็นข้อที่จะให้รู้จักมนุษย์สมัยนี้ดีที่สุด ว่าเป็นอย่างไร แล้วก็ลองเปรียบเทียบ กันดูกับมนุษย์ สมัยโน้น สมัยแรกสมัยถัด ๆ มาว่า มันต่างกันอย่างไร ? เดี๋ยวนี้ทำไมเราจึงไม่เลื่อนขึ้นไปถึง วนปรัสถ์ หรือ สันยาสีได้ คือไม่มองด้านในไม่มีการมองด้านใน จนพบอะไร ๆ ในด้านใน แล้วก็เที่ยวแจกแสงสว่างนั้นให้แก่ผู้อื่น; มีแต่จมอยู่ในเรื่องทางวัตถุ จนตายก็ไม่รู้จักอิ่มจักพอ. แล้วบางทีไม่ทันตายเป็นคนล้มละลายฉิบหายไปจากความเป็นมนุษย์เสีย ตั้งแต่ยังเป็น เด็กเป็น รุ่นหนุ่มอย่าง นี้เสีย ก็มี. หรือว่าเป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็เป็น อย่างวัวลากแอกลากไถตลอด

ชีวิตแล้วก็ตายไปกับแอกกับไถนั้น ไม่เคยปลดออกได้อย่างนี้ก็มีจนตาย; แล้วก็ไม่เคยพบอาศรมที่ ๓ คือการมองด้านใน อาศรมที่ ๔ คือการเป็นแสงสว่างให้แก่ผู้อื่นเลย. นี้คือความแตกต่างอย่างยิ่ง และด้วยเหตุนี้เองมันจึงหันหลังให้แก่ศาสนา หันหลังให้แก่พระเจ้า และเกลียดธรรมะ เกลียดศาสนา เกลียดพระเจ้า แต่กลับไปชอบในสิ่งที่ตรงกันข้าม คือชอบซาตานชอบพญามารชอบสิ่งที่เรียกว่า*อธรรม*ในกาลต่อมา เป็นการหันหน้าไปหาพญามารไปหาซาตาน เดินตามก้นซาตานอย่างเต็มที่แต่ก็ไม่รู้สึก กลับไปคิดเสียว่าเราได้ทำดีที่สุด ได้มีโชคดีที่สุดแล้วที่ได้เป็นอย่างนี้ ที่ได้อะไร ๆ ในทางเนื้อหนังอย่างหลงไหลมัวเมาไม่รู้จักสิ้นจักสร่างอย่างนี้; นี่คือมนุษย์สมัยนี้. ลองมองดูทั่ว ๆ ไป นี่เป็นเรื่องสำคัญมาก **ถ้าไม่เข้าใจเรื่องนี้ ก็ไม่อาจจะเข้าใจมนุษย์อย่างถูกต้อง** แล้วก็ไม่อาจจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า*ธรรมะสำหรับมนุษย์*อย่างถูกต้องได้ด้วย

มีคนบันทึกไว้ดีมาก คือบันทึกข้อสังเกตอย่างหนึ่งไว้ดีมาก เป็นภาพโฆษณาให้คนไปเที่ยวชายทะเล

ที่ประเทศอังกฤษ ที่เมืองแห่งหนึ่ง เป็นยุค ๆ มา: ยุคแรกเขาใช้ภาพวิวสวย ๆ ทะเลสวย ๆ เกาะสวย ๆ หาดทรายสวย ๆ อย่างนี้ เป็นภาพโฆษณา คนก็ไปเที่ยวกันมาก; ต่อมามันจืดชืดภาพโฆษณาเหล่านี้เป็นไปไม่ได้ ต้องเอาสิ่งที่กระตุ้นดีกว่านี้ กลายเป็นเรื่องเลือดรักชาติ เอาเรือรบเอาอะไร ๆ ที่มันเป็นเรื่องของชาติที่จะช่วยให้ชาติเด่นมีอำนาจอะไรอย่างนี้ ไปเป็นภาพโฆษณาให้ไปดูกันที่นั่น แล้วคนก็ไป; ต่อมามันก็ชืดไม่มีผล เปลี่ยนไปจนต้องโฆษณาด้วยภาพคนในชุดบิกินีจึงจะสำเร็จ. นี่ลองพิจารณาดูจิตใจของ คนเหล่านั้น ว่าเปลี่ยนมาอย่างไร แล้วมันก็ไม่ใช่แต่ที่นั่น ไม่ใช่แต่ประเทศอังกฤษเท่านั้น ที่ประเทศไหน ๆ ก็เหมือนกัน. นี่เผอิญว่าในประเทศนั้นมีคนตั้งข้อสังเกตบันทึกไว้อย่างนี้ ก็รู้ว่ามนุษย์นี่เป็นอย่างไร. แล้วพอมาถึงสมัยนี้ปัจจุบันหยก ๆ นี้ บางทีเรียกว่าบิกินีนั้น ก็ยังไม่พอด้วยซ้ำไปละมั้ง ? ลองคิดดูเถอะว่ามันไปกันถึงไหน !

ลองสังเกตดูว่าอ้ายสิ่งที่เมื่อ ๒๐ ปีก่อนมันยังไม่มีนั้น เดี๋ยวนี้มันได้มีขึ้นมาหนาแน่นอย่างไร ดูภาพ

โปสเตอร์ต่าง ๆ ดูการโฆษณาต่าง ๆ ไปดูเองก็แล้วกัน เชื่อว่าทุกคนคงจะเข้าใจได้ ว่าเมื่อ ๒๐ ปีก่อนโน้นยังไม่เคยมี เดี๋ยวนี้มี มีทั้งโปสเตอร์ มีทั้งของจริงตามโปสเตอร์นั้น; นี้จะทำให้รู้ว่าคนได้เปลี่ยนไปอย่างไร. ทีนี้ก็ดูให้ดีว่า สิ่งเหล่านั้นที่มีอยู่เป็นอยู่ หลงอยู่นั้นเป็นเรื่องทางวัตถุหรือว่าเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ? คำนี้เข้าใจยาก.

เรื่องทางวัตถุหรือว่าเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ คำนี้เข้าใจยาก เพราะคนเขาถือกันว่า คนมันมีจิตมีวิญญาณอยู่แล้ว เรื่องอะไรที่คนทำก็เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณทั้งนั้น แต่ความจริงมันไม่ใช่อย่างนั้น. ถ้าจิตหรือวิญญาณนั้นเป็นทาสของวัตถุเสียแล้ว ก็เรียกว่าเป็นเรื่องทางวัตถุหมด จิตหรือวิญญาณไม่มีอำนาจไม่มีความหมายไม่มีการต้านทาน มันไปจมอยู่กับวัตถุหมด ดังนั้นจึงเป็น เรื่อง ทางวัตถุหมด. ฉะนั้นเรื่อง ยั่วยวนเรื่องกามารมณ์เรื่องอะไรต่าง ๆ ที่เต็มปรี่อยู่ในสมัยนี้นั้น เป็นเรื่องทางวัตถุ ไม่ใช่เรื่องทางจิตทางวิญญาณ หมายความ ว่าเขาไม่มี ความพอใจใน ความสุข ทางฝ่ายวิญญาณ

แต่พอใจในความสุขทางฝ่ายเนื้อหนังนั้นเอง; นี่แหละ เราก็เรียกว่าเป็นทาสของซาตาน เป็นทาสของพญามาร อย่างเต็มที่ อย่างไม่มีเหลือ แล้วก็อย่างหลับหูหลับตา คือไม่รู้สึกตัวด้วย. คนพวกนี้รู้เรื่องแต่ภาษาวัตถุ จึงพูดเป็นแต่ภาษาวัตถุ คือภาษาคนธรรมดาพูด ฟังภาษาของศาสนาไม่ออก ฟังภาษาของพระเจ้าไม่ออก ฟังภาษาของธรรมะไม่ออก; รู้แต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรมะ. อะไร ๆ ก็เหมากันไปในทางวัตถุไปหมด แม้แต่เรื่องคำว่า นรก — สวรรค์ — มรรค—ผล—นิพพาน— ฯลฯ เหล่านี้ก็กลายเป็นเรื่องวัตถุไปหมด.

ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูให้ดีเถอะ เช่นว่าอบายนรกอย่างนี้ ก็ไปหมายความว่าตายแล้วจึงจะถูกจับใส่หม้อต้ม หรือถูกเชือดเฉือน ถูกเอาน้ำกรดราด ถูกทำต่าง ๆ เหมือนภาพที่เขียนไว้ตามผนังโบสถ์ คือเป็นเรื่องทางร่างกายทั้งนั้น; นี่นรกอย่างนี้เป็นเรื่องทางวัตถุหรือทางกาย. นรก ทางจิตทางวิญญาณอย่างที่คนสมัยก่อนเขาพูดไว้ว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ" นั้นน่ะ ฟังไม่ถูก ฟังไม่รู้เรื่อง. สวรรค์ในอก นรกในใจ ฟังไม่

รู้เรื่อง ฟังรู้แต่นรกสวรรค์ทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง ทางร่างกาย ไปเสียทั้งนั้น ฉะนั้น จึงไม่เข้าใจคำสั่งสอนที่ดีที่จริงของพระศาสดาที่จะช่วยให้คนอยู่เหนือวัตถุได้ หรือที่จะช่วยคนให้มีชีวิตนิรันดรได้นั้นเอง ฉะนั้นจึงเกิดมีปัญหาขึ้นในสมัยนี้ ที่สังเกตเห็นก็คือว่า เรารู้กันแต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรม; รู้กันแต่ภาษาวัตถุ ไม่รู้ภาษาจิตใจ รู้กันแต่ภาษาของมารหรือซาตาน ไม่รู้ภาษาของพระเจ้าอย่างนี้เป็นต้น.

ขอโอกาสสักนิดหนึ่ง ตอนนี้อธิบายด้วยตัวอย่างในเรื่องนี้: เช่น คำพูดที่ว่า "ทำชั่วแล้วตายไปตกอบาย" อบายก็คือ—นรก. เดรัจฉาน. เปรต. อสุรกาย:

นรกก็คือว่าไปถูกทรมานเผาลนทิ่มแทง อย่างนี้

เดรัจฉานก็คือไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นวัวเป็นควาย เป็นอะไรไปเลย

เปรต คือไปเป็นสัตว์ที่ท้องเท่าภูเขา ปากเท่ารูเข็ม ยั้วเยี้ยสกปรกไปหมด

อสุรกายก็เป็นผีชนิดหนึ่ง ซ่อนตัวยากที่ใครเห็นได้

พากันเข้าใจว่าอย่างนี้ เข้าใจไปอย่างนี้ เข้าใจเรื่องอบาย ๔ นี้เป็นเรื่องเอาทางร่างกาย หรือทางวัตถุเป็นเกณฑ์ มันเป็นของที่คนพูดในสมัยที่ยังไม่ฉลาด คือก่อนพุทธกาลนานไกลโน้น เขาก็พูดกันอย่างนี้อยู่แล้ว พูดเรื่องอบายเรื่องนรกในทางวัตถุ ทางกายอย่างนี้กันอยู่แล้ว. ทำไมพระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาผู้เป็นคนฉลาดจะไปพูดเรื่องทางวัตถุ หรือทางกายซ้ำรอยอย่างนั้น ท่านมองเห็นสิ่งที่ลึกไปกว่านั้น คือเรื่องทางจิตใจ คือความหมายในทางจิตหรือทางวิญญาณ

ฉะนั้น จึงพบว่า**นรก**นั้นก็คือความร้อนเหมือนไฟเผาอยู่ในใจ เมื่อใดมีความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อนั้นก็เป็นนรก ตรงกับคำว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ". ทีนี้เมื่อใดโง่ โง่อย่างไม่น่าจะเป็นคน เมื่อนั้นก็เป็น**สัตว์เดรัจฉาน** ทันทีที่นั้น และเดี๋ยวนั้น ในรูปร่างของคน. ทีนี้เมื่อใดหิว หิวเหลือเกิน หิวไม่มีเวลาสร่าง ทะเยอทะยานในทางกิเลส ตัณหา เหมือนซื้อล๊อตเตอรี่มาไว้แล้วนอน หิวเพื่อจะถูก อย่างนี้ นั้นก็เรียกว่าเป็น**เปรต** เปรตคือความหิวทางวิญญาณ ซึ่งนี่ไม่ใช่หิวทางวัตถุ

ไม่ใช่หิวข้าว. ทีนี้เมื่อใดมีความขลาด ขี้ขลาด ขลาด อย่างไม่สมกับที่จะเป็นมนุษย์ เมื่อนั้นก็เรียกว่าเป็น **อสุรกาย.** ขอให้มองดูให้ดี เป็นอย่างนี้ขึ้นมาเมื่อไรก็เป็นนั่นเมื่อนั้น ในร่างคน ในร่างกายแห่งคนนี้เป็นสัตว์นรกก็ได้ เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ เป็นเปรตก็ได้ เป็นอสุรกายก็ได้ ซึ่งเรียกกันว่า *อุปปาติกะ* เกิดในทางจิตทางวิญญาณ แว้บเดียวก็เป็นแล้ว จนกว่าจะสิ้นสุดลงไปคราวหนึ่ง แล้วก็เกิดใหม่เป็นอย่างอื่นต่อไป วันหนึ่งเกิดได้หลายหน. นี่นรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ในความหมายทางภาษาธรรม มันเป็นอย่างนี้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัส**อบายมุข**ไว้อีก *ปากทางแห่งอบาย* ท่านตรัสไว้ว่าปากทางแห่งอบาย คืออบายมุขนั้นได้แก่การดื่มน้ำเมา เล่นการพนัน ดูการเล่น เที่ยวกลางคืน เกียจคร้านทำการงาน คบคนชั่วเป็นมิตร ฯลฯ เป็นต้นเป็นหางไปเลย และเรียกว่าอบายมุข แปลว่า ปาก ช่อง ทาง ของอบาย หรือเหตุแห่งอบาย

ทีนี้ทำไมเราไม่สังเกตดู ? ยกตัวอย่างคนกินเหล้า ผู้กินเหล้า มันก็ต้องมีความร้อนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะการกินเหล้า เกิดความยุ่งยากลำบากอย่างนั้นอย่างนี้ ทางใดทางหนึ่งขึ้นมาก็มีอาการที่เป็นสัตว์นรกเพราะความร้อนใจนั้น; เพราะความโง่เป็นเหตุให้กินเหล้า เพราะคิดว่ามันดีหรือมันถูกต้องมีประโยชน์ นี่มันเป็นความโง่ ความโง่ที่ไปกินเหล้าก็คือความเป็นสัตว์เดรัจฉาน; ความหิวที่ทำให้อยากให้หิวให้ติดให้ไม่รู้อิ่มนี่มันก็เป็นเปรต; บางเวลาก็มีความขี้ขลาด เนื่องจากโรคของเหล้าหรือไม่ได้กิน กำลังกระสับกระส่ายอะไรก็ตามมันก็เป็นอสุรกาย.

หรือว่าผู้หญิงเล่นไพ่คือเล่นการพนัน เมื่อแพ้หรือเมื่อเสียเข้านี้มันก็ร้อนใจดังไฟเผา เป็นสัตว์นรกไปทันที; ความโง่ที่คิดว่าการพนันจะช่วยจะเป็นพระเจ้าช่วยให้เราเป็นสุขได้ นี่คือ ความโง่ จึงเป็น สัตว์เดรัจฉานเพราะความโง่นั้น; แล้วมีความหิวอย่างยิ่ง จงดูเมื่อถือใบไพ่อยู่นั่นมันหิวเท่าไร หิวที่จะชนะ ความหิวนี้ก็เป็นเปรต; แล้วก็มีความกลัวอย่างยิ่งคือกลัวแพ้ นี่มันก็เป็นอสุรกาย. นี่จะต้องไปดูที่ไหนอีกในเรื่องความเป็นนรกเดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ตามความหมายทางวิญญาณแต่เราก็ไม่เห็น แล้วก็ไม่รู้สึกว่าสำคัญ แล้วก็ไม่กลัว.

ที่แท้อบายอย่างนี้คืออบายจริง อบายแท้ อบายถูกต้อง เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณแท้ อย่าตกอบายชนิดนี้กันเถอะมันก็หมดเรื่อง คือพูดให้สั้น ๆ ว่าถ้าไม่ตกอบายชนิดนี้แล้ว ไม่ตกอบายชนิดไหนหมด ตายแล้วก็ตาม ยังไม่ตายก็ตาม ตายแล้วสักกี่หนก็ตาม จะไม่ตกอบายชนิดไหนหมด. **ขอแต่อย่าตกอบายที่นี่และเดี๋ยวนี้เท่านั้นก็ไม่มีตกอบายที่ไหนอีก** นี้เรียกว่าเรื่องจริงหรือของจริง ที่ควรสนใจจริง ๆ.

แต่แล้วคนเราก็ไม่สนใจ ไม่มองดูการตกอบายเพราะอบายมุขของตน ๆ อยู่เป็นประจำวัน ซึ่งมันยังมีเรื่องอื่นอีกมาก ดื่มน้ำเมา เล่นการพนัน การดูเล่นเที่ยวกลางคืน คบคนชั่วเป็นมิตร ฯลฯ ยังมีอีกมาก ซึ่งล้วนแต่มีเต็มปรี่ไปหมด ในกรุงเทพพระมหานคร หรือนครไหน หรือทั่วโลก ฉะนั้นก็แปลว่ามันเป็นโลกแห่งอบายอยู่ส่วนหนึ่งอย่างน่าหวาดกลัวที่สุด นี้คือ*อบายในภาษาธรรม* คือจริง และถูกและน่ากลัว. *อบายในภาษาคน*นั้นถ้าไม่ตก*อบายในภาษาธรรม*แล้วไม่มีตก; และยังเป็น**เรื่องทางร่างกาย ไม่ทำลายความเป็นมนุษย์มากเหมือนอบายในทางวิญญาณ** ฉะนั้นการตกอบายนี่ก็

คือการจมอยู่ในกองทุกข์ กำลังเป็นเหมือนอย่างกับถูกพระเจ้าสาปให้มีความทุกข์ตลอดกาล มีบาปตลอดกาล มันจริงอย่างพระเจ้าสาป. เราควรจะนึกดูปัญหาอันแรกนี้ก่อน จึงจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้.

เรื่องคำว่า**สวรรค์**ก็เหมือนกัน มันตรงกันกับอบาย เมื่อเป็นอย่างนั้นสวรรค์ก็หมายถึง*ความพอใจในความเป็นมนุษย์ของตัว* ยกมือไหว้ตัวเองได้ก็แล้วกัน ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อใดก็เป็น สวรรค์เมื่อนั้น. เพราะฉะนั้นเราควรจะรู้สิ่งที่เรียกว่า "สวรรค์ในอก นรกในใจ" นี้ให้มาก.

สำหรับ**นิพพาน**นั้นก็มีความหมายเป็นเรื่องเย็นถึงที่สุด ไม่นรกไม่สวรรค์แล้ว คือว่าเย็นถึงที่สุด เพราะสวรรค์มัน ก็ยังมี ความ ลำบากไปตาม ประสา ของสวรรค์ ต้องพ้นจากนั้น มันจึงจะดับเย็น เป็นนิพพาน; แต่ก็ไม่เข้าใจนิพพาน กลับเกลียดกลัวนิพพาน เพราะชอบสวรรค์ตามความรู้สึกของตัว ซึ่งหมายถึงความสุขทางเนื้อทางหนัง แล้วก็เลยเกลียดนิพพาน เพราะฟังผิดเข้าใจผิด ว่านิพพานนั้นจืดชืดแห้งแล้ง ไม่มีอะไรที่น่าสนใจ. ที่แท้แล้วสิ่งที่เรียกว่า**นิพพาน ในความหมาย**

ที่ถูกต้อง ตามภาษาธรรมนั้นดีกว่าอะไรหมด จำเป็นแก่มนุษย์ และอยู่เคียงคู่แก่มนุษย์ ช่วยมนุษย์ให้รอดอยู่เป็นประจำวัน เพราะว่าถ้ามนุษย์มีความร้อนอย่างที่เรียกว่า "นรก" หรืออบายนั้นอยู่เป็นประจำแล้วคงจะเป็นบ้าเสียภายในไม่กี่วัน คือจะต้องตายลงไปภายในไม่กี่วันต่อมา แต่สิ่งที่เรียกว่า*ความเย็น*หรือนิพพานนั่นแหละ ได้เข้ามาช่วยประคับประคองไว้เป็นระยะ ๆ โดยไม่รู้สึกตัว มันจึงสมสัดส่วนพอที่จะทนทุกข์ทรมานไปได้ แล้วเราก็ไม่รู้จักบุญคุณของความเย็นชนิดมาคั่นช่วยไว้นั้น. ฉะนั้น จึงควรรู้จักว่า*นิพพาน ๆ ในภาษาธรรม*กันเสียบ้าง อย่าไปฝากไว้ว่าเป็นเมืองเป็นนคร อยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบ ทำบุญให้มาก ตายแล้วก็จะไปเกิดในเมืองนั้น แล้วก็เป็นอมตมหานครอยู่สบายไปเลย นั้นก็กลายเป็นวัตถุนิยมเป็นเรื่องทางวัตถุไปอีก. สิ่งที่เรียกว่า "**นิพพาน**" มันจะต้องเป็นเรื่องทางจิตใจ เช่นเดียวกับเรื่องนรกสวรรค์ เพราะฉะนั้นจึงได้แก่ความเย็นหรือความเย็นใจ. เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ ก็ให้ได้ติดตามความหมายของคำว่า นิพพานนี้ ไปให้ถึง ที่สุด ว่ามัน เกิดขึ้น ได้อย่างไร ?

ท่านทั้งหลายที่ยังไม่เคยทราบก็จงทราบเสียเดี๋ยวนี้ว่า ภาษาพูดธรรมะนั้นก็คือใช้ภาษาชาวบ้านนั่นเอง ด้วยการยืมเอามาใช้ คำพูดที่ชาวบ้านพูดอยู่อย่างไร พอโยคีหรือมุนีหรือพระศาสดาพบธรรมะในส่วนลึกในส่วนจิตวิญญาณได้อย่างหนึ่งหรือเรื่องหนึ่งแล้ว ก็ไม่มีคำพูดเพราะมันไม่เคยปรากฏแก่มนุษย์; ทีนี้จำต้องเอาเรื่องนั้นมาพูดแก่มนุษย์ ก็ต้องไปเอาภาษาชาวบ้านธรรมดานั้น ยืมมาใช้พูดเรื่องนี้: ยกตัวอย่างเช่นคำว่าถนนหนทางนี้ พอรู้จักแนวปฏิบัติสำหรับไปถึงนิพพานได้ ก็ต้องเอาคำว่า "ถนนหนทาง" นั่นแหละมาใช้คือคำว่า มรรค หรือ มรรคา. *มรรคทางวัตถุ*สำหรับคนเดินด้วยเท้าไปนั่นมานี่ แต่*มรรคทางวิญญาณ*ก็คือถนนหนทางสำหรับเดินไปนิพพาน. นี่คำพูดทางธรรมะทุกคำยืมมาจากคำชาวบ้าน คำว่า "นิพพาน" ก็เหมือนกัน คือไปยืมคำว่า "เย็น" ของชาวบ้านมาใช้. เมื่อก่อนพุทธกาล หรือตั้งแต่มนุษย์ในประเทศอินเดียเริ่มพูดเป็น พูดได้ นั้นก็ใช้คำว่านิพพาน ๆ (*นิพฺพายติ ในฐานะเป็นกิริยา, นิพพาน ในฐานะเป็นนาม*)มาแล้ว หมายถึงความเย็น. **นิพพานทางวัตถุ** เป็นอย่างเช่นไฟเย็นลง ก็เรียกว่าไฟนิพพาน ถ่านไฟ

แดง ๆ ดับลงก็เรียกว่าถ่านไฟนิพพาน. อาหารปรุงขึ้นร้อน ๆ กินไม่ได้ ก็ต้องรอให้นิพพานเสียก่อนจึงกินได้. ฉะนั้นคำว่า "นิพพาน" นี้ใช้อยู่ทั่วไปในภาษาชาวบ้านแม้แต่ในครัวนี้ก็เห็นอยู่แล้ว. ทีนี้ต่อมาเลื่อนขึ้นมาสูงขึ้นมาจากวัตถุมาถึงสัตว์ก่อน สัตว์เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า ไปได้มาจากป่าหรือที่ไหนก็ตาม มาฝึกให้มันหมดความเป็นสัตว์ที่ดุร้าย หรืออันตรายนั้น เขาเรียกว่าให้หมดพยศของมัน พอมันหมดพยศดีเต็มที่แล้ว เรียกว่ามันนิพพาน คือไม่มีไฟ มีแต่ความเย็นหรือความสงบ เรียกว่ามันนิพพานเหมือนกัน. ทีนี้พอมาถึงคนก็หมายถึงเย็นใจ.

แต่คำว่า "เย็นใจ" ของคนนี้มันหมายหลายระดับ: ครั้งหนึ่งเคยเอากามารมณ์เป็นนิพพาน เพราะว่าถ้าได้กามารมณ์ พอสมควรแล้ว ก็หยุดความกระหายลงไปได้ เป็น ความเย็นชนิดหนึ่งเหมือนกัน. หลงเอาความสมบูรณ์ ในทางกามารมณ์เป็นนิพพานกันมาพักหนึ่ง. ต่อมาพบว่าไม่ใช่ ก็เลยเอาผลที่เป็นการกระทำทางจิต คือทำจิตให้สงบเย็น และเย็นจริงไม่เกี่ยวกับกามารมณ์นี่ว่าเป็นนิพพานกันมาพักหนึ่ง. ในยุคนี้ก็มี หลายชั้นเพราะ

ว่า สามารถ ทำ จิต ให้ สงบ ละเอียด ได้ เป็นหลาย ๆ ชั้น; ความหมายของนิพพานเลื่อนมาตามลำดับจนกระทั่งพระ-พุทธเจ้าเกิด ท่านได้รับคำอธิบายนี้ ท่านสั่นหัว ไม่ยอมรับลัทธิอาฬารดาบสอุทกดาบส อะไร เหล่านั้น เป็นต้นว่าเป็นนิพพาน ท่านมาค้นของท่านเอง จึงมาพบว่า หมดตัวกูหมดของกู หมดกิเลสนั่นแหละเย็นแท้นั่นคือนิพพาน. คำว่านิพพานจึงถึงระดับสูงสุดอย่างนี้ ไม่มีใครเคยพิสูจน์ให้เห็นว่ายังมีที่ดีกว่านี้ หรือจะมาทำลายล้าง เพิกถอนของพระพุทธเจ้าได้ มันจึงยุติกันมาอย่างนี้ และพวกเราก็พอใจจึงได้สมัครเป็นลูกศิษย์ของพระ-พุทธเจ้า.

นี่แหละคำว่านิพพานมันหมายความว่าเย็น เมื่อใดเย็น เมื่อนั้น เป็น นิพพาน ถ้าเย็น ชั่วคราว ก็เป็นนิพพานชั่วคราว เย็นน้อย ๆ ก็เป็นนิพพานน้อย ๆ. ให้รู้เถอะว่านิพพานน้อยๆ นั้นมันช่วยประคับประคองเราอยู่ทุกวันไม่ ให้เป็นบ้า ไม่ให้วิกลจริต และไม่ให้ตายทั้งที่เราสมัครใจตกลงไปในเหลุมถ่านไฟคือนรก อย่างเต็มใจอย่างสมัครใจ แต่มันมีบางระยะที่มันหยุดได้พัก

ผ่อนตามธรรมชาติ เป็นความเย็นแทรกแซงเข้ามา พอสมสัดส่วนที่จะไม่เป็นบ้าหรือตายเสีย เพราะฉะนั้นเราควรจะเข้าใจ และขอบใจนิพพานตามธรรมชาติโดยไม่รู้สึกตัวอย่างนี้กันไว้บ้าง จะเป็นเงื่อนต้นเงื่อนแรกให้ติดตามไต่เต้าไปถึงนิพพานที่แท้จริง ยิ่งขึ้นตามลำดับ. นี่เรียกว่ารู้จัก*นิพพานที่ถูกต้องในภาษาธรรม* อย่ารู้แต่*นิพพานในภาษาวัตถุ*ที่พูดว่าเป็นนคร เป็นเมืองอยู่ที่นั่นที่นี่ ตายแล้วจึงไปเกิด; ที่จริงมันก็เกิดอยู่ที่นี่ เกิดอยู่ที่นี่ แต่ว่าเกิดเป็นสัตว์นรกเสียมากกว่าที่จะเกิดเป็นนิพพานคือความเย็น. แล้วทำไมจะต้องพูดถึงนิพพานที่ถูกต้อง ที่สมบูรณ์และถาวร แม้แต่นิพพานนิด ๆ คือความเย็นนิด ๆ นี้ ก็ไม่รู้จักเสียแล้ว ? ฉะนั้นมันก็ควรจะนึกละอาย แม้แต่ว่าถ่านไฟมันก็นิพพานเป็น แต่คนนิพพานไม่เป็น มันจึงน่าละอายถ่านไฟ. และสัตว์เดรัจฉานมันก็ยังนิพพานได้ แล้วคนเป็นไม่ได้ อย่างนี้ก็น่าละอาย. คนยังมีพยศมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานที่ฝึกดีแล้วสิ้นพยศ ฉะนั้นจึงเรียกว่าน่าดู น่าดูในความหมายของคำว่านิพพานในที่ทั่วไปอย่างนี้. นี่เรียกว่าภาษาคน–ภาษาธรรมต่างกันอยู่อย่างนี้ แล้วเราก็รู้กันแต่ภาษาคน

ยิ่งขึ้นไปทุกที ไม่รู้ภาษาธรรมยิ่งขึ้นทุกที ปัญหามันจึงยิ่งมีมากขึ้น เพราะฉะนั้นมันจึงถูกผลักดันไป หรือผลักดันกันเองไปเป็นเกลียวไปสู่วัตถุนิยม จนกระทั่งวัตถุนิยมครองโลก คือครองมนุษย์ หรือมนุษย์เป็นโลกอย่างนี้เสียเอง; ทำให้ไม่มีอะไรที่เคยมีอยู่แต่ก่อนอย่างดี ๆ อย่างน่าสนใจนั้นเลย เช่นอาศรม ๔ จะหาได้ยาก จะไม่มีใครนิยมระบบอาศรม ๔ แล้วจะเกลียดจะประณามว่าจืดชืดแห้งแล้ง ไม่มีความห ง่าย สู้มีอะไรลุ่มหลงไปจนตายไม่ได้.

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ บุคคลที่เป็นปูชนียบุคคล จึงหายากยิ่งขึ้นทุกที ยังเหลือแต่ลูกจ้างรับจ้างเพื่อเอาวัตถุ เพื่อเอาผลทางวัตถุ เป็นความสุขทางเนื้อทางหนังมาหล่อเลี้ยงตนเองไปด้วยความลุ่มหลง เป็นไปได้มากยิ่งขึ้นทุกที กระทั่งเป็นทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็ยังเป็นได้ ก็เรียกว่าเป็นลูกจ้างของวัตถุนิยมมากขึ้นทุกที. ธรรมดาก็เป็นลูกจ้างของคนด้วยกันก่อน ไปสมัครเป็นลูกจ้างเขา พินอบพิเทาเขา ให้รับไว้เป็นลูกจ้างก็เพื่อจะได้เงินมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ลุ่มหลงในทางวัตถุ นี้เป็นลูกจ้างคน; แต่แล้วมันก็เป็นลูกจ้างซาตาน หรือพญา

มาร หรือกิเลสอยู่ข้างในตลอดเวลา. เป็นลูกจ้างกิเลส หรือพญามารก่อนจึงไปเป็นลูกจ้างคน ทำอะไรก็เพื่อผลทางวัตถุ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีปูชนียบุคคล; หรือมีน้อยลงไปน้อยลงไป น้อยลงไปจนหาดูยาก เราจึงเกิดความไม่เคารพนับถือกันขึ้นมาทั่ว ๆ ไปในโลก เพราะมองเห็นเหมือน ๆ กันไปหมด ในลักษณะที่ไม่น่านับถือ เพราะไปเป็นลูกจ้างเป็นทาสของวัตถุนิยมกันเสียหมด จึงไม่ค่อยมีใครนับถือใคร ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลเหมือนแต่กาลก่อนโน้น. ยกตัวอย่างเช่นครูก่อนนี้เป็นปูชนีย-บุคคลเต็มที่ ทั่วไปหมด ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เดี๋ยวนี้สูญเสียความเป็นปูชนียบุคคล คือเด็ก ๆ ไม่นับถือ เพราะอะไรก็ตามให้ไปมองดู จะเป็นเพราะครูเองหรือเพราะเด็ก หรือเพราะคนทั้งหมดทั้งพ่อแม่ของเด็กร่วมมือกันทำลายสถาบันของความเป็นปูชนียบุคคลเสีย ทำให้ครูมีลักษณะเป็นลูกจ้าง และด้วยความสมัครใจมากขึ้น มากขึ้น. นี้โลกมันเปลี่ยนแปลงมากถึงอย่างนี้.

อยากจะแนะให้ดูเรื่องขำ ๆ ขัน ๆ สักอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความหมายตรงกันทั้งพุทธทั้งคริสเตียน ทั้งศาสนาอะไร ๆ เรื่องความเป็นหญิงเป็นชายนี่แหละ

พระเจ้าหรือธรรมชาติต้องการอย่างยิ่งที่จะให้แยกให้เป็นหญิงเป็นชาย ต่างกันไปเลย เพื่อทำหน้าที่คนละอย่างต่างตรงกันข้าม คนละครึ่งมารวมกันแล้วจึงสมบูรณ์. นี่ความมีหญิงมีชายตามความหมาย ความมุ่งหมายที่ต้องการของธรรมชาติหรือของพระเจ้าเป็นอย่างนี้ ในคัมภีร์นั้น ๆ จึงกล่าวว่าสร้างมนุษย์ผู้ชายด้วยดิน แล้วก็สร้างมนุษย์ผู้หญิงด้วยซี่โครงของกระดูกผู้ชาย; ขอให้ไปดูคัมภีร์ เยเนซิสของพวกคริสเตียน มันต่างกันถึงอย่างนี้แล้ว จะให้ทำงานเหมือนกันอย่างไรได้. เดี๋ยวนี้มันเกิดฝ่าฝืนความ ต้องการ ของพระเจ้า หรือ ของธรรมชาติ ผู้หญิงไม่มีเสียแล้ว เพราะไปทำงานอย่างผู้ชายเสียหมด ไม่มีผู้ที่จะเป็นมารดาของโลกอย่างแท้จริง ที่จะประคบประหงมให้ generations ต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง นี่มันไม่มี มันปนเปกันไปหมด จนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีผู้หญิงที่ จะสมัครจะ ทำหน้าที่ ของผู้หญิง โดยสมบูรณ์ แล้วไปแย่งผู้ชาย แย่งเป็นผู้ชาย ผู้หญิงก็หมดไปจากโลก เหลือน้อยเต็มที นี่เป็นอย่างดีที่สุด. ทีนี้ผู้ชายก็เหมือนกัน ก็กล่าวได้ว่าไม่มีหรือแทบจะไม่มีขึ้นมาอีก เพราะเปลี่ยนวัตถุประสงค์ความมุ่งหมายไปหมด มีแต่ลิงทะโมน

ที่มันคึกคะนองในฤดูสืบพันธุ์ หรือซบเซาไปในบางครั้งบางโอกาส อย่างมากก็มีแต่พวกไก่แจ้. ผู้ชายก็ไม่มี ผู้หญิงก็ไม่มี แล้วโลกนี้มันจะเป็นอย่างไร ? นี่คือความฝ่าฝืนกฎหรือพระประสงค์ของพระเป็นเจ้าหรือของธรรมชาติ ขอให้ช่วยลองคิดดูกันให้ดี ๆ ว่าโลกสมัยนี้มันเป็นอย่างไร.

ในที่สุดก็เห็นได้ว่ามันยุ่งไปหมด เพราะหันไปสู่ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวในที่นี้คือ ตัวของกิเลส ไม่ใช่ตัวที่แท้จริงของสติปัญญา คือเป็นตัวปลอม. ตัวปลอมคือกิเลส เห็นแก่กิเลส มีแต่ความเห็นแก่ตัว. ความเห็นแก่ตัวก็ได้โอกาสที่จะเจริญ ที่จะฟักตัว แล้วก็จะเจริญ แล้วก็จะเจริญเต็มที่. ความเห็นแก่ตัวนี้เป็นจอมสุดยอดของอธรรม สิ่งที่เรียกว่า**อธรรมทั้งหมดนั้นไปสรุปอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว** แล้วออกลูกไปเป็นอะไรก็ได้ เป็นโลภะคือความโลภก็ได้ เป็นความโกรธก็ได้ เป็นความหลงก็ได้ เป็นอะไรได้หลายสิบอย่างหลายร้อยอย่าง มาจากความเห็นแก่ตัวก่อน ความมีตัวและเห็นแก่ตัวก่อน จนเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว; จนกระทั่งว่าแม้แต่**สิ่งที่มนุษย์มีไว้สำหรับมุ่งหมายเพื่อจะกำจัด**

ความเห็นแก่ตัวก็มากลายเป็นตรงกันข้าม คือกลายเป็นเครื่องส่งเสริมความเห็นแก่ตัวไป นี่เพราะขาดสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ แล้วอธรรมเข้ามาแทน.

ถ้าขาดสิ่งที่เรียกว่าธรรมะแล้วมันจะส่งเสริมความเห็นแก่ตัวไปหมดไม่ว่าอะไร จะยกตัวอย่างเหมือนการเล่นกีฬา. ในการฝึกกีฬา การแข่งกีฬาภายในขอบเขต หรือกีฬาระหว่างชาติ หรือกีฬาทั้งโลก กีฬาไหนก็ตามมัน กลายเป็น เครื่องมือ ส่งเสริม ความเห็น แก่ตัวไปหมดเพราะมันขาดธรรมะ. เพราะว่ามนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก อย่างที่ได้กล่าว มาแล้ว จนมี ธรรมะ หายากเหมือนกับหาเข็มในมหาสมุทร ฉะนั้นไปทำอะไรเข้าก็เป็นเรื่องส่งเสริมความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นในวงกีฬา ในการเล่นกีฬา กำลังแข่งขันกีฬานั้นเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว จึงมีการเอาเปรียบกัน ทะเลาะวิวาทกัน เตะต่อยกัน ในวงกีฬา ในสนามกีฬา ในการกีฬา ซึ่งเรามุ่งหมายกันอยู่ว่า *กีฬา กีฬา เป็นยาวิเศษแก้กองกิเลสทำคนให้เป็นคนนี้* มันกลับส่งเสริมความเป็นสัตว์. ฉะนั้นอย่าไปเล่นกีฬาเสียดีกว่าจะไม่มีโอกาสฝึกความเห็นแก่ตัวในรูปนั้น. เลยกลายเป็นว่าไม่เล่นกีฬา

เสียดีกว่า ถ้ามันขาดธรรมะ. **ถ้ามันขาดธรรมะแล้วอย่าไปเล่นกีฬาเสียดีกว่า !** มันจะส่งเสริมความเห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น; แต่ถ้ามีธรรมะแล้วไปเล่นกีฬา มันก็จะเป็นเครื่อง ขูดเกลา ความเห็น แก่ ตัว ได้ จริง เหมือนกัน. ฉะนั้นคนที่พูดหรือหวังจะเอากีฬาเป็นเครื่องแก้หรือขูด-เกลาความเห็นแก่ตัวนั้น เขาเป็นคนมีใจสูง รู้เรื่องทางธรรมทางวิญญาณทางจิต; แต่แล้วคนรุ่นหลังไม่รู้ เพราะว่าเป็นทาสของซาตานของพญามารมามาก จนหนักเกินไป จนไม่รู้จึงไปเล่นกีฬา เพื่อส่งเสริมความเห็นแก่ตัวกูชาติกู อะไรของกู จนไปทำร้ายผู้อื่น อย่างที่เห็นอยู่ทั่ว ๆ ไปในโลกนี้. นี่มันทำให้ของดีกลายเป็นของเสียไปหมด ทำของที่จะให้ประโยชน์กลายเป็นของให้โทษไปหมด เพราะขาดสิ่งสิ่งเดียวคือธรรมะ. นี่แหละจงย้อนระลึกนึกไปถึงคำพูดเมื่อวานนี้ว่า**ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะเพียงคำเดียว** ไว้เรื่อย ๆ ไป. อะไร ๆ จะเป็นประโยชน์จะสำเร็จประโยชน์ก็ต้องเนื่องอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าธรรมะทั้งนั้น. ที่นี้ไม่แต่กีฬาแม้แต่ศิลปะ ก็เป็นไปเสียในทางนี้ แม้แต่การศึกษาก็เป็นไปเสียอย่างนี้.

การศึกษาเป็นไปในทางส่งเสริมความเห็นแก่ตัวเสีย แทนที่จะกำจัดความเห็นแก่ตัว การศึกษาทำลายความเป็นสุภาพบุรุษเสีย แทนที่จะส่งเสริมให้เกิดความเป็นสุภาพบุรุษ อย่างนี้เป็นต้น สาเหตุเพราะว่าธรรมะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะว่าคนเกลียดธรรมะ ในสถาบันการศึกษาชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ กำลังเกลียดธรรมะ ครูบาอาจารย์กำลังเกลียดธรรมะด้วยความเข้าใจผิด หรืออะไรอย่างนี้อยู่มากมายทีเดียว แม้จะไม่ใช่ทั้งหมด นี้กำลังให้ความอยุติธรรมแก่ธรรมะอย่างยิ่ง แล้วปากก็พูดว่าจะมีธรรมะจะให้ธรรมะช่วย จะประกอบอยู่ด้วยธรรมะ มันพูดแต่ปากอย่างนกแก้ว นกขุนทอง ; เท่านี้ก็ยังดี บางทียังเป็นการกลายเป็นการหลอกลวงเสียก็มีพูดปากอย่างใจอย่างเสียก็มี.

นี้คือมนุษย์ สมัยนี้ ที่กำลัง หัน หลังให้แก่ ธรรมะแล้วไม่พอ แล้วกำลังเหยียบย่ำสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ แล้วธรรมะก็ตบหน้าให้เท่านั้นเอง คือพระเจ้าก็จะลงโทษให้มีบาปดังเดิมหนักขึ้น ; มีความทุกข์ดังเดิมหนักขึ้น นี้คือธรรมะได้ตบหน้าเอาแล้ว เรามองดูปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดอยู่ในโลกเราในเวลานี้ มีอะไรบ้าง ปัญหาสงคราม

ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง ปัญหาทางความยากจน ปัญหาอะไรต่าง ๆ นี้มากมายเหลือเกิน และดูเถิดนั่นแหละคือการตบหน้าเอาแล้ว ธรรมะได้ตบหน้าคนเข้าแล้ว เพราะว่าคนกำลังเฮไปในทางหันหลังให้ธรรมะ มิหนำซ้ำเหยียบย่ำธรรมะ ไม่ถือเอาเป็นกฎเกณฑ์สำหรับจะทำให้คนเป็นคน หรือทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์. นี่มนุษย์ปัจจุบันกำลังเป็นอย่างนี้.

เราต้องรู้จักมนุษย์ปัจจุบันกันให้ถูกต้องว่า กำลังทำต่อธรรมะอย่างไร แล้วเราจึงจะเข้าใจธรรมะ แล้วจึงจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้. ที่เราอุตส่าห์ตั้งกลุ่มพุทธศาสตร์ ตั้งหน่วยธรรมะ ศึกษาธรรมะอะไรขึ้นนี้ มันต้องเป็นเรื่องจริงสักหน่อย คือให้เป็นธรรมะจริง ให้เข้าถึงจริง ให้ได้ผลจริง. แต่ถ้าเรายังหันหลังให้ธรรมะ หรือเล่นตลกกับธรรมะ ถึงกับเหยียบย่ำธรรมะอยู่บางครั้งบางคราวแล้วมันก็เป็นไปไม่ได้ มันเป็นเรื่องเล่นละครชนิดที่เพื่อลงนรกกันมากกว่า. นั่นแหละกำลังเต็มไปด้วยตัวกู กำลังเต็มไปด้วยของกู

สมัยนี้เสียงว่าตัวกู เสียงว่าของกูนี้ดังโขรมไปหมดทั้งโลก แล้วคำพูดที่ออกจากตัวกู ของกู ก็คือคำ

ด่ากัน คำประณามกัน คำส่อเสียดให้เกิดความเกลียดชังซึ่งกันและกันมากขึ้นเต็มไปในอากาศ เพราะเดี๋ยวนี้เรามี สถานีวิทยุในโลกนับ ด้วยพัน ด้วย หมื่น แสน สถานีอากาศนี้เต็มไปด้วยเสียงวิทยุ ในถ้อยคำเหล่านั้นมีแต่เรื่องที่จะจูงไปหาซาตาน นับตั้งแต่การโฆษณาหลอกลวงคนให้ซื้อหาสิ่งที่ไม่จำเป็นมากิน มาใช้มาแต่งมาประดับประดา นี้เป็นเรื่องชวนไปหาซาตาน ยังมีเรื่องที่ยั่วยุให้เกิดรักฝ่ายนั้นให้เกลียดฝ่ายนี้ ให้ทำไปเพื่อเกิดการสงครามยืดเยื้อ นี่มันก็เป็นเรื่องจูงไปหาซาตานไม่เกี่ยวกับธรรมะ นี่ที่เรียกว่าตัวกู เรียกว่าของกู มันอยู่ในลักษณะอย่างนี้ แล้วทำไมไม่มองดูว่า นี่แหละคือนรกที่แท้จริง จริงกว่านรกไหนหมด คือมีความร้อนอยู่มีความโง่อยู่ มีความหิวอยู่ มีความกลัวอยู่ ในฐานะเป็นสิ่งที่บีบคั้นจิตใจ ย่ำยีจิตใจ ทรมานจิตใจอย่างไม่มีเวลาสร่าง แล้วจะไปโทษใคร เมื่อมนุษย์เป็นผู้ทำเสียเอง ชวนกันหลับตาโดยไม่รู้ตัว เฮไปในทางนี้ คนโบราณเขารู้เรื่องนี้แต่เราหาว่าเป็นคนโง่ เราไม่ฟังความคิดความเห็นคนโบราณ คนสมัยนี้พอพูดถึงคำสอนทางโบราณเช่น มนูธรรมศาสตร์ที่อาตมาเอามาเล่าให้ฟังนี้

ก็หาว่าครึ่แล้ว ไม่สนใจ ; เว้นแต่ผู้มีสติบัญญาบางคนเท่านั้น มีสติบัญญา มีความซื่อตรงต่อตัวเอง เคารพกับถือตัวเองเจตนาดีต่อความเป็นมนุษย์ของตัวเองเท่านั้นที่จะรับฟัง ว่าอาศรม ๔ ของมนูธรรมศาสตร์นี้น่าสนใจอย่างไร ; แล้วก็เป็นหลักเกณฑ์อันเดียวกันกับพระพุทธเจ้าสอน พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้คนเราเลื่อนชั้นในลักษณะอย่างนี้เหมือนกัน : เกิดมาที่ต้องให้ได้*สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้* ท่านเรียกว่า *นิพพาน* โดยมีคำตรัสว่า "นิพพานํ ปรมํวทนฺติ พุทฺธา" *พุทธะทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม* บรมธรรมคือหมายถึงสิ่งที่ดีที่สุด จุดหมายปลายทางที่มนุษย์จะต้องไปให้ถึง ท่านแสดงนิพพาน ท่านแสดงทางแห่งนิพพาน ด้วยหวังว่ามนุษย์จะไปให้ถึง ; ท่านต้องการให้มนุษย์เลื่อนชั้นตัวเองไปตามลำดับ ๆ ตามหลักของมนูนั่นแหละ แม้พระพุทธเจ้าจะไม่เคยพบปะกับมนู มันก็ตรงกันคือให้เลื่อนชั้นตัวเองตามลำดับอย่างนี้ ได้พบความเย็นถึงที่สุดของจิตใจอย่างนี้ในบั้นปลายแห่งชีวิต แล้วก็ช่วยเป็นแสงสว่างให้แก่ผู้อื่นด้วย. แล้วเราพุทธบริษัทนี้ทำตามกันกี่คน เรายังพยายามที่จะตั้งกลุ่มพุทธศาสตร์ ตั้งพุทธ

สมาคม ตั้งพุทธวิหาร ตั้งอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย ล้วนแต่มีความหมายว่าจะรู้จะเข้าใจ จะได้รับ จะส่งเสริม จะเผยแพร่สิ่งเหล่านี้ด้วยกันทั้งนั้น แต่แล้วมันก็ยังเป็นแต่เพียงความหวัง. ฉะนั้นเราอยากจะให้ความหวังนี้เป็นความจริงขึ้นมาแล้ว ก็ขอให้ช่วยกันคิดกันนึกดูอย่างยิ่งอย่างที่อาตมากำลังปรารภนี้ มันคงจะมีสักวันหนึ่งที่จะสำเร็จตามความประสงค์ แล้วเราก็จะเข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ คือสิ่งที่เรียกว่าเย็นที่สุด หรือนิพพานกันในชีวิตปัจจุบันนี้ คือทันตาเห็นนี้. ถ้าเกลียดคำว่า นิพพาน ก็ให้มองไปกว้าง ๆ ก็ได้ คือไม่ว่าลัทธิไหน ศาสนาไหน ศีลธรรมระบบไหนก็ตามก็ต้องการความเย็นอย่างนี้ทั้งนั้น.

ในเรื่องของศีลธรรมสากลไม่เข้าใครออกใครเป็นศีลธรรมสากลก็น่าพิจารณาดู : นักจริยธรรมสากลนี้เขามีจุดหมายปลายทางของศีลธรรมเรียกว่า Summum Bonum แปลว่า *สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้จะถึงในชีวิตนี้* เรียกว่า Summum Bonum อันเป็นวัตถุประสงค์ จึงสร้างระบบศีลธรรม (Morality) หรือปรัชญาของศีลธรรม

(Ethics) ขึ้นมาในลักษณะที่เป็นรูปโครงรัดกุม เป็น Scientific เป็น Technics ที่ดี เพื่อลุถึงสิ่งนี้.

สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ที่เรียกว่า Summum Bonum นั้นเขาแจกไว้ ๔ อย่าง : อย่างแรกคือ **ความสุขที่แท้จริง** เรียกว่า Happiness ความสุขที่แท้จริง. ถ้าแท้จริงมันหลีกนิพพานไม่พ้นยังแถมแจกออกเป็น Perfection **ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์.** ให้มีความสุขที่แท้จริงด้วย ยังแถมให้มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ด้วย. แล้วยังจำแนกให้มี Duty for duty's sake คือให้เป็นผู้หรือ**ให้เป็นมนุษย์ที่ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่** อย่าทำหน้าที่เพื่อเงิน หรือเพื่อวัตถุหรือเพื่อความสุขทางเนื้อหนัง มันจึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ดีที่ได้ดี ได้ถึงสิ่งสูงสุด. ถ้าเราเคยทำงานเพื่อวัตถุ จงเปลี่ยนมาเป็นทำงานเพื่อหน้าที่ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ทำงานเพื่องาน ให้มีจิตมีใจสูงถึงอย่างนี้. แล้วแจกความหมายเป็นอันที่ ๔ เรียกว่า **ความรักสากล** หรือ universal love มีความรักสากล ไม่มีเขาไม่มีเรา เป็นหน่วยเดียวคนเดียว ตัวเดียวกันไปหมด.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีแม้แต่หลักศีลธรรมสากล เราจึงแตกสามัคคีกันไม่มีความรักสากล ไม่มีความสงบสุขหรือสันติภาพ, ไม่มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, แล้วไม่ได้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่เลย ไปดูเถอะทำหน้าที่เพื่อวัตถุ ; จึงแตกความสามัคคี เป็นเขาเป็นเรา แล้วที่น่าเศร้าที่สุด ก็คือแม้แต่ทางศาสนาก็มีความเป็นเขาเป็นเรา. ในบางกรณีศาสนาต่อศาสนามุ่งจะทำลายล้างกันเอง นั้นไม่ใช่ ความ ประสงค์ ดั้งเดิม ของ พระศาสดา แห่งศาสนานั้น ๆ. มันเป็นผลงานใหม่ เป็นผลิตผลใหม่ของสาวกผู้ไม่เข้าใจศาสนาของตน ๆ ผู้ไม่เข้าใจพระศาสดาของตน ๆ จึงได้มีความคิดไปในทางผิด ไหลไปในทางอธรรม มองเห็นศาสนาอื่นเป็นศัตรูและปรปักษ์ ไม่ได้มองเห็นให้ชัดว่า **ในเนื้อแท้ของศาสนาแล้วเหมือนกันไปหมด คือต้องการความไม่เห็นแก่ตนนั้นแหละเป็นหลัก.** พระเยซูยิ่งสอนอย่างยิ่งว่าอย่ามีตัว อย่าเห็นแก่ตัว รักคนอื่นยิ่งกว่าตัว อย่ามีตัวของตัวจงมีตัวของพระเจ้า แล้วเป็นชีวิตนิรันดร อย่างนี้คือความไม่เห็นแก่ตัว พุทธศาสนาก็สอนความไม่เห็นแก่ตัวในทำนองเดียวกันนี้. แล้วทำไมบางทีเราได้ยินได้ฟังว่า กำลังตั้ง

ข้อที่จะมุ่งเอาเปรียบกัน แข่งขันกัน เบียดเบียนกันในระหว่างศาสนา เป็นเรื่องที่น่าเศร้ายิ่งกว่าสิ่งใด. **ถ้ามีธรรมะที่เดินมาถูกต้องแล้วจะรู้สึกว่าคนทุกคนในโลกเป็นคนคนเดียวกัน** อย่าว่าแต่ศาสนา ๒–๓ ศาสนานี้จะไม่เป็นศาสนาเดียวกัน.

เกี่ยวกับข้อนี้อาตมาเคยยกตัวอย่างว่าขอให้ดูสิ่งที่เรียกว่า "น้ำ" น้ำชนิดไหนก็ตามมีน้ำแท้ น้ำบริสุทธิ์อยู่ในนั้นทั้งนั้น จะเป็นน้ำฝน น้ำคลอง น้ำหนอง น้ำบึง น้ำในคูสกปรก น้ำอุจจาระ น้ำปัสสาวะ น้ำปลา น้ำส้ม น้ำอะไรก็ตาม ในนั้นมีน้ำบริสุทธิ์; ส่วนที่ไม่บริสุทธิ์คือเป็นสสารอื่นๆ ที่ไปเจือในน้ำให้ได้ชื่อว่าน้ำสกปรกหรือน้ำปลา น้ำส้ม นั้นมันไม่ใช่น้ำ ต้องเอาออกไป; เมื่อเหลือแต่สิ่งที่เรียกว่าน้ำ แล้วมันก็เหมือนกันหมด คือ H_2O เหมือนกันหมด (ไฮโดรเจ็น ๒ หน่วย, อ๊อกซิเจ็น ๑ หน่วย เหมือนกันหมด) มีอยู่ในน้ำฝน น้ำท่า น้ำคลอง น้ำบ่อ น้ำหนองนั้น น้ำมันต้องเหมือนกันหมด จะเป็นน้ำปลา น้ำเคย น้ำในส้วม น้ำฝน น้ำกลั่นอะไรก็ตาม; น้ำแท้ ๆ มันก็คืออันนี้ มันก็เหมือนกันหมด ไม่ควรจะรังเกียจกัน. แต่ถ้าเอาของข้างนอกที่

ปลอมที่ปนเข้าไปแทรกแซงอยู่ มันก็ต่างกัน. นี่แหละคนมองกันในแง่นี้จึงเห็นว่าเป็นต่างกัน แล้วก็เป็นปฏิปักษ์กัน.

ที่จริงทางศาสนาต้องการให้ไปไกลกว่านั้นว่าน้ำเหมือนกันหมด ในฐานะเป็น H_2O แต่แล้ว H_2O นั้นไม่ใช่น้ำ มันเป็นหน่วยของอณู ของปรมาณู แล้วหน่วยของปรมาณูนั้น ดูอีกทีมันเป็นความว่าง เป็นอีเลคตรอน โปรตอน อยู่ในความว่าง นิวเคลียสของทุกอันเป็นความว่าง แล้วมันจะไม่เหมือนกันอย่างไร. นอกจากน้ำทุกน้ำจะเหมือนกันแล้ว น้ำยังจะเหมือนกับดิน หรือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ล้วนแต่ประกอบอยู่ด้วย ปรมาณูนี้ทั้งนั้น. ถ้าความคิดเดินไปอย่างนี้ มันก็ไม่มีเขามีเรามีเหมือนกันหมดในฐานะที่ว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต กำลังทุกข์ยาก ลำบากอยู่ด้วยความเข้าใจผิด เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ไม่รู้จักว่าตัวเองคือธรรมะ หรือธรรมชาติ; ไปตู่ออกมาเป็นตัวกู มาเป็นของกู; แล้วก็ยึดมั่นถือมั่น แล้วก็หลงใหลแล้วก็เบียดเบียนกัน แย่งชิงกันข่มเหงกัน. นี่คือความไม่มีธรรมะ ไม่ประกอบอยู่ด้วย

ธรรมะเป็นอธรรมที่สุดแล้ว มันเป็นเรื่องที่เป็นอธรรมถึงที่สุดแล้ว ที่กำลัง คลุกเคล้ากัน อยู่กับมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้.

ความมุ่งหมายของการบรรยายในครั้งที่ ๒ นี้ มุ่งเพียงแต่จะให้เห็นว่า **มนุษย์กำลังเป็นอยู่อย่างไร ในกรณีที่เกี่ยวกันกับธรรมะ** ถ้าเรารู้ข้อนี้ดีแล้วเราจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้นขอให้สนใจ เพื่อทำความเข้าใจกันต่อไปในวันพรุ่งนี้ ซึ่งจะกล่าวถึงข้อที่ว่า "เราจะปฏิบัติธรรมะกันอย่างไรเพื่อให้ธรรมะมีขึ้นมา"

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เพราะสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้.

มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมะอย่างไร จึงจะมีความสงบสุข

พุทธทาสภิกขุ

บรรยาย ณ หอประชุม จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

๒๘ มกราคม ๒๕๑๑

ท่านสมาชิกกลุ่มพุทธศาสตร์และท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

ในการบรรยายครั้งที่ ๓ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมะอย่างไรจึงจะมีความสงบสุข** ขอทบทวนความจำสำหรับครั้งที่แล้วมาในความเนื่องกันของเรื่อง ว่าเราได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรมะ" คืออะไร หรือ*ธรรมะทำไมกัน* ในวันแรก และวันต่อมาได้กล่าวถึงการที่มนุษย์ไม่รู้จักธรรมะ ไม่สนใจธรรมะ เหยียบย่ำธรรมะ ทั้งที่ธรรมะนั้นก็เป็นสิ่งที่ มีอยู่ที่เนื้อที่ตัว หรือว่าเป็นตัวของตัวอยู่ เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในตัว เมื่อไม่มีความเข้าใจถูกต้องก็ทำผิด เกิดเป็นธรรมะประเภท *อธรรม*

ขึ้นมาเป็นธรรมประเภท*อธรรม*ขึ้นมา ทำให้เผลอไปในทางของมารพญามาร คือวัตถุนิยมที่ลุ่มหลงจัด แล้วโลกของเราก็หันหลังให้แก่ธรรมะ ประเภทที่เป็นธรรมที่จะทำความสงบสุขนั้นเสีย แล้วก็หันหน้าไปหาธรรมะประเภทที่จะทำให้เกิดความทุกข์นั้นยิ่งขึ้นทุกที. อาการอย่างนี้เรียกว่าเหยียบย่ำธรรม จึงได้ถูกธรรมหรือธรรมชาติตบหน้าเอาให้มีความทุกข์หรือมีปัญหาต่าง ๆ นานา เพิ่มมากขึ้น มีสภาพเหมือนกับตกนรกทางวิญญาณอยู่ตลอดกาล นี่เป็นตัวปัญหาที่มีอยู่เฉพาะหน้า.

ทีนี้ในวันนี้จะได้กล่าวถึงการที่มนุษย์เราจะต้องมีการปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เป็นไปตามทางของธรรมประเภทที่จะทำให้เกิดความสงบสุข. สิ่งที่จะต้องสังเกตให้ละเอียดเป็นพิเศษก็คืออาการที่กำลังเหยียบย่ำธรรมอยู่นั่นเอง คือไม่คำนึงถึงสิ่งที่เรียกว่า "*ธรรม*" ซึ่งในที่นี้หมายถึงธรรมที่จะทำความสงบสุข กลายเป็นเหยียบย่ำธรรมประเภทนี้เสียว่าไม่มีค่า ไม่มีความหมาย; หันไปมอบตัวให้กับสิ่งที่เราเรียกกันใหม่ว่า *อธรรม*. และยังมีที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่าธรรมหรืออธรรมก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ ที่นี้มนุษย์ไปตู่หรือไปปล้นเอามาเป็นตัวกู มาเป็นของกู ฟังดูให้ดีว่าสิ่งที่เรียก

ว่า "ตัวกู" "ของกู" นี้คืออะไร นี้คือสิ่งที่เพิ่งเกิดใหม่ แล้วก็เกิดหยก ๆ แล้วก็เกิดชั่วคราวประเดี๋ยวประด๋าว แล้วก็ลับหายไป คือทุกโอกาสที่คนเผลอสติ ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก เป็นต้น แล้วเผลอสติไม่มีความรู้ที่ถูกต้องในทางธรรม เกิดขึ้นในขณะนั้น อย่างนี้เรียกว่าเผลอสติ เมื่อเผลอสติก็เป็นโอกาสของฝ่ายอธรรม. เพราะว่าการไหลไปในทางต่ำนั้นง่ายกว่าการที่จะดำรงตัวอยู่ หรือไหลไปในทางสูงเพราะฉะนั้น จึงง่าย ที่จะ ตกไปใน ฝ่าย อธ รรม ฝ่ายที่จะให้เกิดความทุกข์. นี่แหละเผลอนิดเดียวก็ทำให้เกิดความรู้ สึกที่เป็นตัวกูของกูโดย อาศัย กำลัง ของ สัญชาต ญาณ เป็นใหญ่

พอเกิดตัวกูของกูแล้วก็เรียกว่าเกิดคนขึ้นมาในลักษ-ณะที่แปลกประหลาด คือคนที่มีอาการเหมือนกับคนบ้า ไม่รู้อะไรตามที่เป็นจริง ก็ไปบ้าคือไปหลงรัก หลงเกลียดหลงโกรธหลงอะไรต่าง ๆ นานาอย่างใดอย่างหนึ่ง นี่เรียกว่ามีอาการเหมือคนบ้า เพราะฉะนั้นจึงมีความทุกข์. แล้ว*ตัวกูของกูชนิดนี้ไม่ใช่ว่าเกิดอยู่ตลอดกาล* สังเกตดูให้ดี ๆ มันเกิดชั่วขณะที่เผลอไปหรือโง่ ไป. แต่เดี๋ยวนี้คนเราเคยชินในการที่เผลอหรือที่โง่นี้มากเข้า เพราะฉะนั้นมันจึงมีการเผลอมากเข้า จนเวลาที่เกิดตัวกูของกูนี้มาก มากขึ้นทุกที โดย

เฉพาะในโลกสมัยนี้ เพราะฉะนั้นปัญหามันจึงอยู่ที่จะต้องรู้จักอาการอย่างนี้หรือภาวะอันนี้ให้ดี ๆ; แล้วควบคุมให้ได้

รวมความว่าที่เกิดเป็นทุกข์ขึ้นมานี้ก็เพราะว่าเหยียบย่ำธรรมะ แล้วไปตู่เอาธรรมชาติมาเป็นตัวกูของกู นี้เป็นคนคดโกง เป็นนักปล้นนักจี้ซึ่งหน้า เอาธรรมชาติมาเป็นตัวกูมาเป็นของกู. ดังนั้นเมื่อต้องการความสงบสุข ก็ต้องทำในลักษณะที่ตรงกันข้าม คืออย่าไปเหยียบย่ำธรรม เลิกการกระทำเช่นนั้นเสีย อย่าเป็นนักปล้นนักจี้ เอาธรรมชาติต่าง ๆ นานามาเป็นตัวกูของกู แล้วก็คืนดีกับธรรมะเสีย. นี่พูดอย่างโวหารภาษาชาวบ้านภาษาคน ว่าคืนดีกับธรรมะเสีย. แต่นี่มันโกรธกัน มันเกลียดกัน เหยียบย่ำกัน คล้ายกับว่าหย่าขาดจากกัน; จึงไม่มีอาการเหมือนกับที่เรียกว่าคืนดีกัน ดังนั้นจะต้องหันไปเคารพธรรม ให้ความสำคัญแก่ธรรมและซื่อตรงต่อธรรมชาติ อย่าไปเอาธรรมชาติมาโดยพละการว่าเป็นตัวเรา หรือของเรา. ปากพูดว่าตัวเราหรือของเราในบางครั้งบางคราวก็จริง แต่ใจอย่าเป็นอย่างนั้น. เพราะการพูดว่าเราว่าของเรานี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องพูดกันตามภาษาชาวบ้าน. พระพุทธเจ้าท่านก็พูด พระองค์ก็ตรัสด้วยคำว่าเราว่าของเรา ว่าตถาคต ว่าของตถาคตอะไรทำนองนี้ ก็

เหมือนกับที่เราพูดว่าเรา ว่าของเราเหมือนกัน. แต่ว่าปากพูดอย่างนั้น แต่ใจเป็นอย่างอื่น คือรู้อยู่เต็มอกเต็มใจ เต็มสติปัญญาว่ามันเป็นของธรรมชาติ มันไม่ใช่ตัวเรา มันไม่ใช่ของเรา. นี้เรียกว่าเลิกเป็นนักปล้น นักจี้กันเสียที อย่าไปดูเอาธรรมชาติ มาเป็นตัวกู มาเป็นของกู จึงจะมีความสงบสุข. คือมีจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ก็ทำได้ดี เป็นไปในทางของความถูกต้องพอเหมาะพอดี ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นเลย. นี่โดยหัวข้อใหญ่หรือโดยหลักใจความมันก็มีอยู่อย่างนี้.

ทีนี้เราจะต้องดูกันในรายละเอียด: เราจะต้องรู้ว่า *ธรรมชาตินี้* มันมีลักษณะหรือมีคุณสมบัติเหมือนกับสิ่งที่เราเรียกว่า *พระเจ้า* หรือพระเป็นเจ้า คือมันเหนือสิ่งใด ไม่มีสิ่งใดไปบีบบังคับมันได้; มีแต่จะต้องไปทำให้ถูกกับเรื่องกับราวของมัน. เราใช้คำว่า "มัน" ดูจะหยาบคายไปหน่อยแต่เราก็พูดกันอยู่อย่างนี้. ลักษณะที่เหมือนกับพระเจ้านี้หมายความว่ามันยืนกรานตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่มีเปลี่ยนแปลง ไม่เข้าใครออกใคร ไม่ไว้หน้าใคร ไม่ตามใจใคร; ใครต้องการอย่างไรจงทำไปตามกฎนั้น ๆ เมื่อทำอย่างนั้นจึงจะได้อย่างนั้นมา เมื่อทำอย่างนี้ก็จะได้อย่างนี้มา นี่มันยืน

กรานอย่างนี้อยู่เรื่อย. นี่คือกฎของธรรมชาติ หรือกฎของพุทธศาสนาหรือกฎในศาสนาทุกศาสนาจะต้องเป็น อย่างนี้ทั้งนั้น หากแต่บางทีเขาไม่เรียกว่าธรรมชาติ เรียกว่าธรรมก็ได้ เรียกพระเจ้าก็ได้ เรียกอะไรก็ได้. แต่เมื่อพูดกันตามภาษาตามภาษาธรรมดาไม่ใช่ภาษา ศาสนา หรือ พูดกัน ตาม ความจริง ก็เรียกว่า "*ธรรมชาติ*" ดีกว่า : ให้มนุษย์ทำหน้าที่ให้ถูกต้องซื่อตรงตามกฎของธรรมชาติ อย่าตู่กรรมสิทธิของธรรมชาติ แล้วมันก็หมดปัญหาเท่านั้นเอง แต่เดี๋ยวนี้มันน่านึก น่าคิด หรือน่าสะดุ้ง ที่ว่าเรากำลังเผลอ กำลังไม่เข้าใจต่อธรรมชาติ แม้ที่มันเป็นตัวเราเอง จึงได้ทำไปในทางที่เหยียบย่ำธรรมะ หรือต่อต้านธรรมชาติในลักษณะที่เป็นไปไม่ได้ในทางที่จะมีความสุขมีแต่จะเป็นไปในทางที่มีความทุกข์ มีความวุ่นวายระส่ำระสาย

เราจงดูกันต่อไปถึงข้อที่ว่า ความนิยมของมนุษย์ในสมัยนี้ ส่วนใหญ่ก็เป็นไปในทางที่หลับหูหลับตาเหยียบย่ำธรรมชาติโดยไม่รู้สึกตัว ฉะนั้นจึงมีความลำบากยุ่งยากอยู่ทุกอย่างทุกประการ แม้แต่การศึกษาก็เพ่งไปแต่ในทางที่จะให้ได้มาซึ่งวัตถุเป็นอุดมคติ; ไม่ได้เพ่งที่จะให้ได้มาซึ่งธรรมะคือความสงบสุข หรือความสะอาด สว่าง สงบ แห่ง

จิตใจเป็นอุดมคติ; ไปเพ่งแต่ที่จะเอาวัตถุที่ถูกอกถูกใจเป็นอุดมคติ. แล้วที่ว่าถูกอกถูกใจนั้น ไม่ใช่ถูกอกถูกใจของคนรู้ แต่ไปถูกอกถูกใจของคนที่ไม่รู้ คนที่ยังหลับตาต่อธรรมชาติ. ดังนั้นจึงเพ่งไปแต่ในทางวัตถุที่จะก่อให้เกิดความสุขทางร่างกาย หรือทางเนื้อทางหนังเหมือนลูกเด็ก ๆ หรือจะเลยกว่าลูกเด็ก ๆ ลงไปถึงสัตว์ทั่วไปก็ยังมี คือมุ่งหมายแต่ความสุข สนุกสนาน เอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง ไม่รู้เรื่องความสะอาด สว่าง สงบ ความสุขในทางวิญญาณ. นี่การศึกษาของโลกทั้งโลกใน สมัยนี้เฮไปแต่ในแนว อย่างนี้; แล้วมิหนำซ้ำ หาว่า ศาสนานี้ไม่เกี่ยวกับคน ถูกกีดกันไม่ให้เอาเข้ามาในสถาบันของการศึกษาชั้นสูง คือชั้นที่จะพูดกันรู้เรื่อง; ปล่อยให้เป็นเรื่องท่องจำของลูกเด็ก ๆ เล็ก ๆ อย่างมาก. ในต่างประเทศยิ่งได้ยินข่าวว่าไม่ให้การศาสนา หรือเรื่องศาสนาเข้าไปแตะต้องกับสถาบันของการศึกษาเสียเลยก็มี เพราะหาว่าเป็นคนละเรื่องบ้าง หรือว่าทางการเมืองมันบังคับไม่ให้ทำเช่นนั้นบ้าง. สิ่งที่เรียกว่าศาสนาก็ไม่มีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกันกับ นักศึกษาที่มีสติปัญญา. นักศึกษาเหล่านี้ก็ถูกมอมให้มึนเมาไปแต่ในความบ้าหลังในเรื่องทางวัตถุ ในเรื่องความสุขทางเนื้อหนังในเรื่องเกียรติยศ ชื่อเสียง พอเขาโตขึ้นมาเป็นผู้หลักผู

ใหญ่เป็นเจ้าของโลก; โลกนี้ก็กลายเป็นโลกของวัตถุนิยมอย่างนี้ ก็มีการปล้นจี้ ธรรมชาติ มาเป็นตัวกูของกูมากขึ้น จึงมีความทุกข์เพิ่มมากขึ้น ๆ และมีหวังที่จะเพิ่มมากขึ้นอีกต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด. นี่จึงพากันมีจิตที่วุ่นวาย อยู่ด้วยตัวกูของกู ไม่มีว่างจากตัวกู หรือของกู จนแทบจะกล่าวว่ามีวุ่นมีทุกข์อยู่เสียมากกว่า

ทีนี้ทางที่จะต้องกระทำนั้นมันก็คือตรงกันข้าม : จะต้องมีความรู้สึกให้ถูกต้อง เห็นความจำเป็นของธรรม หรือของศาสนาที่จะช่วยให้มีจิตว่าง จากความรู้สึกว่าตัวกู –ว่าของกู แล้วก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้นไปตามเดิมนั้น ในลักษณะที่ถูกต้อง คือไม่เกิดเป็นทุกข์ ไม่เกิดเป็นพื้น เป็นไฟ เผาลนคนผู้นั้นขึ้นมา. ธรรมะมีความมุ่งหมายที่จะช่วยมนุษย์ในลักษณะอย่างนี้ แต่มนุษย์ไม่ต้องการ คิดไปเสียแต่ว่าไม่ทันใจ มุ่งจะตะกละตะกลามในเรื่องของวัตถุ ตามความต้องการของตน. ตนในที่นี้คือกิเลสตัณหาหรือตัวกูของกูนั่นเองไม่ใช่ของสติปัญญา ฉะนั้นก็เลยมีแต่ความไหลเลื่อนลงไปในทางนั้น ในทางต่ำ คือทางที่จะเป็นทุกข์.

มีความลำบากอยู่ตรงเรื่องคำพูดไม่ค่อยจะมีพอ ที่

จะใช้อธิบายเรื่องนี้ให้เป็นที่เข้าใจกันได้อย่างชัดเจนถูกต้อง หรือโดยรวดเร็ว จึงต้องใช้เวลามาก ความพยายามมาก แล้วความอดทนมีไม่พอ ก็เลยพูดกันไม่ทันจะรู้เรื่อง; ส่วนมากหรือทั่วไป เป็นเสียอย่างนี้. สำหรับผู้ที่มีความลุ่มหลงในทางวัตถุนิยมนั้น ไม่มีแก่ใจอยู่แล้วที่จะเสียสละเวลามาฟังเรื่องอย่างนี้ มันก็ไม่มีโอกาสที่จะรู้เรื่องอย่างนี้ จะแก้ปัญหาข้อนี้ได้ก็ต้องไปคิดดูกันเสียใหม่ บอกกล่าวให้ดูกันเสียใหม่ ให้เห็นความจำเป็นของสิ่งนี้ **คือรู้จักทำให้จิตปราศจากความคิดที่ปรุงขึ้นมาว่าเป็นตัวกูหรือว่าของกูนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้**จนกระทั่งไม่เกิดเลย

จิตที่ปราศจากความเดือดพล่านเป็นตัวกูของกูนี้ เราไม่มีคำอื่นจะเรียก เราก็เรียกว่า "*จิตว่าง.*" เมื่อว่างจากตัวกูแล้วมันจะมีอะไร คิดดู; มันมีอะไรก็ไม่ใช่ของกู นี่เป็นการกระทำที่ถูกต้อง ตามหลักของธรรมชาติ คือไม่ไปปล้นไปจี้เอาของธรรมชาติ หรือตัวธรรมชาติมาเป็นตัวกูของกู. **จิตที่ไม่ยึดครองเอาสิ่งใดว่าเป็นตัวกูของกูก็ควรจะเรียกว่าจิตว่าง** เหมือนกับที่มือของเราเมื่อไม่ได้จับฉวยอะไรเอาไว้ ก็ต้องเรียกว่ามือว่าง. จิตก็เหมือนกัน ในเมื่อไม่ได้จับฉวยอะไรเอาไว้ ก็ต้องเรียกว่า "จิตว่าง" แต่คำว่า

ว่าง นี้มันมีหลายความหมาย มีทางเข้าใจผิดได้. ก่อนนี้อาตมาก็ยอมรับ เพราะเราใช้คำว่า "ว่าง" ว่างกันแต่ในความหมายที่ว่ามันไม่มีอะไรเลย หรือมันไม่ทำอะไรเลย; แต่ขอให้ทราบว่านั้นเป็นภาษาเด็ก ๆ ไม่ใช่ภาษาของคนที่โตแล้ว หรือเป็นนักศึกษาโดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา คำๆ เดียวกันย่อมมีความหมายสูงต่ำตามลำดับ ขอให้พิจารณาดูคำอื่น ๆ อีกมากมายหรือทั่ว ๆ ไป: คำ ๆ หนึ่งจะมีความหมายอยู่หลายระดับ ระดับต่ำก็คือภาษาคนโง่พูด ระดับสูงก็คือภาษาคนมีสติปัญญาพูด, เราจึงแบ่งแยก อย่างน้อยที่สุดเป็นภาษาคนกับภาษาธรรม หรือ ภาษาพระพุทธเจ้า, ส่วนคำว่า จิตว่าง ในที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านสอน เรื่องให้มองดูโลกในลักษณะที่เป็นของว่างอยู่เสมอ นี้เป็นพระพุทธภาษิต.

พระพุทธองค์ตรัสย้ำว่า *ให้ทุกคนมองดูโลกในลักษณะที่เป็นของว่างอยู่เสมอ* แต่ไม่ได้หมายความว่าให้ดูโลกในลักษณะที่ไม่มีอะไรเลย; ให้มันมีอยู่ทุกอย่าง ให้มันเป็นอยู่ทุกอย่าง ตามที่มันมีและมันเป็น แต่ว่าในทั้งหมดนั้นไม่มีอะไรไม่มีส่วนไหน ที่สมควรแก่การที่จะไปเรียกว่าตัวตนหรือของตน. นี่ให้เห็นโลกในลักษณะนี้จึงจะเรียกว่าเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ เห็นสิ่งต่าง ๆ มี เป็น ไป จน

กระทั่งมาเกี่ยวข้องกับเรา เราเองก็หามากินมาใช้ วน ๆ เวียน ๆ ไปอยู่อย่างนี้ นี้ก็รวมเรียกว่าโลกเหมือนกัน. ทั้งหมดทั้งสิ้นที่มีอยู่ในโลกอย่างไร รวมกันทั้งหมดแล้วก็ให้มองเห็นในลักษณะโดยความเป็นของว่าง ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน, อ้าย*ตัวตน* หรือ *ของตน* นี่ มันเป็นคำในระดับกลาง ระดับปกติ; ถ้ามันเดือดจัดขึ้นมามันก็เป็น*ตัวกู* หรือเป็น *ของกู*. แต่ลักษณะที่มันเป็นอยู่จริงในจิตใจของคนนั้นมันอยู่ในลักษณะที่เป็นตัวกูของกูทั้งนั้น เงินของกู ทองของกู อะไร ๆ ของกู อย่างนี้ทั้งนั้น, อย่างนี้แล้วก็กล่าวได้ว่าคนนั้นไม่ได้มองเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง เห็นนั่นเห็นนี่เป็นตัวกู เป็นของกูไปหมด เต็มไปด้วยตัวกู เต็มไปด้วยของกู แล้วมันจะว่างอย่างไร จิตมันไม่ได้ว่าง มันวุ่น, เมื่อมันวุ่นมันก็สกปรกมืดมัว เร่าร้อน และเป็นทุกข์. **ให้ดูทุกสิ่งในลักษณะที่เป็นของว่าง จากตัวตนหรือของตนอยู่เสมอ แล้วจิตมันจะว่างเอง**.

ลองคิดดูอีกนิดหนึ่ง ทบทวนดูอีกนิดว่า: เมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยปัญญาที่ถูกต้องมองเห็นทุกอย่าง ว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนและของตนแล้ว มันก็จะไม่จับฉวยอะไรไว้ มันเป็นจิตว่าง ไม่ไปเป็นทาสของสิ่งใด ไม่ได้ไปลุ่มหลง

ในสิ่งใด *ฉะนั้นมันจึงเป็นอิสระ.* เพราะมันไม่ไปโง่หลงในสิ่งใด *ฉะนั้นมันจึงฉลาด* คือเป็นปัญญาหรือแสงสว่าง. มันไม่ไปเกลือกกลั้วในสิ่งเหล่านั้น *ฉะนั้นมันจึงสะอาด;* มันจึงเป็นจิตที่สะอาด สว่าง สงบได้ แต่เราเรียกว่า "**จิตว่าง**" เพื่อแสดงอาการเฉพาะให้ชัดเจนลงไป ถึงข้อที่ว่ามันไม่ได้จับฉวยอะไรโดยความเป็นตัวตนหรือของตน. เมื่อมันว่างอย่างนี้ มันก็มีลักษณะ สะอาด สว่าง สงบ; จิตชนิดนี้ คือจิตที่ที่เป็นธรรมชาติ บริสุทธิ์ ไม่ไปตู่อะไร ไม่ไปปล้นจี้อะไรว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของของตน; มันจึงเป็นจิตที่ไม่มีความทุกข์ หรือเรียกว่าจิตที่ดับเย็น หรือเรียกว่า จิตเดิม (คือก่อนแต่จะปรับปรุงเป็นตัวกูของกู); หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านิพพานก็ได้

จิตที่ประกอบอยู่ด้วยลักษณะของนิพพาน เข้าถึงพระนิพพานนี้ จะเรียกว่าเป็นขณะที่เข้าถึงพระเป็นเจ้า อยู่เป็นอันเดียวกันกับพระเป็นเจ้า ไม่มีความทุกข์เลย อย่างนี้ก็เรียกได้. นี้มันเป็นโวหารของภาษา มีกล่าวได้มากมาย ไปคิดดูเองก็จะพอเห็นได้. นี่เรียกว่า *เราคืนดีกันกับธรรมชาติ* ไม่เป็นศัตรูกันกับธรรมชาติ ธรรมชาติไม่ตบหน้าเรา ไม่เกลียดเราแต่จะมีอาการที่เหมือนกับว่า รักเรา คือแวดล้อม

เราให้อยู่ด้วยความปกติสุข. *นี้เป็นแนวที่จะต้องประพฤติและปฏิบัติ: ไม่เหยียบย่ำธรรมชาติ เคารพธรรมชาติ ทั้งฝ่ายที่เป็นธรรมและอธรรม;* เพราะทั้งธรรมและอธรรมล้วนแต่เป็นธรรม คือธรรมชาติ ฝ่ายเป็นธรรมเราเคารพนั้น ฟังง่าย ทุกคนฟังออก; แต่ฝ่ายที่เป็นอธรรมเราเคารพด้วยนี้บางคนจะฟังไม่เข้าใจ. แม้สิ่งที่เรียกว่า *อธรรม* ก็คือธรรม เพราะฉะนั้นเราต้องเคารพ คือต้องไปเอื้อเฟื้อ ต้องไปสนใจ แล้วต้องไปประพฤติปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามอำนาจ หรือตาม ความหมาย ของสิ่ง ที่เรียกว่า อธรรม. ถ้าเราไปทำเล่น ๆ กับมัน มันก็กัดเอา เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าจะต้องมีความเคารพในสิ่งที่เรียกว่าธรรม โดยประการทั้งปวง. ความดีก็เคารพง่าย ส่วนความชั่วก็ต้องเคารพในลักษณะที่ว่าทำให้ถูกกันกับเรื่องราวของความชั่ว คืออย่าไปทำความชั่วนั่นเอง. ความชั่วมันไม่ต้องการให้เราทำ เราก็อย่าไปทำซิ; เมื่อเราไปขืนทำเข้า มันก็ต้องมีความทุกข์, นี่เรียกว่าจะต้องรู้จักเคารพธรรม เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ล้วนแต่เคารพธรรม* เอาใจใส่เอื้อเฟื้อในการที่จะรู้ธรรม ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง ไม่มีผิดพลาดเลย.

ที่นี้เกี่ยวกับธรรมชาติ เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *จงมองเห็นโลกหรือสิ่งทุกสิ่งโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอนั้น* หมายความว่าเห็นธรรมชาติทุกอย่าง ในตัวเรา นอกตัวเรา หรือทั้งหมดทุกหนทุกแห่งนี้ ทั้งเรื่องรูปธรรม ทั้งเรื่องนามธรรม ก็ตามนี้ ว่าเป็นของว่าง ปราศจากตัวเรา ไม่ใช่ของเรา. สำหรับ "ธรรมชาติ" อย่างนี้ เราเป็น *ผู้ยืม* ดีกว่าเป็น *เจ้าของ.* อย่าทำตัวเป็นเจ้าของกับมัน จงทำตัวเป็นผู้ยืมใช้ชั่วคราวนี้ดีกว่า ทำง่ายกว่า และจริงกว่า ถูกต้องกว่า.

ที่ในทาง พุทธศาสนา สอนให้ไม่ ยึดมั่น ถือมั่น เป็นของเรา ก็ไม่ได้หมายความว่า ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น แต่ว่าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นอย่าง ถูกต้องใน ลักษณะคล้ายกับที่เรียกว่าเป็นผู้ ยืม. เพราะว่าโดยความจริงโดยเนื้อแท้แล้ว เราไม่มีทางที่จะเป็นเจ้าของธรรมชาติอะไรที่ไหนอีก เพราะกายของเราจิตของเรา ความคิดของเราก็เป็นธรรมชาติอยู่แล้ว แล้วจะไปตาบอดเป็นเจ้าของธรรมชาติอะไรกันที่ไหนอีก นี่มันผิด มันผิดเรื่องความจริง. หรือถ้าจะมองถึงธรรมชาติที่เป็น กฎธรรมชาติ แล้ว ไม่มีทางที่ใครจะเป็นเจ้าของมันได้ มันเป็นพระเจ้าในตัวมันเองมันเป็นเจ้า-

ของในตัวมันเอง เราไปทำเล่นกับสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ เราขืนไปทำจริงว่าจะเอาอย่างนี้ มันก็เหมือนกับเอาศีรษะไปชนภูเขา มันจะได้ประโยชน์อะไร มันไม่มีทางที่ภูเขาจะพังทลายลงมาได้ ศีรษะจะพังทลายเสียก่อน. เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนกันมาแต่โบราณกาลทีเดียวว่า เป็นผู้ยอมดีกว่า ส่วนที่เราพูดกันว่าเป็นของเราเป็นตัวของเรา นั้นให้พูด ตามสมมติหรือตามกฎหมาย. ภาษาที่ปากพูดอย่างภาษาชาวบ้านนี้เรียกว่า ภาษาสมมติ ถึงแม้กฎหมายก็เป็นเรื่องสมมติบัญญัติตามที่มนุษย์ช่วยกันสมมติ บัญญัติเอาไว้ เช่นระบุตามกฎหมายว่าที่ดินนี้เป็นของคนนี้ เงินนี้เป็นของคนนี้ อะไรเป็นของคนนี้ ก็ถูกแล้ว ตามสมมติตามกฎหมาย แต่ธรรมชาติ คงจะหัวเราะเยาะอยู่เสมอ ที่พวกมนุษย์คบคิดกันอย่างนี้ อ้างเป็นกฎหมายกฎเหมย จะเอาไปบังคับธรรมชาติ ซึ่งไม่มีทางที่จะเป็นไปได้.

ที่เราได้พูดกัน ว่าเรา ว่าของเรานี้ เพราะมันได้พูดกันมาตั้งแต่สมัยที่ยังไม่รู้อะไร สมัยที่ยังโง่ ไม่รู้กี่พันปีหมื่นปีแสนปีล้านปี อะไรมาแล้วก็ได้. คำพูดทีแรกมันคงจะไม่มีเรามีเขาอะไรนัก ให้ลองคิดดูก็จะเข้าใจได้ในข้อนี้: เราลองนึกดูถึงสัตว์ สัตว์เดรัจฉาน มันมีอะไรบ้างเหมือน

กันเช่นมีที่อยู่มีอาหาร มีอะไรเหมือนกับคนเหมือนกัน แต่ไม่มีความยึดถือ ยึดครองว่าเรา หรือว่า ของเรามาก เหมือนคน. นี้จะขอ แนะนำให้ สังเกตสิ่ง ที่ควร สังเกต หรือควร รู้สึก อย่างหนึ่งว่าความรู้สึกของสิ่งที่มีชีวิต ที่เป็นรากฐานในส่วนลึกนั้น คือความรู้สึก ว่าได้หรือไม่ได้ ว่าได้หรือเสีย ว่า Gain หรือ Loss นี้ ๒ อย่างนี้เท่านั้น ไม่มีว่าเรา ว่าของเรา ว่าดีว่าชั่ว ว่าบุญว่าบาป ว่าสุขว่าทุกข์ อะไรที่ไหน. **สิ่งที่มีชีวิตในชั้นแรกจะรู้สึกแต่เรื่องว่า** *ได้* **หรือ** *ไม่ได้* **เท่านั้น** (ได้คือว่า ได้กิน ได้อยู่ ได้มีชีวิตอยู่ โดยไม่ตายนี้ เรียกว่าได้; ที่นี้ส่วนที่ว่าไม่ได้ หรือเสียนั้นคือ ไม่ได้กิน ไม่ได้อยู่ ไม่ได้มีชีวิตอยู่) มันรู้สึกแต่คู่นี้เท่านั้นคือ ได้และเสียเท่านั้น. และเพียงเท่านี้ สัตว์เดรัจฉานหรือต้นไม้ หรืออะไรมันก็มีความเป็นอยู่ได้ คือมันพยายามที่จะได้ เช่น ต้นไม้ก็พยายามที่จะได้ น้ำ ได้แสงแดด ได้แร่ธาตุ เป็นอาหาร. จะเห็นได้ว่ามันดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้เท่านั้นเอง แล้วมันก็มีชีวิตอยู่; มันไม่มีความรู้สึกว่า ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์ หรือแม้แต่คำว่าอร่อยหรือไม่อร่อย ถึงสัตว์ก็เหมือนกัน ไม่ได้รู้สึกอะไรมากไปกว่าได้กิน หรือไม่ ได้กินเท่านั้นเอง: คือว่าได้กินก็ได้มีชีวิตอยู่; ไม่ได้กินก็ต้องตายหรือ

บางทีไม่นึกถึงก็ตาย เพียงแต่ความหิวบีบคั้น ให้ได้กินก็หายหิว; มันรู้แต่เพียงเท่านี้ ฉะนั้นปัญหาเรื่องดีชั่วบุญบาปสุข ทุกข์ ไม่มี. เพราะฉะนั้นเรื่องที่จะเป็นตัวกูเป็นของกูนี้มันก็ไม่มี มันมีจิตว่างตามธรรมชาติในระดับต่ำ โดยไม่ต้องทำอะไรเลย มันจึงมีความทุกข์น้อย ไปตามประสาของมัน.

ทีนี้วิวัฒน์มาถึงคน ในชั้นแรกที่เป็นคนป่าครึ่งคนครึ่งลิง อรไรนี้ คงจะนึกได้แต่ในเพียงคู่แรกว่าได้หรือเสียอย่างเดียวกับสัตว์เดรัจฉานเหมือนกัน ถ้ามันได้มา ก็เป็นเรื่องหมดปัญหา หมดปัญหาประจำวันหรือหมดปัญหาตลอดชีวิต. ทีนี้ต่อมาอ้ายคนนี้มันมีวิวัฒนาการ มีปัญหาสูงขึ้น ๆ เพราะมันสมองมันพิเศษ แล้วมันประหลาดตรงที่มันพูดได้ อ้ายสัตว์เดรัจฉานมันพูดไม่ได้ ไม่มีภาษาพูด. คนเผอิญมันมีภาษาพูด แล้วภาษาพูดนี้ทำให้เกิดการศึกษา. การศึกษาก็ช่วยให้จิตใจวิวัฒนาการเร็ว เพราะฉะนั้นมันจึงมีความคิดนึก สติปัญญาขึ้นมา มันจึงคิดนึกได้มาก โดยมันรู้อะไร ๆ รู้สึกอะไรมาก เพิ่มขึ้นจากที่เพียงแต่ รู้ว่าได้ หรือเสีย; มันรู้อะไรที่มีความหมายกว้างออกไปจนเป็นดีหรือชั่ว ถ้าได้ก็คือดี ; ไม่ได้ก็คือชั่ว. เราขยายสิ่งที่มีความหมายเป็นสิ่งที่ต้อง

การกับที่ไม่ต้องการนี้เรื่อยมา ๆ จนกระทั่งว่า บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คืออร่อยหรือไม่อร่อย ทางตา ทางหูทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นี้ มีความรู้สึกเป็นอร่อยหรือไม่อร่อย ซึ่งสัตว์เดรัจฉานมันไม่มี. ทีนี้พอคนมาเริ่มมีเข้าเท่านั้น ก็ต้องมีบาปดังเดิม บาปตลอดกาล ความทุกข์ตลอดกาล เหมือนที่ในคัมภีร์คริสเตียนเขากล่าว มันจึงมีปัญหาสำหรับคนเท่านั้นในเรื่องตัวกูของกู นี้เป็นรากฐานแล้วก็มีดีชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ เป็นคู่ ๆ ๆ ๆ เรื่อยมาจนถึงบัดนี้ไม่รู้ว่า ก็ร้อยก็พันคู่ล้วน แต่เป็นที่ตั้งของความยึดถือว่าตัวกู ว่าของกูทั้งนั้น. นี้จิตที่เคยว่างตามธรรมชาติมาแต่เดิมโน้น ในระดับต่ำโน้น มันเกิดวุ่นขึ้น ๆ ๆ รู้จักวุ่นมากขึ้น แต่วุ่นที่ไรก็เป็นความเอร็ดอร่อย ตามภาษาของมนุษย์ที่โง่ที่หลงอยู่ทุกที และก็มากขึ้นทุกที; ฉะนั้นความคิดมันจึงขยายตัวไปในทางวุ่น มากกว่าที่จะเป็นไปในทางว่าง มันจึงมีความทุกข์ตลอดกาล มีกิเลสตลอดกาล มีบาปตลอดกาล จริงได้เหมือนกัน

ทีนี้ต่อมามัน ถึงรอบวิวัฒนาการไปใน ทางที่จะรู้สิ่งนี้ จึงถึงยุค ๆ หนึ่งที่มนุษย์รู้จักคิด รู้จักนึกมากขึ้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ จนเกิดรู้เรื่องความทุกข์ หรือกิเลสขึ้นมา จนกระ-

ทั้งเกิดบุคคลประเภทพระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลก รู้เรื่องนี้ ฉะนั้นจึงสอนให้มนุษย์ระวังให้ดี ว่าอ้ายตัวกูของกูที่ขยายตัวขึ้นมาทุกทีนี้ คือสิ่งที่ร้ายกาจที่สุด ให้พยายามขูดเกลา หมายความว่าคอยระวังอย่าให้มันเกิด บ่อยเข้า ๆ ให้ระวังหนักขึ้น ๆ ๆ จนมันไม่อาจจะเกิด เมื่อมันไม่อาจจะเกิดเราก็สบายไม่มีความสุขเลย แล้วเราก็ทำอะไรต่าง ๆ ได้มีอะไรต่าง ๆ ได้ หรือว่าเกี่ยวข้องทุกสิ่งได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์เลย. เพราะฉะนั้นธรรมะเรื่องนี้ที่เป็น **หัวใจพุทธศาสนานี้จึงมีค่ามากตรงที่ว่ามันช่วยให้มนุษย์ที่ฉลาด ขึ้นมาถึงในระดับนี้แล้ว จะได้ฉลาดไปในทางที่จะไม่เป็นทุกข์** คือมีอะไรได้ ทำอะไรได้ เกี่ยวข้องกับอะไรได้ในลักษณะที่ไม่เป็นทุกข์ มีสติปัญญาอยู่เรื่อย มองเห็นตัวเองเป็นผู้ยืมอยู่เรื่อย ไม่เป็นเจ้าของอะไร ไม่เผลอไปว่าตัวกูว่าของกู ตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ ; พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์สอนอย่างนี้. ฉะนั้นเราอย่าได้มีความรู้สึกคิดนึกไปตามภาษาคนที่เป็นตัวกูของกูตามที่คนไม่รู้พูด หรือว่าตามกฎหมายว่านั่นของคนนั้น นี่ของคนคนนี้. นี่มันเป็นเรื่องที่มนุษย์สมยอมกันเองขบถต่อธรรมชาติ หรืออย่างดีที่สุดก็เพียงแต่ว่า เพื่อ

จะแก้ปัญหายุ่งยากบางประการเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ผ่านพ้นไปเสีย แต่ถ้าใครไปยึดถือเอาว่าเป็นของเรา เพราะกฎหมายว่าเป็นของเราอย่างนี้แล้ว คนนั้นอาจจะทำไปผิดข้อเท็จจริงของธรรมชาติ ผิดความจริงของธรรมชาติในแง่ที่เกี่ยวกับกฎหมายก็ได้. เมื่อทำผิดแล้วก็ไม่ต้องโทษใคร มันก็ต้องเป็นทุกข์ อย่างที่ใครช่วยไม่ได้.

มนุษย์จะบัญญัติกฎหมายหรือบัญญัติอะไรว่าอย่างไรก็ตามใจ ธรรมชาติไม่รู้ไม่ชี้ ธรรมชาติคงยืนกรานตามกฎของธรรมชาติ เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่ฉลาดจึงหันไปหากฎธรรมชาติ จะบัญญัติกฎหมายก็ดี จะบัญญัติศีลธรรมก็ดีต้องให้มีรากฐานอยู่บนกฎของธรรมชาติ นั่นจึงจะเป็นศีลธรรมหรือกฎหมายที่ดี ; ถ้าอย่างนี้มันก็ค่อยยังชั่ว.

เราไปเข้าใจผิดเอาว่าของเรา ก็ของเขาเสียจริง ๆ ด้วยจิตด้วยใจเสียจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแต่ปากพูด มันก็เลยมีความทุกข์. ทีนี้เราก็ใช้วิธีของธรรมะทางศาสนาเพื่อให้เห็นว่าไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ของเรา. ถ้าจะสมมติพูดกันอย่างภาษาคนก็ให้เราเป็นผู้ยืม แล้วก็เป็นผู้ยืมที่ซื่อสัตย์. ถ้าเราเป็นผู้ยืมที่ดี ธรรมชาติจะรักเรา แล้วก็จะให้เราเต็มที่ และเราก็มีอะไร ๆ มากมาย ได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์ จะทำ

งานอะไรได้มากมายโดยไม่ต้องมีความทุกข์ จะมีทรัพย์หรือมีเกียรติ หรือมีอำนาจวาสนา หรือมีอะไรได้โดยไม่มีการผิดพลาด และเป็นทุกข์ ; เพราะเราล้วนแต่ยืมมาทั้งนั้น. ทรัพย์สมบัติก็ยืมเอาของธรรมชาติมา เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ วาสนาก็ยืมของธรรมชาติมา, แม้แต่ความสุข ความทุกข์นี้ก็ยืมของธรรมชาติมา ; นี่ก็จิตใจชนิดนี้จะเป็นอย่างไรลองคิดดู มันบ้าหรือดี ; ไปคิดดู แต่ถ้าจะวินิจฉัยตัดสินลงไปว่าบ้าหรือดีแล้วก็อย่าลืม จะต้องเล็งถึงประเด็นที่สำคัญ กล่าวคือวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือว่าอย่างไหนมันเป็นไปเพื่อทุกข์ อย่างไหนไม่เป็นไปเพื่อทุกข์. **อย่างที่เป็นไปเพื่อทุกข์มันต้องบ้าแน่นอน** ; ถึงจะชอบกันทั้งบ้านทั้งเมือง ทั้งโลก มันก็ต้องเป็นเรื่องบ้า. **อย่างที่ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์นี้ มันต้องดี ไม่บ้า** เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่มีทุกข์ เราปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างถูกต้องจนไม่มีทุกข์ ก็เรียกว่าเราทำถูกแล้ว ดีที่สุดแล้ว เป็นคนซื่อตรงเป็นคนสะอาด เป็นคนสว่าง เป็นคนสงบ จนผู้รู้ตั้งนามให้ใหม่ว่าเป็น "อริยชน" หรือเป็นอริยเจ้า เป็นพระอริยเจ้าไม่จมอยู่ในโลกแต่อยู่เหนือโลก.

คนที่จมอยู่ในโลกทุกคนเป็นคนบ้า เพราะมันมีตัวกูของกูไม่สร่างไม่ซามันเป็นคนบ้า. ถ้าเป็นพระอริยเจ้าก็อยู่เหนือโลก ไม่มีพูดว่าตัวกู ไม่มีพูดว่าของกู ฉะนั้นท่านจึงไม่เป็นคนบ้า แล้วเขาก็มีความสงบสุขในโลกของพระอริยเจ้า. ทีนี้เราไม่ใช่จะชักชวนกันและสอนกันให้อวดดี ให้เห่อทะเยอทะยานเป็นกิเลส แต่สอนให้ดูเยี่ยงอย่าง บุคคลประเภทพระอริยเจ้า และศึกษาเรื่องของท่านให้ดี จนมีความรู้ ความเข้าใจมองเห็นได้ด้วยตนเอง แล้วมันคงสมัครใจทำตามเองไม่ต้องมีใครบังคับ ไม่ต้องมีใครชี้ชวนหลอกลวงโฆษณาชวนเชื่อ ; เราก็พอจะมองเห็นได้ แล้วทำตามเอง เพราะมีความรู้มีความเข้าใจ มีความพอใจมองเห็นอยู่ว่าเป็นไปอย่างนั้นไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ ปู่ ย่า ตา ยาย คนแก่ ๆ ของเราจะเตือนกันว่า *รูปธรรม นามธรรมเท่านั้นนะ ; รูปธรรมนามธรรมนะโว้ย อย่าไปเอามาเป็นตัวกูมาเป็นของกู* นี้แสดงว่า ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา รู้เรื่องนี้ดีกว่าเรา จึงพูดว่ามันเป็นเพียงแต่รูปธรรม นามธรรม ; นะโว้ย, ไม่มีอะไร ที่เป็นของใครได้. รูปธรรมนามธรรมก็คือธรรม ธรรมก็คือธรรมชาติ ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่แล้วเราก็หาว่าท่านเป็นคนโง่ คนคร่ำครึ

ล้าสมัย. นี่ อ้ายบาปที่ไปด่า ปู่ ย่า ตา ยาย อย่างนี้ มัน สนองคนเดี๋ยวนี้ จนสกปรกมืดมัวเร่าร้อนแทบจะไม่มีอะไร เป็นชิ้นดี ; ฉะนั้นควรจะนึกว่า เรานี่มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ของเราที่ไม่เคยสกปรก มืดมัว เร่าร้อน เหมือน พวกเราสมัยนี้ ; จะเอาความสมบูรณ์ หรูหรา สวยงามทาง วัตถุเป็นหลักนั้นมันไม่ได้ ยิ่งสวยงามตามแบบนี้เท่าไร มัน ก็ยิ่งเป็นภูตผี ปีศาจมากขึ้นเท่านั้น มันต้องเอาจิตใจที่ สะอาด สว่าง สงบจริง สมตามความหมายของคำว่า "มนุษย์" คือสัตว์ มีใจสูงจริง มันจึงจะถูกต้อง. คน โบราณ ปู่ ย่า ตา ยาย พูดว่ารูปธรรมนามธรรมนะโว้ย! แล้วคนสมัยนี้พูดเป็นเมื่อไร นี่นักศึกษาชั้นสูงสุดของโลก ปัจจุบันนี้พูดอย่างนี้เป็นเมื่อไร มีแต่จะคิดเรื่องตัวกูของกู แล้วคิดในทางแต่จะได้มาเป็นตัวกู หรือพวก ของกู ให้มากให้ หมดทั้งโลก ; ไม่ถือว่าเป็นรูปธรรม นามธรรมนะโว้ย เป็นของธรรมชาตินะโว้ย ไม่มี นี่คนสมัยนี้รู้อะไร แต่รู้ใน ทางที่จะเป็นตัวกูของกูมากเกินไปจนถูกลิงด่า นิทานเรื่องนี้ ชอบเล่าฉะนั้นขออภัยบางคนอาจจะได้เคยฟังแล้ว บางคน ไม่เคยได้ฟัง.

ในคัมภีร์มีชาดกอยู่เรื่องหนึ่ง เรียกชื่อว่า "ผู้ที่ถูกตี" (คฤหิตะชาดก) เป็นนิทานชื่อว่า "ผู้ที่ถูกตี" คือมีลิงตัวหนึ่ง เป็นลิงโพธิสัตว์. ตามคติของชาดกนั้นถือว่าสัตว์ที่วิวัฒนาการดีขึ้น ๆ จนไปเป็น พระพุทธเจ้าในโอกาส ข้างหน้านั้นเรียกว่า "โพธิสัตว์". ลิงโพธิสัตว์ตัวนี้สวยงามมาก ร่างใหญ่โตมาก สมที่จะเป็นโพธิสัตว์เป็นหัวหน้าฝูงลิง แล้วก็ถูกจับไปในบ้านเมือง เอาไปถวายพระราชาเลี้ยงดู เป็นที่พอพระทัยมาก ต่อมานานเข้ามันก็ต้องเบื่อ ไม่มีอะไรที่ไม่เบื่อ ก็เลยปล่อยลิงโพธิสัตว์นี้กลับไปป่า. ที่นี้ลูกสมุนบริวารก็ดีใจกันเป็นการใหญ่ ในการที่หัวหน้ากลับมา ก็มารุมล้อม แสดงความยินดีปรีดากันใหญ่โต. ในที่สุดก็ขอถามว่า ในเมืองมนุษย์นั้นมีอะไรบ้าง ที่น่าสนใจ ที่ดี. ลิงพระโพธิสัตว์ก็เล่าให้ฟังว่าในเมืองมนุษย์มีอะไรบ้าง มีอะไรมากมาย วิพากษ์วิจารณ์มนุษย์มากมาย แต่มีอยู่ตอนหนึ่งว่าทั้งวันทั้งคืน ได้ยินแต่คำว่าเงินของกูทองของกู ลูกของกู เมียของกู อะไรก็ของกู. ลิงทั้งหลายพอได้ฟังถึงตอนนี้ก็วิ่งเกรียวไปหมด ไปล้างหูที่ลำธาร ว่าได้ยินของสกปรกเสียแล้ว หูสกปรกเสียแล้ว ก็เลยไปล้างหู เรื่องก็จบ

ผู้ที่ถูกด่าคือใคร ? ผู้ที่ถูกตำหนินั้นคือใคร ? ก็คือผู้ที่มีอะไร ๆ เป็นตัวกู เป็นของกู อยู่ทั้งกลางวันกลางคืนนั่นเอง. ฉะนั้นแม้ในสมัยปัจจุบันนี้ถ้าใครมีตัวกูของกูด้วยจิตใจจริง ๆ ก็คือผู้ที่ถูกลงด่าทั้งนั้น ; แล้วลองคิดดูว่ามันน่าละอายสักเท่าไร. นี้พอที่จะมองเห็นได้ว่า สรุปความได้ว่ามันมีจิตวุ่นไม่มีว่างเลย เป็นตัวกูเป็นของกู เกิดเป็นความเผาลนในจิตใจ เพราะตัวกูเพราะของกูนั่นแหละอยู่เสมอเป็นจิตวุ่น ; วุ่นอยู่ด้วยตัวกูของกู ; แต่มันหมายถึงว่าสกปรกมืดมัว เร่าร้อน เหมือนตกนรกทั้งเป็น. คนชนิดนี้ยิ่งมีเงินมากยิ่งมีความทุกข์มาก ยิ่งมีชื่อเสียงมาก ยิ่งมีความทุกข์มาก ยิ่งมีอำนาจวาสนามาก ก็ยิ่งมีทุกข์มากขึ้นไปตามนั้น มีเงินตั้งล้าน ก็ทุกข์ตั้งล้าน มีเงินร้อยล้าน ก็ทุกข์ตั้งร้อยล้าน. ส่วนคนที่มีจิตว่างไม่มีตัวกูของกูนั้น มีเงินเท่าไรก็ไม่มีความทุกข์เลย จะมีให้มากตั้งแสนล้าน ๆ มันก็ไม่มีความทุกข์เลย นี่มันช่วยได้อย่างนี้ ที่จะไม่มีอะไรมาทำให้เกิดทุกข์ได้เลย. เพราะฉะนั้นจึงเหมาะสมที่จะเป็นคนมีทรัพย์มีเงิน มีชื่อเสียง มีอะไรทุกสิ่งทุกอย่างคือเขาไม่เป็นทุกข์เลย. ส่วนคนที่มีแล้วเป็นทุกข์ ยิ่งมีมากยิ่งเป็นทุกข์นี้ไม่ควรจะมี เพราะมันเป็นสัตว์นรก คือตกนรกในใจ

อยู่ตลอดเวลา, ถ้าไม่อยากตกนรกก็ต้องให้ธรรมะช่วย. ธรรมะมีมาเพื่อในข้อนี้ เพื่อช่วยให้มนุษย์มีชัยชนะเหนือสิ่งทั้งปวงที่จะทำให้มีจิตใจเป็นทุกข์ ฉะนั้นเราต้องสนองตอบแก่ธรรมะ *การสนองตอบแก่ธรรมะก็คือรู้จักทำจิตให้ว่างจากความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกูว่ากู* ความคิดนึกอย่าได้ปรุงแต่งขึ้นมาเป็นความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกูว่าของกูในอะไรก็ตาม ; นี่คือการเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่ดูธรรมชาติ ไม่ปล้นจี้ธรรมชาติ ไม่ถูกธรรมชาติตบหน้า ; ธรรมชาติกลับเป็นผู้ร่วมมือ ด้วยความรักใคร่ ด้วยความสนับสนุน ที่นี่เราจะพิจารณากันในส่วนนี้ให้ละเอียดต่อไป

พอจะกล่าวได้เป็นหัวข้อสั้น ๆ ว่า *จงทำอะไรทุกอย่างด้วยจิตว่าง* คือว่างจากตัวกูหรือของกูดังที่กล่าวมาแล้ว. ถ้าปากพูดว่าตัวกูของกูก็ให้เป็นแต่ปากพูดใจอย่าเป็น ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี่พูดเป็นกลอนหน่อยก็เพื่อจะจำง่าย. มีจิตว่างก็คืออย่างที่อธิบายมาแล้วว่า จิตไม่ได้เกาะกุมจับฉวยอะไรไว้ในฐานะเป็นตัวกูหรือเป็นของกู ถึงเวลาทำงานก็ทำไป จะเป็นการศึกษาเล่าเรียนก็ทำไป จะประกอบอาชีพก็ทำไป หรือจะกินอาหารก็ทำไป หรือจะทำอะไร สังคม สมาคมอะไรก็ทำไปด้วยจิตที่ไม่พลุ่งไม่เดือด

ขึ้นมาเป็นตัวกู เป็นของกู เป็นจิตปรกติสะอาดสว่างสงบอยู่ในระดับธรรมชาติเสมอ. ในขณะนั้นจะยกมือไหว้ตัวเองได้ คือจะพอใจว่าไม่มี ความทุกข์ ว่าไม่ได้ เป็นคน คดโกง ไม่ได้ปล้นจี้เอาธรรมชาติมา เพราะฉะนั้นจึงมีความสุข. ในขณะที่ทำงานนั้น ก็มีความสนุกมีความสุข คนที่ไม่ได้มั่นหมายอะไรเป็นตัวกูของกูนั้นมันเพลินไปหมด อะไร ๆ มันก็เพลิดเพลินไปหมด แม้แต่มดแมลงหญ้าบอน สัตว์เล็กสัตว์น้อยต่าง ๆ ที่แวดล้อมรอบตัวอยู่ ก็ช่วยให้เกิดความพอใจ เดินไปทางไหนก็เย็นใจ ทำการงานอยู่ ก็อิ่มอยู่เสมอ ไม่หิว ไม่มีอาการเหมือนกับเปรต คือหิวอยู่เรื่อยไม่พอใจอยู่เรื่อยอึดอัดรำคาญอยู่เรื่อย.

ตอนนี้มีการเข้าใจผิดกัน ว่าถ้าจิตว่างแล้วก็จะไม่ทำอะไร นั่นมันจิตว่างแบบมิจฉาทิฏฐิ จึงทำอะไรไม่ได้ คือว่างตามภาษาวัตถุไม่ทำอะไร ไม่พูดอะไร ไม่คิดอะไร แล้วก็ทำอะไรไม่ได้จริง นี่เป็นจิตว่างทางวัตถุคือไม่มีอะไร ; อย่างนี้ มันไม่ใช่ ไม่ใช่จิตว่างในที่นี้. แล้วอีกทีหนึ่งเป็นจิตที่แกล้งพูด แกล้งแสดงออกไปว่าว่าง ว่าจะไม่ยึดมั่นอะไร นั่นมันเป็นจิตว่างแบบอันธพาล. มันมีกิเลสเต็มไปด้วยตัวกู ของกู แล้วมันก็พูดว่ามีจิตว่าง นี่เป็นจิตว่างแบบ

อันธพาล สำหรับจะเอาเปรียบคนอื่น. แต่ส่วนจิตว่างที่แท้จริงนี้ไม่ใช่อย่างนั้น มันว่างเพราะมองเห็นอยู่ว่า ขืนไปโกงธรรมชาติ ธรรมชาติจะตบหน้าเอา แล้วก็ไม่กล้าเกิดความรู้สึกคิดนึกว่าตัวกูของกู เห็นอยู่ว่าทำไปในฐานะผู้ยืม ฝ่ายผู้ให้ยืมนั้น ให้ยืมอย่างดี คือว่าใครทำได้เท่าไรให้ยืมหมด ก็ทำไป ต้องการจะใช้อย่างไรก็ทำไป จะกินอย่างไรก็ทำไป แล้วไม่เท่าไรก็ต้องตาย แล้วก็มอบหมายให้คนอื่นยืมต่อไป เป็นลูกเป็นหลานเป็นเหลน ; อย่างนี้เรียกว่า **ทำงานด้วยจิตว่าง** ทำได้ดี ทำได้มาก ทำได้ไม่ผิด แล้วรู้สึกสนุกด้วย ไม่มีความทุกข์เลย ไม่มีการตกนรกทั้งเป็นในการทำงานนั้นเลย.

แต่ทว่ามันต้องขยายความต่อไปถึงว่า ถ้าเกิดผลงานอะไรขึ้นมาก็ต้องให้เป็นของผู้ให้ยืนอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นจึงพูดบรรทัดต่อไปว่า **ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น** ทีแรกว่าจง*ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง* แล้วก็บอกว่า*ยกผลงานให้ความ ว่างทุกอย่างสิ้น* หมายความว่าค้าย ผลงานที่ทำได้มาด้วยจิตว่างนี้ ต้องยกผลงานให้ความว่างต่อไปอีก ทุกอย่างด้วยมีอะไรเกิดขึ้น มีอะไรได้มาหรือกระทั่งว่าไปซื้อหาอะไรมาด้วยเงินของตัวแท้ๆ ก็ให้นึกอยู่ตลอดเวลาว่าทำงานด้วยจิต

ว่าง เงินก็เป็นของธรรมชาติ อะไรก็เป็นของธรรมชาติไป ซื้อหาอะไรมาก็เป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่ของกูหรือของเรา. คำสอนในศาสนาคริสเตียนตอนท้าย ๆ เช่นโครินเธียนส์ก็มีพูดอย่างนี้เหมือนกัน ว่า*มีทรัพย์สมบัติก็จงทำใจเหมือนว่าไม่มีทรัพย์สมบัติ. มีภรรยาก็ทำใจเหมือนกับไม่มีภรรยา, มีสุข*ก็ทำใจเหมือนกับไม่มีสุข ฯลฯ อย่างนี้หลาย ๆ ที่ แล้วลงท้ายว่า*ไปซื้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไรมา.* ไปซื้อของที่ตลาด ซื้อแล้วได้แล้วคือมาบ้านแล้วก็ยังพูดว่า ไปซื้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไรมานี่ คนที่มีตัวกูของกูจัดจะฟังไม่ถูกฟังไม่รู้เรื่อง *ไปซื้อของที่ตลาดแล้วอย่าเอาอะไรมา* นี่มันทำอย่างไรกัน. อย่างนี้มันเป็นภาษาธรรมะ เป็นเรื่องทางจิต จิตไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นหรือสำคัญ มั่นหมายต่อสิ่งที่ ถือมาจากตลาดนั้นว่าเป็นของเรา ฉะนั้นจึงมีค่าเท่ากับว่า*ไปซื้อของที่ตลาดแล้วไม่ได้เอาอะไรมา*ทางฝ่ายคริสเตียนก็ยังสอนอย่างนี้ ดูคงจะไม่สนใจกันเหมือนกับที่พวกเราก็ไม่สนใจเรื่องจิตว่างนี้เหมือนกัน ฉะนั้นมันจึงพอๆ กันร่วมมือกันทำให้วุ่นได้ด้วยกันทั้งนั้นเข้าใจผิดต่อศาสนาของตัว แต่ละศาสนา ๆ แล้ว ก็เป็นการร่วมมือกันทำโลกนี้ให้วุ่นวาย ระส่ำระสายโกลาหลไม่มีที่สิ้นสุดฉะนั้นทุก ๆ คนต้องเข้าใจ หลักแห่งศาสนาของตัวให้ถูก

ต้อง แล้วจะได้ร่วมมือกัน ทำโลกนี้ให้มีสันติสุขได้โดยง่าย ตายโดยไม่รู้สึกตัวด้วยซ้ำไป.

ทีนี้บรรทัดที่สามว่า **กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน** ฟังดู ขออภัยที่ใช้คำว่า พระกินไม่ได้ใช้คำว่า พระฉันก็เพราะว่ามันกลอนพาไป*กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน*มันจำเป็นเพราะว่าผลงานต่าง ๆ เรายกให้ความว่างเสียแล้วเมื่อทำงานก็ทำด้วยจิตที่ว่าง จิตว่างเป็นผู้ทำได้ผลงานมายกให้ความว่าง;พอถึงที่กินอาหาร ก็กินด้วยความรู้สึกที่ถูกต้องว่าเรากินอาหารของความว่าง ไม่ใช่อาหารของเรา. คำว่ากินอาหารนี้ถ้ากินด้วยจิตว่าง มันกินแต่พอดีไม่ใช่ตะกละเหมือน คนสมัยนี้ที่กินจุบกินจิบแล้วก็ล่อลวงกันแต่เรื่องกินให้กินวิเศษวิโสจนแทบจะไม่มีเวลาว่าง ไม่มีเวลาหยุด;โฆษณากันให้ลุ่มหลงในรส ของการกินตกเป็นทาสของปีศาจ ทาง เนื้อทาง หนังยิ่ง ขึ้นทุกทีในโลกนี้อย่างนี้ไม่มีทางที่จะ*กินอาหารด้วยจิตว่างหรือ ของความว่าง.***กินอาหารของความว่าง**นั้นหมายความว่า เพียง เพื่อมีชีวิตอยู่ สำหรับทำสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะทำเท่านั้น เพราะว่า มีชีวิตอยู่ หรือเกิด มานี้เพื่อจะ ทำสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์จะต้องทำไม่ใช่เกิดมาเพื่อกิน. **อย่างพระกิน** นั้นหมายความว่ากิน

เท่าที่เหมาะสมเท่าที่ไม่ยุ่งยากไม่ลำบาก แต่มีสมรรถภาพในการที่จะทำหน้าที่ของตนเพื่อไม่ตาย เพื่ออยู่ทำหน้าที่ของตนไม่ให้ลุ่มหลงในการกินไม่ให้เป็นทาสลิ้น.อย่างนี้ จึงมีคำสอนไว้ให้หนัก ๆ ว่า *จงกินอาหารเหมือนบิดามารดากินเนื้อลูกของตนเองกลางทะเลทราย*คือว่าพ่อแม่กับลูกเล็กๆ เดินทางไกลไป ๓ คนข้ามทางทะเลทรายหลงทางในทะเลทรายออกไม่ได้ลูกตายลงไปก่อนพ่อแม่ก็ยังออกไม่ได้ กำลังจะตายลงทุกทีก็ต้องจำใจกินเนื้อลูกของตัวกลางทะเลทรายนั้น นี่จะกินได้เอร็จอร่อยหรือด้วยความตะกละตะกลามหรือ กิน จุบกินจิบกินไม่รู้สิ้นสุดอย่างไรได้ แล้วอีกบทหนึ่งได้สอนว่า *ให้กินอาหารเหมือนหนึ่งหยอดน้ำมันหล่อลื่นที่เพลารถเพลาเกวียน* การหยอดน้ำมันหล่อลื่นนี้ใคร ๆ ก็รู้ดีว่า นิดเดียวมันก็ลื่นได้ไม่ต้องเทกันเป็นถังๆ จนล้นจนไหลเหมือนคนที่ไปซื้ออาหารเอร็ดอร่อยที่ไหนก็ไปที่นั่นมากมายก่ายกองจนเหลือเฟือจนต้องเทต้องทิ้งนี่เรียกว่ากินอาหารอย่างจิตว่าง **กิน** อย่างพระกินคือกินเท่าที่ให้มีสมรรถภาพในการทำงานในหน้าที่ของมนุษย์

บาทที่สุดท้ายนี่ว่า **ตายเสร็จสิ้นแล้วแต่หัวที** คือทำให้เป็นราวกะว่าตายแล้ว ตายเสร็จแล้วแต่แรกมาทีเดียวคือไม่มีแต่เรา ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่มีความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกูว่าของกูก็มีค่าเท่ากับไม่มีตัวกู แล้วเราเรียกว่า

"ตาย" โดยภาษาสมมติ โดยภาษาคน.ฉันตายเสร็จแล้ว คือฉันไม่มีตัวกูของกูที่เป็นพยศร้ายที่จะไปเล่นงานใคร หรือว่าที่จะเผาตัวเองหรือจะทุกข์ เรียกว่า*ตายเสร็จแล้วแต่หัวที* ฟังให้ดีเถิดว่านี้คือ*ไม่ตาย* อ้ายตายอย่างนี้คือไม่ตาย. อย่ากลัวคำพูดว่า ตายเสร็จแล้วในตัวแต่หัวที คือจงทำจิตในลักษณะที่ไม่มีตัวกูไม่มีของกู เรียกว่า*ตายแล้ว* ตายมาแต่ที่แรก. ที่ใช้คำว่า*ทีแรก*ก็หมายความว่า เนื้อหนังร่างกายนี้เป็นของธรรมชาติ ไม่ได้มีตัวเราเลย เราไม่มีมาแล้วแต่หัวที เราไม่รู้ เราโง่มาระยะหนึ่ง เดี๋ยวนี้เรารู้ พอเรารู้เราก็พอรู้ย้อนหลังได้ว่า อ้อแม้แต่ทีแรกมันก็ไม่ได้มีเหมือนกัน เราไปหลงว่ามีเสียเอง.ฉะนั้นความหมายที่ว่า*ตายแล้วนี้* ย้อนหลังไปถึงตั้งแต่ทีแรกตั้งแต่ต้นมาเลย

ทั้งหมดนี้เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านสอนในเรื่องของสุญญตา ซึ่งมีมากมายในพุทธศาสนา แม้ในฝ่ายเถรวาทที่เรียกว่าเรื่องสุญญตาก็มีพราว ไปหมด ในพระไตรปิฎกของเถรวาท. แล้วยังมีชัดลงไปว่าท่านสอนแก่พวกฆราวาสที่ครองเรือนให้รู้เรื่องสุญญตาที่จะทำให้ฆราวาสไม่ต้องอยู่ในกองไฟไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น;แล้วสอนว่านี้คือหัวใจของคำสอนทั้งหมดของพุทธศาสนา แล้วสอนว่าตถาคตกล่าวแต่เรื่องนี้เท่านั้นไม่กล่าวถึงเรื่องวุ่น ไม่สอนเรื่องวุ่น. ฉะนั้นคำสอนใด ๆ

ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องว่างแล้วไม่ใช่คำสอนของตถาคต ท่านตรัสอย่างนี้. นี่ก็หมายความว่าฆราวาสนั้นมีทุกข์มาก มีเรื่องให้เกิดทุกข์มาก ยิ่งกว่าพระหรือฤาษีมุนีที่อยู่ตามป่า ซึ่งไม่มีอะไรยั่วยวน ฆราวาสอยู่ในบ้านเรือนในโลก เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยวน เพราะฉะนั้นทางที่จะเกิดไฟขึ้นในจิตในใจนั้นมีมากกว่า ฉะนั้นจึงเห็นฆ่าตัวตายด้วยกันมาก ไม่มีในพวกฤาษีมุนีชีไพร. เพราะในโลกนี้มันมีสิ่งยั่วยวนที่ทำให้ร้อนเป็นไฟมากกว่าให้วุ่นมากกว่า. พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงยืนยันลงไปว่า**เป็นเรื่องแม้ฆราวาสก็ต้องสนใจ** ฆราวาสคนหนึ่งเข้าไปทูลถามพระพุทธองค์ก็ตรัสตอบเรื่องนี้ ฆราวาสบางคนก็ว่ายากเกินไป ขอให้เอาที่ง่าย ๆ หน่อย; พระองค์ก็บอกเรื่องให้มีความมั่นคงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และในศีล;ซึ่งถ้ามีความมั่งคงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง มันก็หนีไปไม่พ้น ก็ไปหาเรื่องว่างอีกเหมือนกัน เพราะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แท้ มันก็คือเรื่องว่างเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องไม่มีตัวของกูนี่เองแต่เมื่อเขายังไม่กล้ารับเอาได้ตรง ๆ เพราะกลัวคำว่าว่าง ก็เอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้ให้เขาก่อน;ควรจะเข้าใจอย่างนี้.

เนื่องจากสมัยนี้พวกเราเป็นคนจิตวุ่นกันมานานเป็นคนคดโกงธรรมชาติกันมานาน จนชินเป็นนิสัย เพราะฉะนั้นจึงไม่ชอบคำว่า **ว่างของพระพุทธเจ้า** (คือคำว่าสุญญตา). มนุษย์เป็นคนโกงธรรมชาติ โกงมานานแล้ว โกงมาหนักหนาแล้ว จนไม่รู้ว่าไอ้โกงนั้นอย่างไร คือโกงธรรมชาติเสียจนไม่รู้ว่าโกงนั้นเป็นอย่างไรเข้าใจว่าเป็นตัวกูของกูผู้ซื่อสัตย์อยู่เรื่อยไป; แต่ที่แท้จริงเป็นคนคดโกงต่อธรรมชาติ ฉะนั้นจึงมีอาการเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น, เมื่อไรฆราวาสคนไหนมีความฉลาด รู้จักประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อนี้ เมื่อนั้นมันก็มีความว่าง มีความสะอาดสว่าง สงบ เย็นได้เหมือนกับผู้ที่อยู่ตามป่าตามเขาเหมือนกันทำนองเดียวกัน แม้จะไม่เท่ากัน หรือถ้าปฏิบัติได้ดีก็ยังอาจจะได้เท่ากัน หรือมากกว่าข้อนี้เพราะมันเกี่ยวกับสถานที่ไม่เกี่ยวกับบุคคล มันเกี่ยวกับการปฏิบัติถูกต้องหรือไม่ถูกต้องเท่านั้น. แต่ในฆราวาสวิสัยนี้มันทำยาก เพราะหมู่ฆราวาสนี้ไม่นิยมอย่างนั้น นิยมไปตามความหลงไหลอย่างฆราวาส เป็นคนจิตวุ่นอยู่ตลอดเวลา เป็นไฟอยู่ในจิตในใจอยู่ตลอดเวลา ไอ้ความลุ่มหลงในวัตถุในความสุขทางเนื้อทางหนัง เป็นไฟเผาผลาญจิตใจอยู่ตลอดเวลาจนสูญเสียสติ

สัมปชัญญะไปหมด เหมือนกับเรือไม่มีหางเสือ หางไหม้ไฟหมดจนเหมือนกับเรือที่ไม่มีหางเสือ. เรือที่ไม่มีหางเสือมันเคว้งคว้างอย่างไร ลองหลับตานึกดู มันก็รู้ได้,

ที่คนที่มีจิตวุ่นเพราะโกงธรรมชาติไม่รู้จะโกงอย่างไรแล้วนั้นธรรมชาติก็ตบหน้าเอา เผาไหม้เผาไหม้เรื่อยไปจนหางหมดไปก่อน เหมือนเรือไม่มีหางเสือ.ที่นี้ก็ยังไม่ยอมกูยังไม่ยอมอยู่นั่นแหละ จะเอาอย่างนี้อยู่เรื่อยไป เป็นสุนัขจิ้งจอกหางด้วนแล้วก็ยังเที่ยวหลอกคนอื่น หลอกสุนัขตัวอื่นให้ตัดหางอีก.ตัวเองเป็นสุนัขจิ้งจอกหางด้วน แล้วก็ยังเที่ยวหลอกสุนัขตัวอื่นให้ตัดหางอีก, นี่คือคนที่ไม่ชอบโลกุตรธรรมของพระพุทธเจ้าไปมัวหลงในโลกียธรรมจนหางด้วน ไม่มีหลักเกณฑ์แห่งสติสัมปชัญญะ ที่จะควบคุม ชีวิต วิญญาณ เหมือนสุนัขจิ้งจอกหางด้วน แล้วยังไปเที่ยวหลอกผู้อื่นให้เห็นว่าว่าโลกกุตตรธรรมนั้นไม่จำเป็น อย่าเอาเข้ามา อย่าเอาเข้ามาในหมู่ฆราวาส เอาแต่โลกียธรรม;แล้วมันจะได้ไหม้หางด้วนไปอีกตัวหนึ่ง อีกคนหนึ่ง. มีแต่หลอกกันอย่างนี้ แล้วโลกของเรานี้จะเป็นอย่างไร ขอให้ลองคิดดู. เราอย่าไปตกหลุมหลอกของเขา จงมีสติสัมปชัญญะ เหมือนกับมีหางเสือเรือนี้ให้ดี. สติสัมปชัญญะนี้จะฆ่าตัวกูของกูอยู่ตลอดเวลาให้

เกิดขึ้นมาได้. ฉะนั้นให้นึกถึงนิยายของอิสปเรื่อง สุนัขจิ้งจอกหางด้วน.

นี่เพราะฉะนั้นเราพอจะมองเห็นได้ว่าทำไม พระพุทธเจ้าท่านจึงสอนแต่โลกุตตรธรรมที่เป็นไปเพื่อความว่าง เพื่อมีจิตว่าง;นอกนั้นท่านไม่สอน ท่านไม่ยอมรับว่าเป็นคำสอนของฉัน. ถ้าคำสอนที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องว่าง หรือทำจิตให้ว่าง แล้วท่านไม่ยอมรับว่าเป็นคำสอนของท่าน. พระพุทธเจ้าท่านเกิดมาอย่างนี้ เพื่อทำหน้าที่อันนี้เท่านั้น ท่านทรงสอนแต่โลกุตตรธรรม. คำว่า*โลกุตตรนี้* แปลว่าให้มีจิตใจเหนือโลก ร่างกายไม่เอาเป็นประมาณ.เมื่อจิตใจมันอยู่เหนือโลก ไม่จมโลก ไม่จมรูป เสียง กลิ่น รสอสัมผัส คือไม่จมสิ่งที่เข้าไปยึดมั่นว่าตัวกูว่าของกู สิ่งใดเข้าไปยึดมั่นถือมั่นหมายว่าว่าตัวกูของกู สิ่งนั้นเป็นโลก ฉะนั้นอย่างไปจนอยู่ในโลกนั้น ให้อยู่เหนือสิ่งนั้นไว้เสมอ อย่างนี้เรียกโลกุตตระอยู่เหนือโลก ไม่มีความทุกข์. ฉะนั้น**โลกุตตระกอยู่ตรงที่โลกนั้นเอง** แต่ว่าไม่จมโลก;เราก็อยู่ในโลกนี้ ร่างกายก็อยู่ในโลกนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็สัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสในโลกนี้ แต่ใจไม่จมอยู่ในโลก. วิธีปฏิบัติอย่างนี้คือปฏิบัติชนิดที่เรียกว่าไม่ให้เกิดของกู ไม่ให้เกิดของกู มีจิตว่าง

ตามแบบของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา(ไม่ใช่จิตว่างตามแบบอันธพาลซึ่งพูดกันมากแล้วก็ไม่พูดถึงจิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้าเสียเลยด้วย)ถ้าจมโลกมันก็เป็นคนบ้า ถ้าอยู่เหนือโลกมันก็เป็นคนดี

มีความสะอาด สว่าง สงบ ไม่ยึดถือตัวเอง ไม่ยึดถืออะไรเป็นตัวกู ของกู.

นี่เราอย่างไปเข้าใจว่า โลกุตตระธรรมนี้ไม่มีแล้วในสมัยนี้ ไม่จำเป็นแก่คนในสมัยนี้ เอาฝากไว้ให้พวกฤาษีมุนีตามป่าตามเขา ส่วนเราที่อยู่ในโลกนี้จะสนใจแต่โกกียธรรม คือเรื่องในโลก ที่จะสำคัญมั่นหมาย หมายมั่นปั้นมือว่าเป็นตัวกูของกู หามะไว้ให้มาก กินใช้ไม่รู้จักหมดจักสิ้นนี้คือมันเป็นการทำให้จมลงไปในโลก แล้วก็มีความทุกข์โดยไม่ต้องสงสัย จะเป็นนรกเป็นเดรัจฉานเป็นเปรตเป็นอสุรกายเต็มอยู่ในนั้น เหมือนกับที่ได้อธิบายกันแล้วเมื่อวานนี้เพราะฉะนั้นจะต้องให้มองเห็น ให้เขาใจชัด ซึมซาบด้วยใจว่า **โลกุตตรธรรม**(คือการประพฤติกระทำที่ให้มีจิตใจอยู่เหนือโลกนี้)**จำเป็นแกทุกคนในสมัยนี้** ซึ่งมีแต่จมโลกยิ่งขึ้นไปทุกที;แล้วก็ต้องให้กล้ามอง กล้าคิด จนมอง เห็นว่าแม้โลกุตตระธรรมนั้นก็ยังจำเป็นแม้แก่เด็ก ๆ แม้แต่เด็ก ๆ มิฉะนั้นแล้วเด็ก ๆ เด็กคนนั้นจะร้องไห้เก่งกินยาฆ่าแมลงเก่ง

ถ้าไม่ต้อง การจะเป็น อย่าง นั้นก็ จงสนใจในเรื่อง โลกุตตระธรรมที่จะช่วยหยุดการร้องไห้เหมือนเมื่อสอบไล่ตก หรือเมื่อไม่ได้อะไรตามใจชอบ หรือว่าเมื่อจะได้กินยาฆ่าแมลงก็ไม่เห็นว่าจะต้องไปกินยาฆ่าแมลงเพราะจิตที่มันฉลาด มันสว่างไสว นี่มันรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักหาทางออก รู้จักทำตัวให้อยู่เหนือโลกตามสม ควรฉะนั้น ไม่ต้องถึงกับไปกระโดดน้ำตาย หรือไปกินยาฆ่าแมลงเหมือนที่มีมากขึ้นทุกที นี่เพราะการหันหลังให้ธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้วสอนกันผิด ๆ ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงนี้ไม่เหมาะสำหรับคนในโลกสมัยนี้, ไม่ทำให้เกิดการพัฒนาในโลกนี้ เขาเห็น คำสอนของ พระพุทธเจ้าเป็น ข้าศึกต่อ การพัฒนาไปเสีย นั่นคือเป็นพวกที่ทาสของปีศาจของเนื้อทางหนังจึงมองเห็นไปอย่างนั้น พวกที่เข้าใจพระพุทธเจ้าถูกต้องเข้าใจคำสั่งสอนของท่านถูกต้องจะมองเห็นอย่างตรงกันข้ามคือว่านี่แหละคือสิ่งที่จำเป็นแก่พัฒนา. ถ้าพัฒนาโดยปราศจากธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว เป็นการพัฒนาให้เป็นโลกของ ภูตผีปีศาจที่สวยงาม เขียวขาววาววแวไปหมดแต่ว่าเป็นโลกของปีศาจ. ถ้าพัฒนาด้วยจิตที่มีสติสัมปชัญญะถูกต้องตามแบบไม่มีตัวกูของกูนี่จะพัฒนาโลกให้เป็นโลกที่สงบสุข สมกับคำว่า

มนุษย์แปลว่ามีจิตใจสูง หรือเป็นเหล่ากอเชื้อสายของพระมนู ผู้เป็นจอมปัญญาก็ตาม. คำว่ามนุษย์ต้องแปลว่ามีใจสูงตัวหนังสือแปลว่าเหล่ากอของพระ มนูแต่ เนื่องจาก พระมนูนั้น สมมติบัญญัติ กันว่าเป็นยอดของบุคคลที่มีสติปัญญา ฉะนั้น มนุษย์ก็ต้องมีสติปัญญาคือมีจิตใจสูง สูงจนความโง่ครอบงำไม่ได้ สูงจนกิเลสครอบงำไม่ได้ สูงจนความทุกข์ครอบงำไม่ได้ นี่เรียกว่ามนุษย์

ถ้าเราจะพัฒนาโลกให้เป็นโลกของมนุษย์ เราจะต้องใช้ธรรมะของพระพุทธเจ้า ทำให้ถูกต้องตามเกณฑ์ของธรรมชาติ. ถ้าปราศจากความรู้อันนี้แล้ว ก็พัฒนาไปเท่าไหร่ก็ยิ่งเป็นโลกของภูตผีปีศาจมากขึ้นเท่านั้น แล้วก็จะมีแต่ความโกลาหลวุ่นวายทุกข์ยากระส่ำระสาย มีสงคราม มีความเผาผลาญ เดือดร้อนไม่มีที่สิ้นสุด. ฉะนั้นโลกุตตร ธรรมที่เคยเกลียดเคยกลัวกันนั้น ที่แท้ไม่ใช่สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว แต่เป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจ น่ามีไว้ น่าสงวนเป็นที่สุด คือวิธีที่จะทำใจให้อยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่จะทำให้เราเป็นทุกข์ นี่เรียกว่า "โลกุตตรธรรม" แล้วก็เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือคำสอนและการปฏิบัติเรื่องสุญญตา (สุญญตา แปลว่า ความว่าง) ให้เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง และจิตก็ไม่สำคัญ

มั่นหมายสิ่งใดเป็นตัวกูของกู เป็นผู้ยิ้มที่ซื่อตรงอยู่เสมอ เรียกว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วยจิตว่าง กินอาหารด้วยจิตว่าง ตายสิ้นแล้วแต่หัวที แต่เป็นมนุษย์ที่มีความสุข มีความสดใส สดชื่น เป็นชีวิตที่สดชื่นนิรันดร เรียกว่าอยู่ในโลกของพระเจ้า มีชีวิตนิรันดรไม่รู้จักตาย มีความหมายอย่างนี้. อย่างพระพุทธศาสนาเราก็เรียกว่า "อมตธรรม" เป็นธรรมที่ทำให้ไม่เผชิญกันกับความตาย ; ร่างกายจะตายก็ตายไป แต่ปัญหาทางจิตใจไม่มี ความทุกข์เกี่ยวกับความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ไม่มี ก็เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่มีใจสูงจริง. ถึงแม้จะไม่อ้างตัวว่าเป็นพระอริยเจ้า ก็เป็นพระอริยเจ้าอยู่ในตัวเอง เราไม่ต้องไปอวดอ้างไม่เห่อ ไม่ต้องเห่อที่จะเป็น มันก็เป็นของมันได้เอง ตามธรรมชาติ ; มีหน้าที่แต่ที่จะรู้จักทำจิตใจให้สะอาด สงบ สว่าง ปราศจากตัวกู ของกูก็แล้วกัน

ทีนี้ ชั่วเวลาที่เหลืออยู่เล็กน้อยนี้ ก็เป็นเรื่องปัญหาเมื่อวานก็ได้รับปัญหาบ้าง : ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้รับนี้มองเห็นชัดทีเดียวว่า คือแง่ที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่ ปัญหาของคนผู้ถามคนแรกมีว่า นักอภิธรรมพูดว่า จิตว่างไม่มีในพุทธศาสนามีแต่ในนิกายเซ็น คำว่า นักอภิธรรมว่า จิตว่างไม่มีใน

พุทธศาสนา มีแต่ในนิกายเซ็นจริงหรือไม่อย่างไร ? นี่ก็อยากจะตอบว่า หรือแนะให้เห็นว่า จิตว่างนั่นแหละเป็นตัวอภิธรรมเสียเอง เป็นอภิธรรมที่แท้จริง ที่เป็นธรรมของพระพุทธเจ้า และเป็นธรรมะกำมือเดียว ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสกำชับกำชาให้สนใจ ไม่ใช่อภิธรรมเฟ้อ นี่เราเห็นได้จากผู้ถามที่ถามเพราะเขาไม่รู้แม้แต่จะรู้ว่า นิกายเซ็นก็คือพุทธศาสนาแขนงหนึ่ง เขาจึงพูดว่าไม่มีในพุทธศาสนาแต่ไปมีในนิกายเซ็น อย่างนี้ก็หมายความว่าเขาไม่รู้ว่านิกายเซ็นก็เป็นพุทธศาสนาแขนงหนึ่ง. เมื่อเขาไม่รู้ถึงขนาดนี้เสียแล้วก็ไม่มีทางที่จะรู้ว่า อภิธรรมนี้อย่างไรกันแน่ จิตว่างมีในอภิธรรมหรือไม่มี. ที่แท้ จิตว่างนี้เป็นตัวอภิธรรมเสียเอง จึงมองไม่เห็น ที่เรียกว่านิกายเซ็นก็คือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นความพยายามของคนกลุ่มหนึ่ง ที่จะมีพุทธศาสนาตามวิธีของธรรมชาติ โดยวิธีของธรรมชาติ ไม่พึ่งตัวหนังสือ ไม่พึ่งหนังหา ไม่พึ่งครูบาอาจารย์ ไม่พึ่งอะไร แต่จะพึ่งธรรมชาติ ฉะนั้นเขาจึงจัดระบบวิธีศึกษาและปฏิบัติของเขาเอง จากธรรมชาติโดยตรง ห้ามพูดห้ามสอน ห้ามอะไรกันจนเฟ้อ เหมือนพวกอื่น. โลกทุกวันนี้ระส่ำระสายเพราะว่าขาดตัวอภิธรรมแท้ คือเรื่องจิตว่างแล้วก็ไปมีอภิธรรมเฟ้อ หรืออภิธรรมส่วนเกิน.

คนที่ ๒ ถามว่า นรก สวรรค์มีจริงตามรายการที่กล่าวไว้ในอภิธรรมหรือไม่ ข้อนี้เท็จจริงอย่างไร ? นี่ดูจะเป็นการถามว่า นรกสวรรค์ที่กล่าวไว้ในอภิธรรมนั้น คือนรกทางวัตถุ ทางร่างกาย ; ตายแล้วจึงไปเกิด ไปตกเหมือนที่เขียนไว้ตามฝาผนัง นี่เรียกว่า "*นรก สวรรค์ ตามภาษาคน*". นรกตามภาษาคนอย่างนี้ ก็คืออภิธรรมที่ยังไม่ได้ปอกเปลือก นรกสวรรค์ทางวิญญาณที่เคยพูดกันวันก่อนนั้นเป็น "*นรกสวรรค์ตามภาษาธรรม*" นี่คือนรกสวรรค์ในอภิธรรมที่ปอกเปลือกเสร็จแล้ว. คนเราทุกคนนี้ อย่าตกนรกทางวิญญาณ อย่าตกนรกที่แท้จริงที่ปอกเปลือกแล้วนี่แล้วพอแล้ว ตายแล้วไม่มีตกนรกอะไรที่ไหน ฉะนั้นอย่าไปสนใจนรกหลังจากตายแล้ว จงสนใจ นรก ที่กำลังตก อยู่นี่ดีกว่า แล้วทำอย่าให้ตก

มีคนถามว่า พระเครื่องรางทำให้ มีกำลังใจและช่วยให้ไม่ลืมพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี่ถูกหรือไม่ ? ขอตอบว่าถูกอย่างยิ่ง ถูกที่สุดของการมีพระเครื่องราง ขอให้พวกเราทุกวันนี้มีพระเครื่องรางกันในแบบนี้เถอะ อย่าไปมีในแบบอื่นเหมือนที่เขามี ๆ กัน นั่นมันไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่พุทธศาสนา ให้มีพระเครื่องรางในลักษณะที่ว่าช่วย

ให้เกิดกำลังใจ ช่วยให้ไม่ลืมพระพุทธ พระธรรม พระ-สงฆ์ แต่เดี๋ยวนี้เขามีกันอย่างอื่น ขอไม่พูด

ถามต่อไปว่า จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะเกิดจิตว่าง และมีปัญญา ? นี่ก็ตอบในตัวปาฐกถาแล้ว ปฏิบัติอย่างที่อธิบายมาแล้วอย่างยืดยาวไว้แล้วนั่นแหละ สรุปความแล้วก็ว่า อย่าไปปล้นไปจี้ เอาธรรมชาติมาจนเกิดเป็นความรู้สึกเป็นตัวกู ของกู เป็นจิตวุ่น จนเห็นแก่ตัวจัด เหมือนคนทุกวันนี้ เพราะไม่เอาอย่างปู่ ย่า ตา ยาย ที่เห็นอะไรเป็นเพียงรูปธรรม นามธรรม ที่ว่าปฏิบัติอย่างไรนี่ ถ้าจะสรุปให้ใช้ได้แก่ทุกคนแล้ว ก็ต้องว่า มันมีอุปสรรคอยู่ตรงที่บังคับตัวเองไม่ได้ ทั้งที่รู้ ฟังแล้วเข้าใจ แล้วรู้เข้าใจข้อความเหล่านี้โดยเหตุผล แต่แล้วบังคับไม่ได้ หรือได้เป็นครั้งคราว พอถึงเวลาเข้าจริงบังคับไม่ได้ เผลอทุกที ฉะนั้นวิธีปฏิบัติก็คือ อย่าเผลอ ทีนี้ทำไมจึงจะไม่เผลอ ? ก็คือรู้จักละอายกันเสียบ้าง รู้จักกลัวกันเสียบ้าง รู้จักกลัวก็อย่าเป็นคนบ้าบิ่น รู้จักละอายก็อย่าเป็นคนหน้าด้าน เดี๋ยวนี้เมื่อจิตเกิดตัวกู เกิดของกู เกิดกิเลสแล้วไม่รู้จักอาย ไม่รู้จักกลัว มันก็เกิดเรื่อย มันก็เผลอเรื่อย ให้เปรียบเทียบทางวัตถุเป็นตัวอย่าง ว่าทำไมไม่เดินตกท่อข้างทาง ไม่

ทำผ้านุ่งหลุดกลางถนน นี่เพราะรู้จักอาย เพราะรู้จักกลัว แต่ที่ว่าดวงใจ ดวงวิญญาณตกท่อถนน หรือทำผ้านุ่งหลุดทางวิญญาณคือมีตัวกู ของกูเร่า ๆ ขึ้นมานี้ กลับไม่ละอาย กลับไม่กลัว ฉะนั้น ขอให้มีความละอาย และความกลัวให้มากในทางฝ่ายวิญญาณ เหมือนกับที่เรามีมากในทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายวัตถุนี้ดูซิ ระมัดระวังกันเต็มที่ แล้วก็ยิ่งแต่งเนื้อแต่งตัวกันเต็มที่ เพื่อสนับสนุนส่วนที่จะละอายหรือที่จะกลัว แต่ทางจิตทางวิญญาณไม่เป็นอย่างนั้น ถ้ามันพลาดไปทีไรให้ละอายอย่างยิ่ง ให้น้ำตาไหล ให้กลัวจนอกสั่นขวัญหาย แล้วมันก็ไม่มีทางที่จะพลาด คือพลาดน้อยลง พลาดน้อยลง จนไม่พลาด นี่เรียกว่ามีสติ เท่านี้ก็พอ ปัญหามันอยู่ที่ตรงนี้ ที่มันเผลอเรอย อ้ายความรู้นั้นมันรู้แล้ว แต่มันปฏิบัติไม่ได้ เพราะมันเผลอเรอยให้ความละอายให้ความกลัวที่เรียกกันว่าเป็นธรรมะหญ้าปากคอกนั่นแหละ ที่จริงไม่ใช่หญ้าปากคอก ที่จริงเป็นสติสัมปชัญญะ หรือช่วยให้เกิดสติสัมปชัญญะใน ขณะจะบรรลุผลนิพพาน

ข้อต่อไปถามว่า กรรม กับ ธรรม ต่างกันอย่างไร ? เมื่อเกิดยิงกันตาย ถือว่าเป็นกรรมใหม่ของผู้ยิงหรือเป็นกรรมเก่าของผู้ถูกยิง ? ข้อนี้ต้องตอบว่า ธรรมก็คือ

กรรม กรรม ก็คือธรรม ในความหมายที่สองคือกฎของธรรมชาติ ให้ไปนึกถึงคำบรรยายวันก่อนที่พูดถึง ธรรมในความหมาย ๔ ประการ คือ ตัวธรรมชาติ ตัวกฎธรรมชาติ ตัวหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ ตัวผลตามกฎธรรมชาติ กรรมก็คือธรรม ในความหมายที่สองคือกฎธรรมชาติ ฉะนั้นการกระทำก็คืออันเดียวกัน ที่ว่าเมื่อเกิดยิงกันตายจะถือว่าเป็นกรรมใหม่ของคนยิง หรือเป็นกรรมเก่าของผู้ถูกยิง นี่ก็เป็นได้ทั้ง ๒ ทาง และก็เป็นพร้อมกันไปด้วยก็ได้คือไปยิงใครตาย ก็เป็นกรรมใหม่ของผู้ไปยิงเข้า แล้วก็เป็นกรรมเก่าของผู้ที่ถูกยิง เขาเคยทำอะไรไว้เหมาะสมควรที่จะถูกยิง อย่างนี้ก็ได้ และมันก็เป็นได้พร้อมกันทั้ง ๒ อย่าง เดี๋ยวนี้ โลกทุกวันนี้มีลักษณะอย่างนี้มากขึ้น จึงยุ่งมากขึ้น คือฆ่ากันมากขึ้น นี่เป็นกรรมใหม่ที่สร้างขึ้น; โดยกรรมเก่าของอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้. แต่ว่ากรรมใหม่ที่ไปฆ่าเขามากขึ้น ๆ นี้ มันก็จะกลายเป็นกรรมเก่าของผู้ฆ่าแล้วก็จะถูกฆ่าอีก; แล้วก็จะเป็นห่วงคล้องกันไปอย่างนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด; นี่คือโลกทุกวันนี้.

ทีนี้ปัญหาว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความทุกข์ จริงหรือไม่ ? นี่ก็คงจะเล็งถึงอนิจจัง ความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความทุกข์จริงหรือไม่ ?

ตอบว่า จริง ความเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความทุกข์จริง เพราะว่าคนนั้นไปถือเอาความเปลี่ยนแปลงนั้นว่า เป็นของกู ไม่ใช่ของธรรมชาติ. ความเปลี่ยนแปลงหรืออะไรก็ตาม มันเป็นของธรรมชาติ; แล้วคนที่ไม่รู้ก็ไปถือเอามาเป็นของกู มันก็เป็นทุกข์ไปตามความเปลี่ยนแปลง. นี้อย่าไปตู่เอาความเปลี่ยนแปลงนั้นมาเป็นของกู อย่าไปตู่ อย่าไปปล้น ไปโกง เอาความเปลี่ยนแปลงนั้นมาเป็นของกู ให้เป็นของธรรมชาติไป ความเปลี่ยนแปลงนั้นก็ไม่เป็นทุกข์แก่บุคคลนั้น.

ข้อต่อไปถามว่า พระเจ้าหรือ God ในศาสนาคริสเตียน กับพระพรหมในศาสนาฮินดู มีสภาวะเดียวกันหรือไม่ ? ข้อนี้ตอบว่ามันแล้วแต่จะมอง หรือวิธีมอง หรือวิธีอธิบาย จะมองจะอธิบายให้เห็นเป็นสิ่งเดียวกันก็ได้, จะแกล้งมองให้เห็นเป็นต่างกัน ไม่เข้าใจกันได้เลยก็ได้. เรื่องนี้ก็ได้อธิบายเมื่อวันก่อนแล้วว่า ศาสนาทุกศาสนา มีเนื้อแท้มันเคลียสเป็นอันเดียวกันทุกศาสนา เหมือนกับน้ำ จะเป็นน้ำอะไร น้ำชนิดไหนก็ตาม ในนั้นมีน้ำแท้ ๆ อยู่ทั้งนั้น อ้ายของที่มาทำให้เป็นน้ำนั้น น้ำนี้ไปนั้น มันไม่ใช่น้ำ มันคือสสารอันอื่น มาเจือให้น้ำนั้นเปลี่ยน

ลักษณะภายนอก แต่ภายในเนื้อแท้มันมีน้ำอยู่ทั้งนั้น. ฉะนั้น ในน้ำอะไร น้ำสกปรก น้ำสะอาด มันก็มีน้ำทั้งนั้น ให้มองดูกันในส่วนลึกอย่างนี้ แล้วก็จะเป็นอันเดียวกันหมด ไม่ว่าพระเจ้าในศาสนาไหน. แต่ถ้าไปเอาเปลือกนอกเป็นเกณฑ์แล้ว มันมีน้ำปลา มีน้ำส้ม มีน้ำตาล น้ำคลอง น้ำหนอง น้ำบ่อ น้ำฝน น้ำกลั่น นี่มันต่างกันไปหมด; มันก็ทะเลาะกันจนได้ ทีนี้เดี๋ยวนี้คนทุกวันนี้ มันมีหัวเป็นชาตินิยมจัด คือตัวกูของกูมันเดือดจัด มีศาสนาของกู มีศาสนาของคนอื่น นี่มันเป็นชาตินิยมจัด จึงมองไปแต่ในทางที่ไม่เหมือนกันได้ ไม่มีทางที่จะเข้ากันได้ มันขัดขวางกันอยู่เรื่อยไป, นี่เป็นการมองผิด ที่แท้มันเป็นธรรมเหมือนกัน ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรม ดังที่กล่าวมาแล้ว ให้มองดูถึงตัวธรรมชาติ ตัวกฎธรรมชาติ ตัวหน้าที่ตามธรรมชาติ ทุกศาสนาจะสอนหน้าที่ตามธรรมชาติ ให้คนมีลมหายใจอยู่ด้วยความไม่เห็นแก่ตัว.

ทีนี้ปัญหาต่อไปว่า คนไทยที่นับถือพุทธศาสนาด้วยกันนี้ ยังตอบปัญหาเดียวไม่ตรงกัน แม้ที่เมืองนอก ? นี่ก็คงหมายถึงว่า คนไทยที่ไปเมืองนอก ถูกถามปัญหาทางพุทธศาสนาแล้วก็ตอบไม่เหมือนกัน ไปคนละทิศละทาง

น่าละอาย แก่ชาวต่างประเทศ; ทำอย่างไรจึงจะให้ตอบได้ตรงกัน ? จะจัดให้สอนในโรงเรียนเสียเลยจะได้ไหม ? ที่ถามว่า ทำไม คนที่นับถือ พุทธศาสนานี้ ตอบปัญหาเดียวกันไม่ตรงกันนี้มันก็ลองคิดดู มันเป็นเรื่องตาบอดคลำช้างอย่างนี้มันแก้ยากมันเป็นเรื่องของคนตาบอดหลาย ๆ คนคลำช้างตัวเดียวกัน แล้วพูดไม่เหมือนกัน เพราะพื้นฐานแห่งความรู้แห่งสติปัญญาของเขาไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นเขาจึงคลำพุทธศาสนาได้ต่าง ๆ กัน เห็นสิ่ง ๆ เดียวแปลก ๆ แตกต่างกันไป จนพูดให้เหมือนกันไม่ได้. ฉะนั้นมันก็ต้องเป็นธรรมดา อย่าไปเห็นเป็นเรื่องผิดธรรมดา มันต้องปล่อยอย่างนั้นไป แล้วเขาก็จะค่อย ๆ เลื่อนขึ้น ๆ จนสามารถจะคลำได้ทั้งตัว ก็คงจะตอบได้เท่ากัน ถ้ามีวิธีสอนให้เข้าถึงจุดแท้ของพุทธ-ศาสนา คือเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องไม่มีตัวกูของกู กันเสียแต่ทีแรก แต่เนิ่น ๆ แล้ว อาการที่จะเป็นตาบอดคลำช้างนี้ก็จะมีได้ยาก. ที่เขาถามว่าจะสอนในโรงเรียนเสียเลยจะได้ตรงกันหมด นี่มันก็ยาก เพราะจะไปบังคับให้ท่องจำให้เด็ก ๆ ท่องจำเหมือนกันหมดนี่ เด็ก ๆ เหล่านี้ก็จะไปแสดงบทบาทของนกแก้วนกขุนทองที่ร้องอะไร พร้อม ๆ กันเหมือนกัน นี่มันคงจะน่าหวัว มันยิ่งน่าหวัว น่าขันมาก

ขึ้นไปอีก. ฉะนั้นต้องให้ความรู้ให้การศึกษาไปตามระดับตามภูมิตามชั้น; การที่จะให้ไปร้องอะไรพร้อมๆกันเหมือนนกแก้ว นกขุนทอง นี่มันดูจะน่าหวั่วจะมีเรื่องอะไร ยิ่งไปเสีย กว่าใน การที่ จะต่าง คน ต่างพูดไป ตามความคิดเห็นก่อนแล้วก็ซักไซ้ไล่เลียงกันไป ไล่เลียงกันไปในที่สุดมันก็ไปถึงจุดได้เหมือนกัน เพราะว่ามันเป็นการทำไปด้วยสติปัญญาด้วยใจจริง ๆ ดังนั้นถ้าจะไปสอนกันในโรงเรียนนั้นไม่ใช่เรื่องบังคับให้ท่องให้จดให้พูดพร้อม ๆ กัน; ต้องเป็นเรื่องชี้แจงให้เข้าใจถึงจุดสำคัญ หรือหัวใจของพุทธศาสนาเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องกินยาฆ่าแมลงนั่นแหละ สอนเรื่องนี้ก่อน.

หน้าที่ของเราทุกวันนี้ เห็นจะมีแต่ตรงที่ช่วยกันพูดพยายามช่วยกันพูด แต่เรื่องที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มีกำมือเดียวกันให้มาก คนมักจะคิดว่าต้องเรียนมาก ต้องเรียนอะไรเป็นภูเขาเลากา แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนอย่างนั้น. คือคราวหนึ่งทรงนั่งพักอยู่ในป่าไม้แห่งหนึ่ง ท่านทรงกำใบไม้ขึ้นมากำมือหนึ่งชูให้ภิกษุทั้งหลายดู แล้วถามว่าใบไม้ในกำมือนี้ ลองเทียบกับใบไม้หมดทั้งป่าทั้งประเทศดูซิ ว่ามันมากน้อยกว่า

กันเท่าไร. นี่คิดดูเถิดใบไม้กำมือเดียว กับใบไม้หมดทั้งป่าทั้งประเทศมันผิดกันมาก พระพุทธเจ้าท่านเลยบอกว่านี่ที่ฉันรู้มันเท่ากับใบไม้ทั้งป่าทั้งประเทศ แต่ที่ฉันสอนนั้นเท่ากับใบไม้กำมือเดียว แล้วแสดงหัวใจของพุทธศาสนาไว้ด้วยบทว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย อะไรๆทั้งหมดอย่าไปสำคัญมั่นหมายยึดมั่นว่าตัวกู ของกู ถ้าเราสอนกันแต่เรื่องนี้เหมือนกับใบไม้ในกำมือเดียว แล้วก็พอจะทำได้ในทุกวันนี้

ปัญหาต่อไปมีว่า; เมื่อถือว่าไม่มีใครคือไม่มีตัวไม่มีตนของใครแล้ว เราก็ไม่ควรกราบไหว้ผู้ใด ใช่หรือไม่ ? ขอให้อธิบายอย่างแจ่มแจ้ง. ถ้าไม่มีตัวมีตนแล้วเราก็ไม่ควรกราบไหว้ผู้ใด ใช่หรือไม่ ? ตอบว่าแน่นอนแน่นอนทีเดียว ใช่ แต่ว่าเดี๋ยวนี้เรามันกำลังมีตัวมีตนอยู่นี่ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องขยันกราบ ขยันไหว้ พระพุทธเจ้า ผู้สอนเรื่องไม่มีตัวไม่มีตน เพื่อให้เราจะได้ไม่มีตัวมีตน แล้วไม่ต้องลำบากเที่ยวกราบไหว้ใครอีกต่อไป. แต่อีกทางหนึ่งอย่าลืมว่าเรากำลังอยู่ในโลก รวมกันอยู่กับผู้ที่มีตัวมีตน ฉะนั้นเราต้องประพฤติปฏิบัติให้สมคล้อยกัน ในลักษณะที่จะอยู่ร่วมกับเขาได้ อยู่ร่วมกับผู้มีตัวมีตนได้. ถึงพระพุทธเจ้า

ท่านก็ทำอย่างนี้ ท่านพูดท่านทำอะไร เหมือนชาวบ้านพูด ท่านทำกิริยาอาการตามธรรมเนียมเหมือนที่เขาต้องทำกัน เหมือนกับว่ามีตัวตนอย่างนั้นแหละ แต่ใจของท่านไม่มี เหมือนพระพุทธเจ้าท่านสอนเราให้หลิ่วตาตามเมื่ออยู่ในเมืองของคนตาหลิ่ว อย่าให้มันเกิดเรื่อง จนกว่าจะช่วยทำให้โลกนี้ไม่มีคนตาหลิ่ว.

ปัญหาต่อไปว่า ความรัก ความเคารพ ความกตัญญู สามอย่างนี้ต่างกันอย่างไร ? ในที่นี้เขาใช้คำว่าความรัก คงจะหมายถึงความรักพ่อ รักแม่ รักครูบาอาจารย์กระมัง เพราะมันมาคู่กันกับความเคารพ ความกตัญญู. ถ้ามันหมายถึงอย่างนี้ก็ต้องถือว่า มันแทนกันได้ความรัก ความเคารพ ความกตัญญู โดยพฤตินัย โดยการเป็นอยู่จริง แทนกันได้, เพราะว่าถ้ารักก็ต้องเคารพต้องกตัญญู, ถ้ากตัญญูก็ต้องรัก ก็ต้องเคารพ อย่างนี้เป็นต้น.

ทางปฏิบัตินี้มันเป็นอย่างนี้อยู่แล้ว ธรรมชาติมันก็มีกฎเกณฑ์อย่างนี้อยู่แล้ว ลองไปรัก จะเคารพและกตัญญูแต่ทางปากนี้ทางทฤษฎีนี้พูดได้ แยกออกจากกันไปได้ ใช้ Logic แบ่งแยกกันไปได้. อย่าไปเอาเลยอย่างนั้น เรา

อย่าไปใช้ Logic ใช้หลักตรรกวิทยา ไปแบ่งแยกซอกแซกไปตามภาษาจิตวิทยาอย่างนั้น เราไม่ต้องการทำตัวเป็นทนาย แก้ตัวให้คนสมัยนี้ ซึ่งมีแต่จะหาทางเหยียบย่ำพระธรรม ฉะนั้นเราก็มีการปฏิบัติโดยตรงดีกว่า.

ปัญหาต่อไปว่า กรุณาให้ความหมาย และคุณค่าของเวลา ที่แบ่งเป็นชั่วโมง นาที วินาที กระทั่งขณะจิต ทั้งในทางภาษาคนและในทางภาษาธรรม จนในที่สุดไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเวลา; กรุณาให้ความหมายและคุณค่าของสิ่งสิ่งที่เรียกว่าเวลา, ถ้าจะถือตามหลักธรรมในพุทธศาสนาก็ต้องตอบว่า **เวลามีค่าหรือมีความหมายขึ้นมาได้ ก็สำหรับแต่คนกำลังมีความต้องการอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยกิเลสตัณหา**. ฟังดูให้ดี ๆ: เวลาเป็นสิ่งที่มีขึ้นมาได้หรือมีค่ามีความหมายขึ้นมาได้ มันมีได้แก่คนที่กำลังมีความต้องการอะไรด้วยกิเลสด้วยตัณหา มีตัวกูมีของกูเท่านั้น; มีความรู้สึกเป็นตัวกูของกู กำลังต้องการอะไรอยู่ด้วยกิเลส ตัณหา นี่สำคัญมันอยู่ที่ตรงนี้. ถ้าต้องการอะไรอยู่ด้วยสติปัญญานั้นไม่เกี่ยว; ถ้าต้องการอะไรอยู่ด้วยกิเลสตัณหาแล้วเวลามีขึ้นมาทันที มีค่ามีความหมายเป็นเรื่องใหญ่โตขึ้นมาทันที. ยิ่งต้องการมากเท่าไร เวลายิ่ง

มีปัญหามากขึ้นเท่านั้น; ยิ่งต้องการมากจะยิ่งรู้สึกว่าเวลานี้มันช่างเร็วเหลือเกิน หรือช้าเหลือเกิน. เพราะฉะนั้นขอยกตัวอย่างเวลาหนึ่งวินาที ของคนแต่ละคนนั้นมันไม่เท่ากัน มันเท่ากันแต่เวลาของนาฬิกาเท่านั้น เวลาหนึ่งวินาทีนี่มันเท่ากันแต่เวลาของนาฬิกา แต่เวลาวินาทีนี่มีในหัวใจของคนแต่ละคนนี้ไม่เท่ากัน; บางคนต้องการมาก บางคนต้องการน้อย บางคนไม่มีความต้องการเลย. คนที่มีความต้องการมาก เวลาก็มีปัญหามาก มีค่ามาก. ภาษาที่เราพูดกันที่เป็นชั่วโมง เป็นนาที วินาที นี่มันเป็นภาษาชาวบ้านพูด บัญญัติเพื่อเรื่องทางวัตถุ; แต่เรื่องทางนามธรรมนั้น ไม่มีความหมายอย่างนั้น: ยิ่งมีความต้องการด้วยกิเลสตัณหามากยิ่งมีเวลานาน; ไม่มีความต้องการมาก ก็มีเวลาสั้น; ไม่ต้องการเลยก็ไม่มีอะไรเนื่องกับเวลาเลย. อย่างพระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์ไม่ต้องการอะไรเลย ไม่ต้องการอะไรมาเป็นตัวกู ของกูเลย ฉะนั้นไม่มีอะไรยุ่งยากเรื่องเวลา เวลาบีบคั้นจิตใจท่านไม่ได้ ปุถุชนมีตัวกูของกูจัด ต้องการอะไรมาก เวลาจึงมีบทบาท และบีบคั้นหัวใจของเขามาก. **ฉะนั้นเราแก้ด้วยวิธีเดียวกันอีก:** *อย่าต้องการอะไรด้วยอวิชชา ด้วยกิเลสตัณหา.* ถ้าต้องการจะ

ทำ จะพูด จะกิน จะใช้ก็ให้ต้องการด้วยสติปัญญาที่รู้ว่าเป็นของธรรมชาติ ยืมเอามา อย่างนี้เวลาก็ไม่ทำอันตรายอะไรแก่เรา สิ่งที่เรียกว่าเวลาจะไม่ย่ำยีหัวใจของเรา จะไม่บีบคั้นเรา จะไม่ทำอะไรแก่เรา. ฉะนั้นเรารับคืนอะไร ๆ ที่เราไปปล้นของธรรมมานั้น ให้เป็นของธรรมชาติไปเสีย แล้วเวลาก็จะไม่บีบคั้นเรา.

มีปัญหาว่าคนเราตายแล้ววิญญาณของเราเป็นอย่างไร ? วิญญาณทั้งดวงของเราจะไปวนเวียนใช้กรรมแล้วไปเกิดเป็นอะไรต่อไป ? หรือว่าวิญญาณของเราจะแปรธาตุเป็นส่วน ๆ แล้วปนเปไปกับธรรมชาติอื่น ๆ ? มีหลักฐานอะไรยืนยันบ้างหรือเปล่า ? ขอตอบว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงห้าม ไม่ให้ถามหรือไม่ให้ตอบปัญหาที่ไม่มีหลักฐานอะไรยืนยัน. ฟังดูให้ดีตามพุทธภาษิตในกาลามสูตรหรือสูตรอื่น ๆ พระพุทธเจ้าท่านห้ามไม่ให้ถามปัญหา หรือไม่ให้ตอบปัญหาในลักษณะที่ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยืนยัน: ขืนตอบไปก็ไม่มีประโยชน์อะไร นอกจากจะทำให้ผู้นั้นไม่รู้อะไรมากขึ้น ไม่แน่ใจอะไรมากขึ้น ดังนั้นจึงตอบปัญหาของท่านผู้นี้ไม่ได้. แต่อยากจะตอบว่าปัญหาถามอย่างนี้ไม่จำเป็น ไม่รีบด่วน; ควรจะตั้งปัญหาว่า ทำอย่างไร

วิญญาณนี้จึงจะไม่เวียนว่าย วิญญาณเดี๋ยวนี้จะไม่เวียนว่าย ไม่เกิดไม่ดับในลักษณะเป็นเป็นตัวกูของกูอยู่วันหนึ่ง ไม่รู้จักกี่ครั้งกี่หน นี่ควรจะถามอย่างนี้. เพราะถ้าถามอย่างนี้แล้วปัญหาเรื่องวิญญาณจะสิ้นสุดลงไปเอง จะไม่มีตัวคน จะไม่มีวิญญาณที่เป็นคน มีแต่ธรรมชาติ แล้วก็ไม่มีความทุกข์เกิด เพราะไม่มีตัวกูของกู; คืนให้แก่ธรรมชาติหมด วิญญาณก็เป็นวิญญาณบริสุทธิ์หลุดพ้น ไม่ไปเกิด ไม่ไปอะไรที่ไหน ไม่เวียนว่ายอะไรที่ไหน ปัญหาก็หมดไป

เป็นอันว่า เวลาหมดสำหรับวันนี้ ขอให้ทุกท่านพยายามคิดนึกทบทวนหัวข้อธรรมะต่าง ๆ เอาให้ได้ในส่วนที่เป็นเนื้อหาเป็นหัวข้อ แล้วสรุปให้ได้ว่าพุทธศาสนานั้นมีแต่ว่า **ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอะไรว่าเป็นตัวเราหรือของเรา** เรื่องก็จะจบและหมดกัน. ปัญหาที่มีผู้สนใจเพิ่งจะยื่นให้เมื่อตะกี้นี้ตอบไม่ทัน ถ้าสนใจก็เอาไปตอบคราวอื่น ที่วัดนรนารถ หรือที่ไหนก็ได้.

ขอโอกาสยุติการบรรยายในวันนี้ เพราะสมควรแก่เวลาหรือเกินเวลาแล้ว เพียงเท่านี้.

พิมพ์ที่ ร.พ. อักษรสัมพันธ์ ถนนเฟื่องนคร โทร. 29732
นายประยุร พิศนาคะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2513

อาจารย์ อรพินท์ มนตรีกุล ณ อยุธยา ออกแบบปก